

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEKNOLOJİ VE SANAYİ İKTİSADİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE, FİNANSAL STRESİN DIŞ
TİCARET DENGESİ ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK ETKİLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

NARMİNA YOLCHUYEVA
2501181621

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. OĞUZHAN ÖZÇELEBİ

İSTANBUL-2022

ÖZ
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE, FİNANSAL STRESİN DIŞ
TİCARET DENGESİ ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK ETKİLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ
NARMİNA YOLCHUYEVA

Dünya ekonomisindeki gelişmeler göz önünde tutulduğunda, gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümünde yüksek seviyede dolarizasyon olgusunun mevcut olduğunun altını çizilmekte olduğunu görülmektedir. Bu çerçevede, söz konusu ülkelerdeki ekonomik birimlerin döviz cinsinden açık pozisyonlarının finansal kırınlıkları artırdığı kabul edilmektedir. Dolarizasyon belli başlı göstergeler kapsamında ölçülmekte olup, dolarizasyon seviyesindeki değişikliklerin aynı zamanda bir finansal stres göstergesi olan döviz piyasası baskısı üzerinde kayda değer sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Bir başka deyişle, döviz krizi ihtimalini bünyesinde barındıran döviz piyasası baskı endeksini aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik dengeler üzerinde kayda değer sonuçlar doğurabileceği yadsınamaz bir önermedir.

Bilimsel literatürde, döviz piyasası baskısını ölçen birçok çalışma mevcut olup bu çalışmalar temel anlamda döviz kurunun yabancı paralar karşısındaki değerinin faiz oranları ve net döviz rezervleri bağlamında göstermektedir. Buradan hareketle, döviz piyasası baskısında meydana gelebilecek değişikliklerin makroekonomik dengeler üzerinde kayda değer sonuçlar doğuracağı öne sürülebilecektir. Bu çalışmanın amacı, bir finansal stres göstergesi olan döviz piyasası baskı endeksinin makroekonomik dengesizliklerin başında gelen dış ticaret açığı üzerine olan olası asimetrik etkilerinin ileri zaman serisi yöntemleri ile analiz edilmesidir.

Bu bağlamda, tezde öncelikle tarafımızca geliştirilecek döviz piyasası baskı endeksi ve onun bileşenleri ortaya konulacaktır. İkinci aşamada, döviz piyasası baskısı ile dış ticaret dengesi arasında ilişkilerin teorik zemini çıkartılacak ve son aşamada ise her iki makroekonomik gösterge arasında saptan ilişkiler değerlendirilecek ve politika önerileri sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Gelişmekte Olan Ülkeler, Finansal Stres, Döviz Piyasası,

ABSTARCT

Considering the developments in the world economy, it is seen that there is a high level of dollarization in a significant part of developing countries. In this framework, it is accepted that the foreign exchange denominated open positions of the economic units in the said countries increase financial resentments. Dollarization is measured within the scope of certain basic indicators, and it is known that changes in dollarization level have significant consequences on foreign exchange market pressure, which is also a financial stress indicator. In other words, it is an undeniable proposition that the foreign exchange market pressure index, which includes the possibility of currency crisis, may also have significant consequences on macroeconomic balances in developing countries.

There are many studies that measure foreign exchange market pressure, and these studies basically show the value of the exchange rate against foreign currencies in the context of interest rates and net foreign currency reserves. From this point of view, it can be argued that the changes that may occur in the foreign exchange market pressure will have significant consequences on the macroeconomic balances. The aim of this study is to analyse the possible asymmetric effects of the foreign exchange market pressure index, which is a financial stress indicator, on the foreign trade deficit, which is one of the leading macroeconomic imbalances, by using advanced time series methods.

In this context, first of all, the foreign exchange market pressure index and its components, which will be developed by us, will be revealed in the thesis. In the second stage, the theoretical basis of the relations between the foreign exchange market pressure and the foreign trade balance will be determined, and in the last stage, the relations between the two macroeconomic indicators will be evaluated and policy recommendations will be presented.

Key words: Emerging Countries, Financial Stress, Foreign Exchange Market,

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın tamamlanmasında öncelikle saygıdeğer hocam ve tez danışmanım olan Prof. Dr. Oğuzhan Özçelebi'ye kıymetli zamanını ayırarak verdiği emekler ve gösterdiği sabırdan dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Eğitim hayatıma başladığım günden itibaren desteklerini hiçbir zaman ve koşulda eksik etmeyen çok kıymetli annem Esmira, babam Aydın ve kardeşim Cavad'a sonsuz sevgi ve minnetlerimi iletirim. Son olarak bu sürecin tamamlanmasında bana destek olan dostlarım Elif Arslan, Seval Ekelik ve Sena Nur Koyun'a teşekkürlerimi sunarım.

Narmina YOLCHUYEVA

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTARCT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
1.1 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Fark	2
1.2 Gelişmekte Olan Ülkelerin Genel Değerlendirmesi	9
İKİNCİ BÖLÜM	60
2.1 Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Piyasası Baskı Endeksi.....	60
2.1.1 Döviz piyasası baskı endeksi nedir	60
2.1.2 Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Piyasası Baskı endeksi	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	75
3.1 Ampirik Model Spesifikasyonu	75
3.2 Durağanlık analizi ve non-linear VAR modeli sonuçları	81
3.3 Kantil regresyon modeli sonuçları	85
SONUÇ	88
KAYNAKÇA	90

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO 1: RUSYA'DA GELİR DAĞILIMI (NÜFUS GRUPLARINA GÖRE).....	11
TABLO 2: RUSYA'DA KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSYİH (SATINALMA GÜCÜ PARİTESİNE GÖRE).....	12
TABLO 3: TÜRKİYE'DE EKONOMİK BÜYÜME PERFORMANSI (KİŞİ BAŞINA GSYİH CARİ FİYATLAR İLE).....	19
TABLO 4: TÜRKİYE'DE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI	20
TABLO 5: TÜRKİYE'DE EĞİTİM HARCAMALARI	24
TABLO 6: HİNDİSTAN'DA SAĞLIK HARCAMALARI	34
TABLO 7: BREZİLYA'DA AR-GE HARCAMALARI	44
TABLO 8: GÜNEY KORE'DE GELİR DAĞILIMI	47
TABLO 9: GÜNEY KORE'DE SAĞLIK HARCAMALARININ GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA PAYI.....	50
TABLO 10: GÜNEY KORE'DE AR-GE HARCAMALARI.....	51
TABLO 11: POLONYA'DA KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (CARİ FİYAT İLE).....	54
TABLO 12: POLONYA'DA SAĞLIK HARCAMALARI.....	57
TABLO 13: RUSYA, ALMANYA, BÜYÜK BRİTANYA, JAPONYA-DPB ÖZELLİKLERİ	67
TABLO 14: ADF TEST SONUÇLARI	81
TABLO 15: KANTİL REGRESYON MODELİ SONUÇLARI	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: SATIN ALMA GÜCÜ-PARİTESİNE GÖRE GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILA (% OLARAK).....	5
ŞEKİL 2: GSYİH'İN YATIRIM YÜZDESİ.....	6
ŞEKİL 3: MAL VE HİZMETLERİN İHRACAT HACMI (% DEĞİŞİKLİĞİ).....	6
ŞEKİL 4: RUSYA'DA İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI	13
ŞEKİL 5: RUSYA'DA ÖLÜM VE DOĞUM SAYISI.....	14
ŞEKİL 6: RUS ÜNİVERSİTELERİNİN ÖĞRENCİ SAYISINA GÖRE DAĞILIMA	16
ŞEKİL 7: RUSYA'NIN FİNANSAL STRES ENDEKSİ.....	17
ŞEKİL 8: TÜRKİYE'DE SEKTÖRLERİN CARİ FİYATLARININ GSYİH'YA KATKISI.....	20
ŞEKİL 9: TÜRKİYE'DE NÜFUS VE ARTIŞ HIZI	21
ŞEKİL 10:TÜRKİYE'DE FİNANSAL STRES.....	28
ŞEKİL 11: HİNDİSTAN'DA GSYİH (SATINALMA GÜCÜ PARİTESİ İLE)	30
ŞEKİL 12: HİNDİSTAN'DA EKONOMİK AKTİVİTENİN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI	31
ŞEKİL 13: HİNDİSTAN'DA İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI	32
ŞEKİL 14: HİNDİSTAN'DA NÜFUS VE ARTIŞI	33
ŞEKİL 15: HİNDİSTAN'DA AR-GE HARCAMALARI.....	37
ŞEKİL 16: BREZİLYA'DA SATINALMA GÜCÜ PARİTESİNE GÖRE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR	40
ŞEKİL 17: BREZİLYA'DA İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI.....	40
ŞEKİL 18: BREZİLYA'DA NÜFUS VE ARTIŞI	41
ŞEKİL 19: BREZİLYA'DA KİŞİ BAŞINA DÜŞEN SAĞLIK HARCAMALARI	42
ŞEKİL 20: BREZİLYA'DA EĞİTİM HARCAMALARI	43
ŞEKİL 21: GÜNEY KORE'DE GELİR DAĞILIMI EŞİTSİZLİĞİ (GİNİ KATSAYISI İLE)	47
ŞEKİL 22: GÜNEY KORE'DE KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR	48
ŞEKİL 23: GÜNEY KORE'DE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI	48
ŞEKİL 24: GÜNEY KORE'DE NÜFUS VE ARTIŞI.....	49
ŞEKİL 25: POLONYA'DA İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI.....	54
ŞEKİL 26: POLONYA'DA NÜFUS VE ARTIŞI	55
ŞEKİL 27: POLONYA'DA EĞİTİM HARCAMALARI.....	58
ŞEKİL 28: POLONYA'DA AR-GE HARCAMALARI	59
ŞEKİL 29: TÜRKİYE'DE DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNDEKİ DEĞİŞİMLER.....	69
ŞEKİL 30: TÜRKİYE'NİN DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNİN EŞİK DEĞERİNİN TANIMLANMASI.....	70
ŞEKİL 31: DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNİN GELENEKSEL VE YENİ ÖLÇÜMÜ.....	71

ŞEKİL 32: RUSYA'DA DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNİN GELENEKSEL VE YENİ ÖLÇÜMÜ	72
ŞEKİL 33: BREZİLYA'DA DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNİN GELENEKSEL VE YENİ ÖLÇÜMÜ	73
ŞEKİL 34: KORE'DE DÖVİZ PİYASASI BASKI TAHMİNLERİ	74
ŞEKİL 35: BREZİLYA'DA DIŞ TİCARET DENGESİNDEKİ POZİTİF VE NEGATİF ŞOKLARIN DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNE ETKİSİ.	82
ŞEKİL 36: RUSYA'DA DIŞ TİCARET DENGESİNDEKİ POZİTİF VE NEGATİF ŞOKLARIN DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNE ETKİSİ.	83
ŞEKİL 37: HİNDİSTAN'DA DIŞ TİCARET DENGESİNDEKİ POZİTİF VE NEGATİF ŞOKLARIN DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNE ETKİSİ.	83
ŞEKİL 38: ÇİN'DE DIŞ TİCARET DENGESİNDEKİ POZİTİF VE NEGATİF ŞOKLARIN DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNE ETKİSİ.	84
ŞEKİL 39: TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET DENGESİNDEKİ POZİTİF VE NEGATİF ŞOKLARIN DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİNE ETKİSİ.	85

KISALTMALAR LİSTESİ

Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
DBİ	:Döviz Kuru Baskı Endeksi
DPBİ	:Döviz Piyasası Baskı Endeksi
DTD	:Dış Ticaret Dengesi
FSI	: Finansal Stres Endeksi
GSMG	: Gayri Safi Milli Gelir
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İGE	:İnsani Gelişme Endeksi
IPEA	: <u>Instituto de Pesquisa Econômica Aplicada</u>
KEYK	:Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
NCSP	:National Cancer Screening Program
OECD	:Organisation de Coopération et de Développement économiques
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SMS	:Sosyal Sağlık Sigortası
St. dv	: Standart Sapma
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	:United Nations Educational Scientific and Cultural
Vb	:Ve benzerleri
Vd	:Ve diğerleri

GİRİŞ

2008-2009 küresel finansal krizi sonrasında başta FED olmak üzere belli başlı gelişmiş ülke merkez bankaları tarafından uygulanan genişletici para politikası küresel ölçekte kayda değer bir yayınma etkisine sahip olmuştur. Söz konusu süreç başta döviz kuru olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik ve finansal değişkenlerde ciddi dalgalanmalara sebep olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ülkeye özgü nedenlerle de tetiklenen döviz piyasası hareketleri makroekonomik ve finansal istikrar hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu noktada döviz piyasası baskısı bilimsel literatürde son dönemlerde sıklıkla kullanılan bir gösterge haline gelmiştir. Bu gösterge daha ziyade ülkelerin döviz ihtiyacına bağlı olarak artış veya azalış gösterdiğinde dış ticaret dengesi ile döviz piyasası baskısı arasındaki ilişkilerin irdelenmesi önemli bir bilimsel ihtiyaç haline gelmiştir.

Bilimsel literatürde birçok döviz piyasası baskısı tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan tez çalışması boyunca bahsedilmiş olup bunlar arasından Patnaik vd. (2017) tarafından geliştirilen endeks sahip olduğu avantajlar açısından tercih edilmiştir. Bir başka deyişle, geliştirilen bu endeks para politikası otoritelerince gerçekleştirilen döviz piyasası müdahalelerinin olası etkilerini hesaba katmaktadır. Bu tezde ayrıca iktisadi analizde giderek artan bir öneme sahip olmuş, assimetri kavramı da non-linear VAR modeli kapsamında hesaba katılmış ve Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya ve Türkiye örnekleri için dış ticaret dengesinin döviz piyasası baskısına olan etkisi incelenmiştir. Dolayısıyla çalışmamızın ilk hipotezi dış ticaret dengesindeki pozitif ve negatif şokların döviz piyasası baskısı üzerinde asimetriye sahip olup olmadığıdır. Tezde kullanılan kantil regresyon modeli yardımıyla da pozitif ve negatif şokların etkilerinin rejim değişikliklerinin etkisi altında olup olmadığı değerlendirildiğinden, bahsı geçen husus çalışmamızın ikinci hipotezi olacaktır. Bu hipotezler kapsamında elde edilecek sonuçlar üzerinden iktisat politikası yapıcılarına ışık tutabilecek bilgiler sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

1.1 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Fark

Son dönem bilimsel literatür incelendiğinde, gelişmekte olan ülkeler ekonomilerine yönelik çalışmaların hızla arttığı görülmektedir. Bu çalışmalara dayanarak gelişmekte olan ülke ekonomileri, küresel finansal piyasalarla artan oranda entegre olduğu ortaya konulmuştur (Akthar 2020, Lekhal and El Oubani 2020, Lee and Chou 2017, Soylu ve Güloğlu 2019, Dimic vd. 2015). Gelişmekte olan ülkelerin özellikleri bu şekilde sıralanabilir; (i) gelir dağılımı dengesiz bir şekildedir, (ii) kişi başına düşen milli gelir düşük şekildedir, (iii) nüfusun büyük kısmı tarım sektöründe çalışmaktadır, (iv) hızlı nüfus artışı sergilemektedir, (v) sağlık ve eğitim hizmetleri yetersiz şekildedir, (vi) yetersiz altyapıları vardır, (vii) tarım yöntemleri gelişmemiştir, (viii) araştırma ve geliştirme kaynakları zayıftır. Gelişmekte olan ülke, gelişmiş ülkelerin birçok özelliğine sahip ancak gelişmiş ülkelerin tüm standartlarını karşılamayan bir ülkedir. Bilimsel literatürde gelişmekte olan ülkeleri ilk tanımlayan isimlerden olan Antoine Van Agtmael bu ülkelerin, gelişmekte olan ve gelişmiş durum arasında bir geçiş aşamasında olduğunu iddia etmekteydi. Uluslararası Para Fonu'nun Ekim 2018 tarihli veritabanına göre gelişmekte olan ülkeler arasında Afrika'nın bir çok ülkesi, Doğu Avrupa'nın çoğu ülkesi, Latin Amerika'nın birkaç ülkeleri, Orta Doğu'daki ülkeler, Rusya ve birkaç Güneydoğu Asya ülkeleri yer almaktadır. Gelişmekte olan ülke ekonomisi, düşük gelirli, az gelişmiş, sanayi öncesi bir ekonomiden, daha yüksek bir yaşam standardına sahip modern bir endüstriyel ekonomiye dönüşmektedir. Bu da demek oluyor ki gelişmekte olan ülke ekonomisi gelişmiş ülke olma yolunda ilerleyen bir ekonomidir. Bu ülkelerin sırasında Brezilya, Rusya, Güney Kore, Polonya, Hindistan ve Türkiye de yer almaktadır.

Pek çok gelişmekte olan ülke ekonomisi 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında bir makroekonomik ve finansal istikrar dönemi yaşarken, en son dönemlerde borç ve döviz krizleri ve yüksek enflasyonla yüzleşmiştir. Gelişmekte olan ülke ekonomileri, yabancı krediye ve dolayısıyla sermaye akımlarına daha bağımlı olmaları bakımından gelişmiş ekonomilerden ayrılmaktadır (Menna ve Tobal 2018).

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kredi büyümesi ve finansal istikrar için sermaye akımlarının önemi ilk olarak finansal kriz literatüründe gösterilmiştir (Calvo 1998; Kaminsky ve Reinhart 1999; Rodrik ve Velasco 1999; Calvo ve Reinhart 2000). Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde kredi büyümesi ve mali istikrar için sermaye akımlarının önemi, sabit döviz rejimleriyle sınırlı değildir (Mihaljek, 2008). Son literatür, gelişmekte olan ekonomiler daha esnek döviz kuru rejimleri benimsedikçe, sermaye akışlarının önemini kaybetmediğini, aksine farklı bir biçim aldığını öne sürmektedir (Tobal 2014, 2017). Birçok gelişmekte olan ülke ekonomileri, diğer gelişmiş ekonomilerden ziyadesiyle iyi özelliklere sahiptir ve borçlarını çoğu gelişmiş ekonomiden daha etkili şekilde kontrol edebilmektedir. Bununla birlikte, ekonomik açıdan bakıldığında gelişmekte olan bir ülke, kişi başına düşen GSYİH'i gelişmiş ülkelerden daha düşük, fakat hızlı iktisadi büyüme yaşayan, yaşam standardı ile ekonomik, politik ve sosyal yapıları birbirine yaklaşan bir insani gelişme endeksi (IGE)¹ olan bir ülke olarak kabul edilebilir. Gelişmekte o. gelişmiş ülkelerdeki yaşam standartlarına sahip ve aynı zamanda ekonomileri dün kalanına açık, geniş kapsamlı, yapısal ve kurumsal dönüşümler yaşayan, büyük bir potansiyeline sahip ülkelerdir. (Ithurbide, 2019: 14).

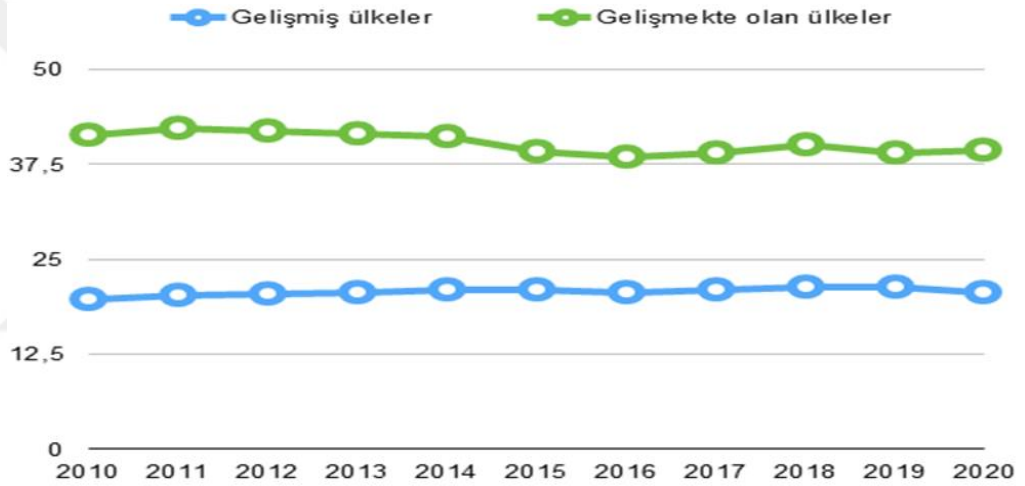
Gelişmekte olan bir ülke ölçütleri bu şekilde sıralanabilir; (i) istikrarlı GSYİH büyümesi ve uzun bir süre boyunca küresel ortalama veya üzerindeki GSYİH büyüme oranı; (ii) kişi başına düşen GSYİH'nin sürekli büyümesi, bu genellikle gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındadır: Genellikle Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü ortalamasının %10 ila %70'i arasında bir düzey kullanılır (Kubar, 2016), (iii) dış ticarete uluslararası ticarete göre artış; gelişmekte olan ülkelerin dünyaya açıklık politikası izledikleri ve bölgelerini kademeli olarak rekabete açtıkları doğrudur (Aydın, 2010), (iv) uzun vadeli yabancı sermayenin varlığı; gelişmekte olan piyasa ekonomileri genellikle gelişmiş ülkelerdeki çok uluslu şirketlerin varlığından yararlanır. Fakat, birkaç ülkede bulunan küresel şirketlerle kendi firmalarını

¹ İnsani Gelişme Endeksi (İGE), insani gelişmenin temel boyutlarındaki ortalama başarının özet bir ölçüsüdür: uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgili olmak ve makul bir yaşam standardına sahip olmak. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

geliştirerek ve globalleşmeye aktif katılarak yurtdışına da yatırım yapabilirler (Nur,2017). (v) çeşitlendirilmiş ekonomi; yalnızca hammadde ve mal ihracatına dayanmayan bir iktisat gelişmekte olan bir ülkenin ölçütüdür; (vi) politik istikrar; ancak bu, otoriter, liberal olmayan rejimleri veya “demokrasileri” hariç tutmaz, örneğin Rusya ve Çin (Karadağ 2006). Gelişmekte olan bir ekonomi için kesin bir tanım olmasa da, yukarıdakilerin tümü, bir grup gelişmiş ülke veya bir grup gelişmekte olan ülkeyi tanımlamak için bir anahtarımız olduğunu göstermektedir. Dünya Bankası eski Başkanı John Wolfensohn'un (2007) bir tanımını hatırlatan bu perspektiften, üç bariz "gelişmekte olan" ülke grubu ayırt edilebilir: (i) sadece yüksek değil, aynı zamanda özellikle istikrarlı bir büyüme seviyesi sağlayabilen ülkeler. Orta sınıf, cari hesap fazlası oluşturarak yoksulluklarını hızlı bir şekilde azaltabiliyorlar (Şit ve Alancioğlu, 2016). Ayrıca, inkişaflarını dengeleyebilirler ve uluslararası şartlardan veya Amerika Birleşik Devletleri gibi bir ülkeden gelebilecek tuzaklardan kaçınabilirler. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri veya Euro bölgesi 2008 mali krizinin ardından iktisadi gerileme yaşadığında Çin veya Brezilya'nın durumunun yerinde olduğunu hepimiz hala hatırlıyoruz. Bu ülkeler, yarım yüzyıldan fazla bir süredir dünya ekonomisine hakim olan zengin ülkelere yaklaşmıştır (Sachs, 2007). Ve bu ülkelerin küresel ekonomi ve uluslararası örgütlerdeki liderlikleri büyümeye devam ediyor. (ii) Düzensiz büyümeye sahip ülkeler. Önceki grubun aksine, ya ekonomik politikadaki önlem alanlarının yetersizliği nedeniyle büyüme düzeylerini koruyamıyorlar ya da elverişli, otonom ve iç talebe dayalı büyüme sağlamamaktadırlar. Avrupa bölgesine büyük ölçüde bağımlı olan birkaç gelişmekte olan Avrupa ülkelerinde durum böyledir (Akçadağ Alagöz, 2017). (iii) Son olarak, büyümeye çaba gösteren ve yoksulluğu azaltmak için mücadele eden ülkeler-yoksul ülkeler. Mücadele, bu ülkelerin küreselleşmeye yeteri kadar dahil olmamaları sebebiyle daha da karışık hale gelmektedir. Bu grup, Afrikadaki bazı ülkeleri, özellikle Sahradan güneyde yerleşen Afrikayı içerir.

Uluslararası Para Fonunun (IMF) gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) artışına dair son tahminlerine göre, gelişmiş ülkeler bu yıl düşük büyüme görecektir iken, gelişmekte olan ülkeler daha hızlı bir şekilde inkişaf gösterecektir. Bu değişime anlam kazandırmanın bir yolu, Şekil 1'de gösterildiği gibi, dünya GSYİH'sinin satın alma gücü paritesi (SAGP) bakımından hisseleri ölçmektir. Şekil, gelişmiş ekonomilerin 2010 yılında %35 olan küresel GSYİH içindeki hisselerinin şimdi nasıl %31,2'ye düştüğünü göstermektedir. 2019 yılında gelişmekte olan ülkelerin payı, gelişmiş ülkelerin payını geçmiştir.

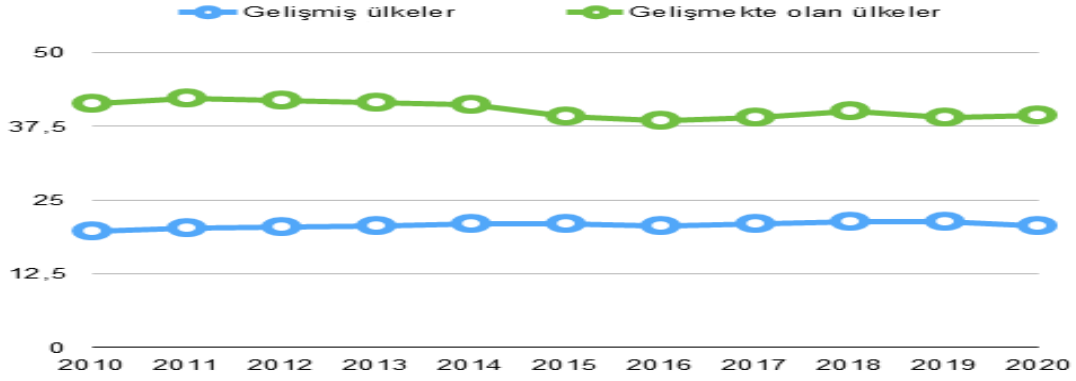
Şekil 1: Satın Alma Gücü-Paritesine Göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (% olarak)

Kaynak: OECD, <https://www.oecd.org/sdd/prices-ppp/oecd-share-in-world-gdp-stable-at-around-50-per-cent-in-ppp-terms-in-2017.htm> E.T: 19.05.2019

Şekil 2, gelişmiş ülkelerde GSYİH'ye yapılan yatırım düşerken, gelişmekte olan ülkelere arttığını göstermektedir. Doğrusu, GSYİH'ye yapılan yatırımın payı, gelişmekte olan ülkelere artık daha yüksektir. Bu şaşırtıcı değildir, çünkü tam da gelişmekte olan ülkelere altyapı oluşturmak için şahane imkanlar vardır.

Şekil 2: GSYİH'in yatırım yüzdesi

Şekil 3: Mal ve hizmetlerin ihracat hacmi (% değişikliği)

Nihayet, Şekil 3, küresel ticaret genel olarak yavaşlarken, son birkaç yılda gelişmekte olan ülkelere yapılan ihracatın, gelişmiş ülkelere daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Kısaca özetlemek gerekirse, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki büyüme oranlarındaki farklılık göz önüne alındığında, birincisi uzun vadede finansal akımları çekmeye devam edecektir.

Gelişmekte olan ülkeler, daha verimli kapasitelere yatırım yapan ülkeler olarak tanımlanmaktadır (Nur, 2017). Tarıma ve hammadde ihracatına dayanan geleneksel ekonomilerinden uzaklaşmaktadırlar (Aydemir, 2008). Gelişmekte olan ülkelerdeki liderler, halklarının yaşam kalitesini iyileştirmek istiyorlardır. Süratla sanayileşiyor ve serbest piyasaya veya karma ekonomiye geçiyorlardır. Gelişmekte olan ülke ekonomileri, endüstrileşmiş ülkeler olma sürecinde olan ülkelerdir. Bu ülkeler,

yabancı sermaye için büyük imkanlar sunmaktadır (Cütçü, 2018). Tercihen, akıllı yatırımları cezbetmek için bu ülkelerin düşük borcun GSYİH'ye oranı, iyi bir iş gücü havuzu ve düşük yolsuzluğa sahip olmaları gerekmektedir. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin çoğu mükemmel koşullardan daha azını sunmaktadır (Sever, 2005). Gelişmekte olan ülkelerin ortak özellikleri bunlardır: (i) Piyasa oynaklığı; hızlı sosyal değişim sadece bir özelliğe neden olabilir-fiyatlarda görülen dalgalanmaya (Turan, 2010). Bunun üç nedeni olabilir: doğal afetler, dış fiyat şokları ve siyasi istikrarsızlık. Bu sebepler ise yatırımcıları döviz kuru ve piyasa göstergesinde oluşabilecek dalgalanma riskine maruz bırakıyordur (Karacan, 2010). (ii) Yatırım potansiyeli ve büyüme; bu büyüme çok fazla yatırım sermayesi gerektirmektedir (Gül, 2018). Ancak, gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye piyasası gelişmiş ülkelere göre daha az olgundur. Gelişmekte olan ülkeler, yüksek yatırım getirileri temin edebildikleri için yabancı yatırımcılara caziptir (Nur, 2017).

Tarımsal ekonomiden gelişmiş ekonomiye geçiş aşamasındayken, yerli sermaye eksikliğinden dolayı, ülkeler yabancı kaynaklardan gelen büyük sermaye girişlerine ihtiyaç duymaktadır (Özütler, 2009). Bu ülkeler rekabet avantajlarını göz önünde bulundurarak, düşük maliyetli emtiaları zengin ekonomilere satmaya odaklanırlar ve bu da GSYİH büyümesine, hisse fiyatlarına ve yatırımcılar için getirilere katkıda bulunur (Karaaslan, 2010). (iii) Hızlı iktisadi kalkınma; gelişmekte olan ülke hükümetleri, sanayileşmeyi ve hızlı iktisadi büyümeyi destekleyen yöntemlere başvurmayı tercih ediyorlardır. Bu yöntemler daha düşük işsizliğe, daha yüksek kişi başına harcanabilir gelire, artan yatırımlara ve gelişmiş altyapıya neden olabilir. (iv) Kişi başına gelirin ortalamanın altında olması; gelişmekte olan ülkeler, tarıma bağlı olmaları nedeniyle, diğer ülkelerle nazaran ortalama kişi başına gelire sahiptirler. Ekonomi, sanayileşme ve üretken faaliyet için gayret gösterirken, kişi başına gelir GSYİH büyümesiyle birlikte artar. Daha düşük ortalama gelirler aynı zamanda daha hızlı ekonomik büyüme için bir teşvik görevi görür.

Gelişmekte olan ülke ekonomileri çok unsurlu bir gruptur (Ağır, 2019). Bazılarının ölçeği, oldukça katı bir düzenleyici sisteme ve bazen yüksek derecede şeffaflığa (Polonya, Macaristan) sahip küçük ve orta ölçekli gelişmiş ülkelerin (Çin, Brezilya, Meksika, Kore) pazarlarından daha büyük olan büyük pazarlara sahiptir

(Şerbetçi, 2017). Diğerlerinde, pazar büyüklükleri ılımlıdır ve piyasa şeffaflığı düşüktür (Rusya, Çin, Nijerya). Bazı pazarların uzun bir geçmişi vardır (Hindistan, Latin Amerika pazarları), diğerleri ise 15 yaşın altındadır (Doğu ve Orta Avrupa) (Poselyanova, 2011). Bu sebeple, bu ülkeler benzerlikten daha fazla farklılığa sahiptir (Kubar, 2016). Bu ülkeleri bir araya getiren tek şey, mali piyasalarının gelişmiş ülke piyasalarına kıyasla büyük bir istikrarsızlığı ve paralel olarak yüksek fiyat riskidir. Borsa fiyatlarının standart sapmasıyla ifade edilen gelişmekte olan ülkelerdeki dalgalanma, gelişmiş ülkelere göre yılda 3-4 kat daha yüksektir.

Tüm gelişmekte olan ülkelerde, mali piyasaların nisbi büyüklüğü (GSYİH'ye göre) gelişmiş ülkelerdekinden birkaç kat daha düşüktür. Bazı göstergeler için istisnalar olmasına rağmen, gelişmekte olan ülke ekonomilerinde banka kredisi ve değerli kağıtlar gibi bir işletme finansmanı kaynağını önemli ölçüde geride bırakıyordur (Şenol, 2020). Gelişmiş ülkelere farklı olarak, buradaki nitelikli yabancı kurumsal yatırımcılar, özellikle emeklilik fonları ve sigorta şirketleri, sermaye piyasasında ince bir rol oynamaktadır. Üstelik, gelişmekte olan ülkelerde genellikle bir tür fiyat düzenleme kurulunun yanı sıra yatırımlar için bir döviz kuru ve tek bir para birimi vardır. Örneğin, Çin'in bir para birimi, Çin Yuanı ve düzenleyici bir kurulu olan Çin Menkul Kıymetler Düzenleme Komisyonu vardır (Gözbaşı, 2012). Bununla beraber, gelişmekte olan ülkeler genellikle emtia, petrol ve gıda gibi, veya diğer para birimleri, özellikle ABD doları fiyatlarındaki dalgalanmalardan zedelenebilir. Örneğin, 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde mısırdan etanol üretimi için fon sağlanması, hızla artan gıda ve petrol fiyatları nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde heyecan yaratmıştır (Pimentel vd. 2008). Bu tür değişikliklere karşı hassasiyet, gelişmekte olan ülkelerin genellikle bu tür endüstriler üzerinde çok fazla kontrole sahip olmamasından kaynaklanmaktadır (Çelebi, 2015). Her halükarda, Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ülkelerin aksine, gelişmekte olan ülkeler genellikle tam oluşmamış sermaye piyasalarına sahiptir ve bu da yatırımcılar için bir miktar risk arz etmektedir (Yanpar, 2007). Piyasaları hala gelişmekte olduğundan, gelişmekte olan ülkeler genellikle borsalarında işlem gören şirketler hakkında çok fazla bilgi sahibi değildir ve borç araçlarını satmak çoğu kez zordur. Yine de bazı yatırımcılar gelişmekte olan ülkeler ve hasılat potansiyelleri konusunda iyimser (Yalçın, 2005).

Gelişmekte olan ülkeler büyümeye çok odaklandıkları için ve ortalama olarak, gelişmiş ülkelere göre daha yüksek yıllık büyüme oranlarına sahip oldukları için, genellikle daha yüksek gelir imkanı ve daha yüksek sermaye kazancı sağlarlar.

1.2 Gelişmekte Olan Ülkelerin Genel Değerlendirmesi

(i) Rusya

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, devlet güdümlü bir ekonomiden piyasa ekonomisine geçişin ilk on yılı Rusya için zor olmuştur: nominal gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) 1990'da 516 milyar dolardan 1999'da 196 milyar dolara düşmüştür, bu ise %60'ın üzerinde bir düşüşü temsil etmekteydi. İktisadi zorlukların üstesinden gelmek ve IMF tavsiyelerini takip etmek amacıyla Sovyet hükümeti 1990'larda birçok Rus sanayisini özelleştirmeye başlamıştır. Fakat enerji ve savunma sektörleri özel bir istisnayı (Bulut, 2014).

Ruble krizi olarak bilinen mali krizin ardından 1998 yılında Rus rublesinin devalüasyonu, 1999 ile 2008 yılları arasında petrol fiyatlarında görülen yükseliş eğilimi ile birlikte, ciddi ölçüde enerji sektörü ihracatına bağlı olan Rus ekonomisinin büyümesine katkıda bulunmuştur. Ortalama olarak, büyüme yılda %7 idi. Rusya, 2008-2009 küresel ekonomik krizinden en çok etkilenen ülkeler arasında yer almıştır ve 2009 yılında, petrol fiyatlarındaki düşüş ve yabancı kredilerin tükenmesi nedeniyle ekonomi %7,8 düşmüştür (Şahinoğlu, 2008). Ekonomik gerileme 1994'ten bu yana en beklenmedik olanıydı, ancak hükümeti ve ekonominin kilit sektörlerini, özellikle de bankacılık sektörünü darbelerden koruyan Merkez Bankası'nın hızlı ve zamanında tepki vermesi nedeniyle uzun vadeli bir zarar oluşmamıştır. Sonuç olarak, Rusya ekonomisi tekrardan büyümeye başladı ve 2010, 2011 ve 2012 senelerinde %4,5, %4,3 ve %3,4 büyüme göstermiştir, ancak 2013 yılında %1,3 ve 2014 yılında %0,6'ya inmiştir (Bulut, 2014).

Son dönem literatür araştırıldığında, bilimsel çalışmalarda rusya ekonomisinin 2014 yılında iki büyük şok yaşadığı ortaya konulmuştur (Berikan ve Huseyinli, 2017; Fang & You, 2014; Balashova, 2018; Korhonen & Peresetsky, 2016; Peresetsky, 2011). İlk şok, Rusya'nın dünya ticaretine bağımlılığını ortaya koyan petrol

fiyatlarındaki beklenmedik düşüş olmuştur (Popova vd.; 2017). 2011 ve 2013 yılları arasında varil başına 105 ABD doları civarında dalgalanmanın ardından, 2014 sonunda ham petrol fiyatları varil başına 60 ABD dolarının altına ulaşmıştır. İkinci şok ise jeopolitik gerilimlerin neden olduğu ve yatırımcıların Rus yatırımlarına yönelik tutumunu olumsuz etkileyen ekonomik yaptırımlar olmuştur (Aygül, 2017). O zamana kadar %15,8'e ulaşmış enflasyon Ağustos 2015'ten bu yana keskin bir şekilde düşmeye başlamıştır (İğdeli, 2016). Enflasyondaki düşüşle birlikte Merkez Bankası'ndan alınan kredi faiz oranları düşürülmüştür. Rus tahvilleri ve hisse senetleri diğer gelişmekte olan ülkeler karşısında iyi performans gösteriyordu ve petrol fiyatlarındaki istikrarlı toparlanma ekonomik durumu güçlendirmiştir (Sayılğan, 2010).

Günümüzde Rusya ekonomisi petrol ve gaz üretimi ve ihracatında dünya üzerinde lider konuma sahiptir. 2015 senesinde maden fiyatlarının düşüşünden önce gaz ve petrol ürünleri Rusya dışsatımının %65'ni teşkil etmekteydi. Küresel petrol pazarında Rusya ekonomisinin önünde Suudi Arabistan ve diğer petrol ihraç eden ülkeler teşkilatı üyeleri bulunmaktadır. 2014 senesinde federal bütçe gelirinin %50'ni, 2018'de ise %48'ni ham petrol, petrol ürünleri ve doğal gaz oluşturmuştur (Sergi & Berezin, 2018). Daha önce belirtildiği gibi, bu ülkede eşit olmayan bir gelir dağılımı olduğu için Rusya gelişmekte olan ülkelere biri olarak algılanabilir (Artan, 2014). Rusya'da yüksek yoksulluk düzeyini belirleyen temel faktör, ücretlerin yeniden üretici ve canlandırıcı işlevlerinin uygulanmasını sağlamayan düşük ücret düzeyidir. Bugün, ortalama ücret bile işçiler ve aile üyeleri için normal koşullar sağlamamaktadır ve daha çok bir sosyal fayda rolü oynamaktadır (Solodkova, 2017). Çalışanların çoğunluğunun düşük ücretleri, üst düzey yöneticilerin ücretlerinde ekonomik ve sosyal olarak yetkisiz farklılaşma ile birleştirilir (Bekrenyov, 2018). Asgari ve tavan ücret arasındaki fark işletmede 10-15 kat, sektörde 20-40 kat, bölgeler arasında 20-45 kattır (Migranova, 2018). Zengin ve yoksul Ruslar arasındaki uçurum, hane halkı gelirindeki hızlı büyümenin eşlik ettiği genel ekonomik büyüme arka planına karşı genişlemektedir. Ortalama gelirdeki artışın büyük kısmı Rusya'nın en zengin vatandaşlarının grubuna düşerken, yoksulların gerçek geliri ve yaşam standartları

gerileyebilir (Nikolayev, 2005). Gelir dağılımdaki dengesizliği görebilmemize yardımcı olacak emsal-onda birlik emsalidir.²

Tablo 1'de gördüğümüz gibi 2010-2019 seneleri arasında Rusya'da onda birlik emsal 15 ve 16 arasında değişmektedir. Karşılaştırma için, Kanada, Japonya, İsviçre gibi gelişmiş ülkelerde bu gösterge 3 ile 8 arasında dalgalanmaktadır.

Tablo 1: Rusya'da gelir dağılımı (nüfus gruplarına göre)

Sene	Gelir-toplam	Birinci-en düşük gelirli	İkinci	Üçüncü	Dördüncü	Beşinci-en yüksek gelirli	Onda birlik emsal
2010	100	5,2	9,8	14,8	22,5	47,7	16,6
2011	100	5,2	9,9	14,9	22,6	47,4	16,2
2012	100	5,2	9,8	14,9	22,5	47,6	16,4
2013	100	5,2	9,9	14,9	22,6	47,4	16,1
2014	100	5,3	9,9	15,0	22,6	47,2	15,8
2015	100	5,3	10,1	15,0	22,6	47,0	15,5
2016	100	5,3	10,1	15,0	22,6	47,0	15,5
2017	100	5,3	10,1	15,1	22,6	46,9	15,4
2018	100	5,3	10,0	15,0	22,6	46,1	15,6
2019	100	5,3	10,1	15,1	22,6	46,9	15,4

Kaynak: Rosstat, Russian Statistical Yearbook, 2020, p. 161.

Gelişmekte olan ülkelerin özelliklerinden biri de kişi başına düşen GSYİH düşük olmasıdır. Bu özelliği sergileyen ülkelerden birisi de Rusya kendisidir. 1999'da satın alma gücü paritesindeki kişi başına GSYİH 9.300 dolar teşkil etmekteydi, bu ise dünya ortalamasının sadece %25 üzerinde olması demektir (Bahar, 2010). GSYİH büyümesi 2000'den 2008'e kadar olan kriz öncesi dönemde yıllık %6.9 iken, 2009-

² Onda birlik emsal-gelir dağılımı katsayısı sosyal tabakalaşmanın derecesini karakterize eder ve kişi başına ortalama para gelirinin eşik değerlerinin oranı olarak tanımlanır-en zengin nüfusun %10'nun minimum gelir değerini ve en yoksul nüfusun %10'nun maksimum gelir değerini kapsamaktadır.

2013 krizinden sonra %1.0'a yavaşlamıştır (Kudrin vd., 2015). Büyüme oranlarındaki yavaşlama, hem Rus hükümeti hem de analistler için beklenmedik bir durum olmuştur. 2012'de, 2013-2015 için resmi GSYİH büyümesi tahmini %13 idi (Kalkan, 2019). Mevcut durumda ise -%1. Kriz öncesi dönemde hem yatırım hem de tüketici iç talebinin büyüme oranlarının GSYİH büyüme oranlarını geride bırakmıştır (Güloğlu, 2002).

Bir bütün olarak fiziksel ihracat, GSYİH ile yaklaşık aynı oranda büyümüştür (IMF Ülke Raporu 19/260, 2019). 2010-2013 krizinden sonra, gelir fazlası GSYH'nin %12,5'i ile %14,5'i arasında değişirken, kriz öncesinde sürekli olarak yıllık ortalama %4 oranında büyümüştür (Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanlığı, 2014). 2012'den 2013'e kadar nominal fazla gelir dengelenmiştir ve büyüme durmuştur. Rusya Merkez Bankası'nı sürekli yükselen petrol fiyatlarına karşı uyguladığı para politikası, durağan bir nominal ruble döviz kuru beklentilerine yol açmıştır (Rusya Federasyonu Merkez Bankası, para politikası raporu, 2019). Sonuç olarak, rubleye cinsinden uluslararası borçlanmalar son derece cazip görünmekteydi (Kudrin, 2018). Ayrıca, üretim artışına bağlı olarak iç pazarın genişlemesi ve rublenin güçlenmesi, Rus ekonomisini yabancı yatırımcılar için daha çekici hale getirmiştir (Trunin, 2013). Sonuç itibarıyla, büyük sermaye çıkışları 1999'da GSYİH'nin %11'i gibi, önemli sermaye girişleriyle değiştirilmiştir - GSYİH'nin % 7'si (Yudayeva, 2013). Tablo 2'de Rusyanın cari fiyatlar üzerinden ABD doları ve milli paranın kişi başına düşen GSYİH gösterilmiştir.

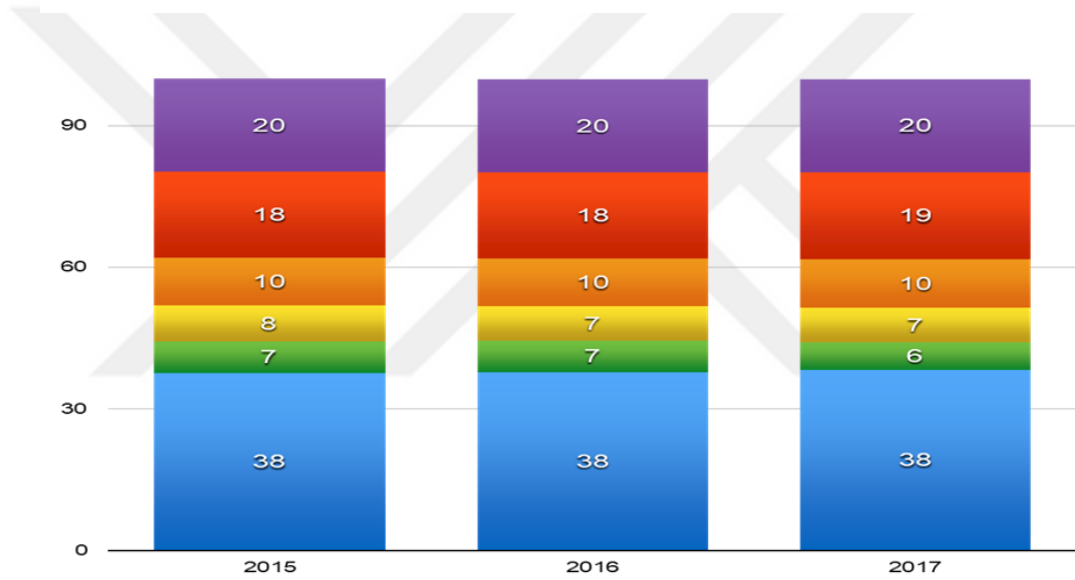
Tablo 2: Rusya'da kişi başına düşen GSYİH (satınalma gücü paritesine göre)

	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kişi başına düşen GSYİH, cari fiyat	ABD doları	20,490	22,799	24,303	26,074	25,762	24,085	24,128	25,926	28,682	29,189

Kaynak: Rosstat, Russian Statistical Yearbook, 2020, p. 265.

Rusya'yı gelişmekte olan ülke özelliklerinden farklı kılan niteliği ülkenin nüfusunun büyük kısmının tarım sektöründe çalışmamasıdır. şöyle ki ülkenin resmi istatistiğine göre (şekil 4) nüfusun %30'dan fazlası diğer sektörlerde ve neredeyse %19'u sanayi üretiminde çalışmaktadır. Yaklaşık %18'i toptan ve perakende satış, tamirat, otel ve restoran sektöründe çalışmaktadır. Sıralamada dördüncü, takriben %10 gösterge ile, ulaşım ve iletişim sektörü yer almaktadır. %7 pay ile inşaat sektörü ve son olarak %5 gösterge ile tarım sektörü gelmektedir.

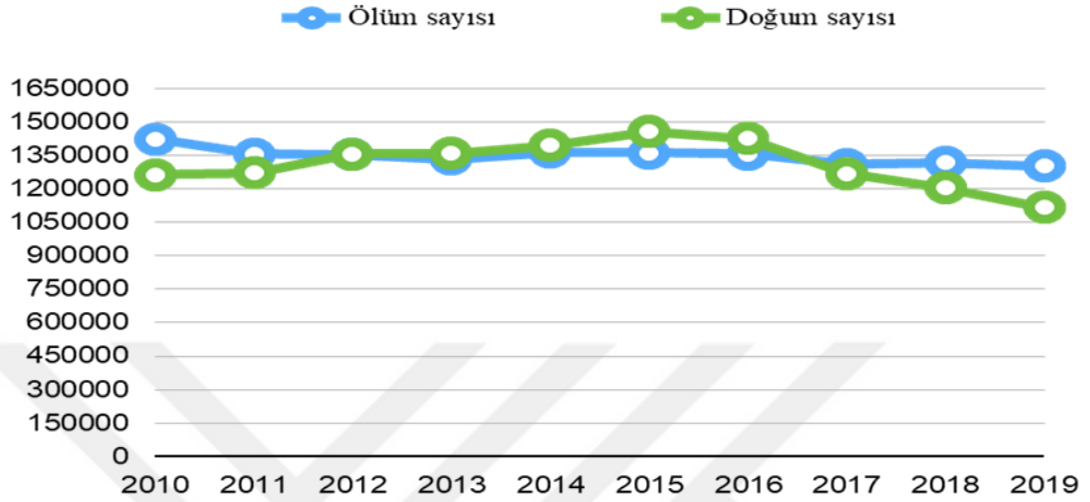
şekil 4: Rusya'da istihdamın sektörel dağılımı

Kaynak: Rosstat, https://rosstat.gov.ru/labour_force, E.T: 14.03.2013

Rusya resmi istatistik verilerine göre, nüfus son senelerde artış göstermemektedir. şöyle ki, son on sene istatistiğine baktığımızda 2010-2011 senelerinde nüfus artışı oranı eksi olmaktadır. 2012-2016 aralığında ise nüfus artış sergilemekteydi. Fakat 2017-2019 dönemlerinde tekrardan nüfus oranı düşüş yaşamıştır. Bilimsel literatür incelendiğinde nüfus artışının düşük olma sebepleri bu şekilde sıralanabilir: (i) düşük nitelikli tıbbi tedavi; (ii) nüfusun alkolizasyonu; (iii) toplumdaki şiddet düzeyi; (iv) yol trafik kazaları; (v) zayıf çevresel durum; (vi) sağlıklı bir yaşam tarzının popüler olmaması.

Şekil 5: Rusya'da ölüm ve doğum sayısı

Kaynak: rosstat, <https://rosstat.gov.ru/folder/12781>, E.T: 14.03.2013

Sağlık bakımı ve eğitim arasındaki tüm spesifik farklılıklarla birlikte, bu sektörlerdeki mevcut durum, ortak bir yapıya sahip bir dizi anahtar sorunun varlığıyla karakterize edilir. Bu sorunlar arasında yer alanlar: (i) ilgili sosyal hizmetlerin ücretsiz sağlanmasına ilişkin önceki garantiler resmi olarak muhafaza edilirken, kamu finansmanının özel finansmanla ikame edilmesi; (ii) nüfus için sosyal hizmetlerin mevcudiyetinde önemli eşitsizlik; (iii) sektörel sistemlerin verimliliğinin düşük olması ve konularının kaynak kullanım verimliliğini artırmaya yönelik teşviklerin olmaması (Belovodskiy, 2009). Son yıllarda Rusya Federasyonu'nda nüfusun sağlık durumunda bir miktar iyileşme sağlanmış olmasına rağmen, çoğu göstergede Rusya gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır. Dolayısıyla, 2014 yılında beklenen yaşam süresi bazı AB ülkelerinden (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya) 6,2 yıl daha düşük olmuştur - sırasıyla 71 ve 77,2 yıl. Bu 6 ülke, kişi başına yıllık benzer GSYİH'ya sahip oldukları için RF ile karşılaştırmalar için seçilmiştir, yani Rusya ile ekonomik gelişme düzeyi açısından karşılaştırılabilirler (Avrupa ve Orta Asya Bölgesi İnsani Gelişme Dairesi, Dünya Bankası).

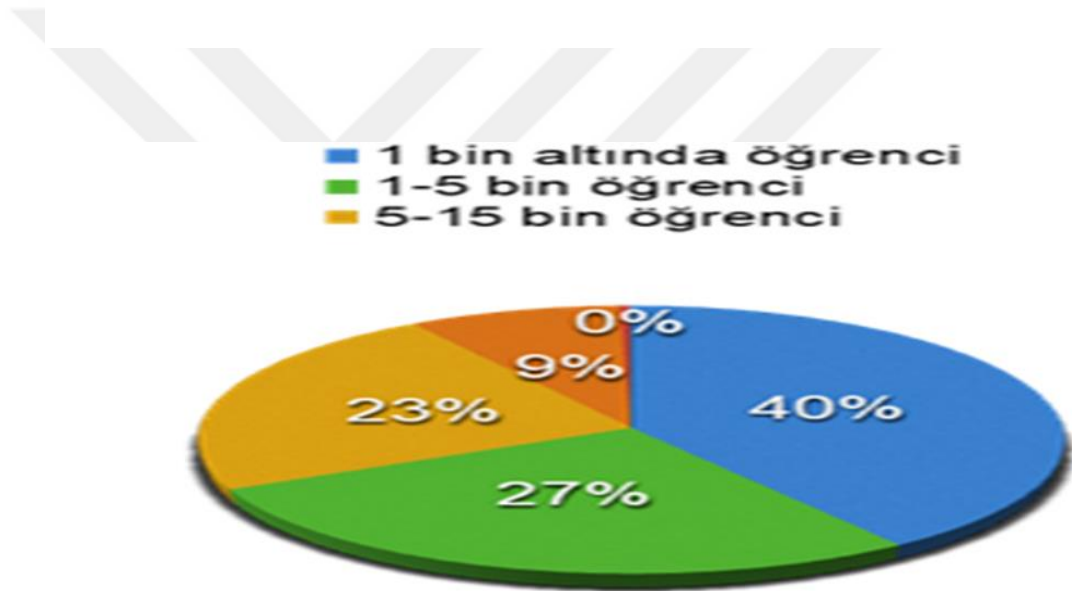
Sağlık hizmetleri sisteminin düşük verimliliği, sağlanan tıbbi hizmetlerin kalitesinin düşük olmasına neden olur. Tüm bunların nedenleri şu şekildedir: (i)

çalışma saatlerinde uzun hasta kuyukları oluşturan uzman, tıbbi ekipman, hastane tesisleri eksikliği. Doktorlar, sağlanan hizmetlerin kalitesini otomatik olarak düşüren acil durum modunda çalışmak zorundadır; (ii) kısa bir kabul programı. Ziyaret saatleri genellikle öğleden sonra 2'den önce biter. Randevuya gelmek için vakti olmayanlar başka bir gün gelmeye, yani işten tekrar izin istemeye, dolayısıyla bir takım görevlerini yerine getirmemeye zorlanmaktadır. Çalışanların bu tür dikkat dağınıklığı hem şirketin kendisini (olumsuz sonuçların derecesi doğrudan çalışanın konumuna ve onu değiştirme olasılığına bağlı olacaktır) hem de bu şirketin çalışanını (ücretlerde düşüş) olumsuz etkiler; (iii) gerekli tıbbi bakımı zamanında alamama. Bu, uzman, ekipman, yüksek ilaç maliyeti ve tıbbi hizmet eksikliğinin bir sonucudur; (iv) düşük nitelikli doktorlar. Genellikle iki farklı klinikte doktorların aynı semptomlar için farklı teşhisler koyduğu görülür. Buna göre tedavi beklenen etkiyi vermez; (v) tıbbi ekipmanın yokluğu veya eskimesi. Çoğu hastanede, hastalar Sovyet ekipmanı kullanılarak muayene edilir ve tedavi edilir. Ve yeni ekipman (varsa) kullanarak tedavi veya muayene olmak genellikle çok paraya mal olur; (vi) düşük ücretler ve kaliteli çalışmayı teşvik edecek mekanizmaların olmaması. Sağlık sisteminin düşük verimliliği, başta ekonomisi olmak üzere tüm ülkeyi etkilemektedir. Bu özelliğinden dolayı da Rusya geliştirmekte olan ülkelerden birisi sayılmaktadır (Starodubov, 2015).

Rusya Federasyonu'ndaki ekonomik zorluklar, 2010'daki payı toplam federal bütçe harcamalarının %3'üne ulaşan yüksek öğrenim dahil olmak üzere eğitim finansmanında keskin bir düşüşe neden olmuştur (karşılaştırma için, Amerika Birleşik Devletleri'nde, bu harcamalar %7'dir). Fransa'da ise tüm harcama bütçesinin %6'sından fazlasıdır). Finansman düzeyini artırmak, yeni öğretim biçimlerinin ve yöntemlerinin, yeni eğitim sistemlerinin takdimi için bir koşuldur (Vinokurov, 2012). Gördüğümüz gibi üniversitelerin %40'nda öğrencilerin sayısı 1000'e ulaşmamaktadır. Bu enstitüler gücü gücüne üniversite adlandırılabilirler. Bu üniversitelerde akademik derecesi olan kişilerin sayısının çoğunluğa ulaşması zordur, tez kurulu ve bilim merkezleri yoktur. Çoğunlukla, bu tür üniversitelerin zayıf materyal ve teknik bazı vardır, hemen hiç modern teçhizatları ve yeterli kütüphane fonu yoktur. Rusya üniversitelerinde neredeyse hiç bilim yoktur, varsa bile batı ülkeleriyle kıyasta zayıftır. Gelişmiş ülkelerde bilim ile ilgilenen çalışanların sayısı üniversitede eğitim süreciyle

ilgilenenlerin sayısıyla neredeyse aynıdır. Ayrıca, öğretmenlerin kendilerinin de bilimsel çalışmalar için yeterli zamanı vardır (Vinokurov, 2012). Eğitim hizmetlerindeki yetersizlik ve alt yapının zayıf olması nedeniyle rus biliminin araçsal ve maddi-teknik temelini son on yıllardaki geri kalmışlığı dünya düzeyinde deneysel bilimsel araştırma yapılmasına izin vermemektedir. Örneğin, araştırma ekipmanının yaşı ülkede ortalama 19 yıldır ve yerli bir araştırmacının teknik ekipmanı, rekabetçi ve oldukça üretken araştırma ve geliştirme sektörüne sahip ülkelere göre çok daha düşüktür (Semyonov, 2011).

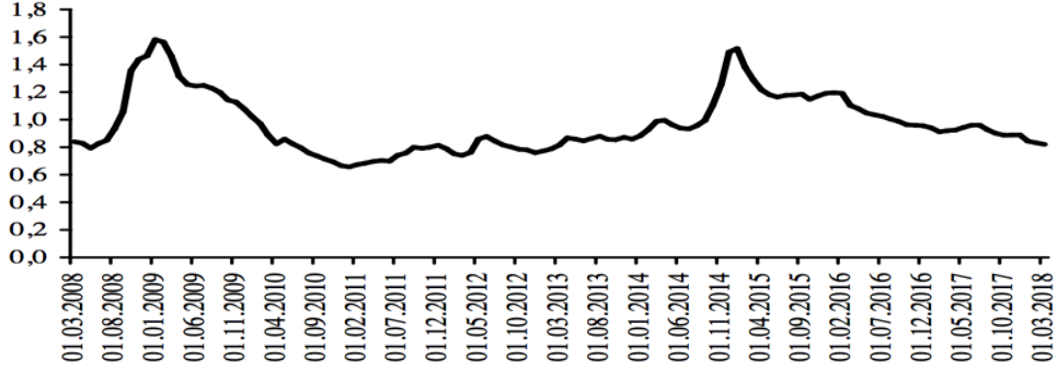
Şekil 6: Rus üniversitelerinin öğrenci sayısına göre dağılıma

Kaynak: Rosstat, <https://rosstat.gov.ru/folder/13398>, E.T: 14.03.2013

Rusya'daki finansal stres endeksinde gelindiğinde ise Rusya için en uygun finansal stres endeksinin, tek faktör vurgusu ile dinamik faktör modeline dayalı bir gösterge olduğu ortaya çıkmıştır. Karşılıklı etki derecesi açısından diğer toplam endekslerin önündeydi ve aynı zamanda, modellerin Bayes ortalamaları çerçevesinde endüstriyel üretim dinamiklerinin "en iyi" modeline dahil edilme olasılığının neredeyse yüzde yüz olduğunu göstermiştir (Stolbov, 2019).

Şekil 7: Rusya'nın finansal stres endeksi

Kaynak: Stolbov, Rusya için Finansal Stres Endeksi: Yeni Yaklaşımlar, ss. 42, 2019.

(ii) Türkiye

2001 yılında Türkiye, o yılın baharında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında ülkedeki yolsuzluk nedeniyle ortaya çıkan ve hükümette halkın güvensizliğine neden olan yıkıcı bir ekonomik krizin üstesinden gelmek zorunda kalmıştır. Yolsuzluğa ek olarak, kötü yönetim ve özellikle zayıf bir bankacılık sistemi eleştirilerin esas konusu olmuştur ve nihayetinde krizi kışkırtmıştır (Kandemir, 2016). İki politikacı arasındaki tartışma sonucunda, borsaların değeri sadece bir günde %18 ve yalnızca birkaç günde üçte birden fazla düşmüştür. Daha önce ABD doları ve Avro gibi para birimlerine bağlı olan Türk lirası, yatırımcılardan sermaye kaçıışı nedeniyle merkez bankası tarafından serbest bırakılmak zorunda kalmış ve bu nedenle döviz piyasalarından etkilenmiştir. Gün içerisinde Türk Lirası ABD doları karşısında %27 değer kaybederken, enflasyon %60'ın üzerine çıkmıştır (Uygur, 2001). Kısa vadeli borç %5.000'i aşmıştır. Borçlu şirketler, yüzbinlerce insanı işsiz bırakan borcun ödenemeyen faizinden dolayı iflas başvurusunda bulunmak zorunda kalmıştır. Sonuç, %8'in üzerinde değerlere sahip ciddi bir durgunluktur. Uluslararası Para Fonu bu durumda Türkiye'yi devlet kredisi ile ele geçirip ve olası bir iflastan kurtarmıştır (Turgut, 2006).

Türkiye'nin bankacılık sistemi kriz döneminde istikrarlı kalmıştır (Sucu, 2005). Türk ipotek sistemi yüksek faizli kredilere izin vermediği ve bankacılık sistemi iyi düzenlendiği için, geri kalan Türk bankaları büyük ölçüde krizden kurtulmuştur

(Sezer, 2011). Türkiye'de gayrimenkul kredilerinin sadece %50'den azı mali sıkıntı yaşamaktadır. 2001 ekonomik krizi sırasında Türk bankacılık kurumları yeniden yapılandırılmış ve güçlendirilmiştir (Kesebir, 2018). Örneğin birçok kurum devlet tarafından devralınmıştır, birleşme ve devralmalar gerçekleşmiştir ve öz sermaye oranı artırılmıştır (2007'de ortalama %18,8). Ana işkol hızlanmıştır; katı kurallar nedeniyle yapılabilecek riskli işlemler çok sınırlandırılmıştır. Bu reformlar sonucunda, Türk bankaları mevcut krizden zarar görmemiş ve buna bağlı olarak kredi sayısındaki azalma iş dünyasında durgunluğa neden olmuştur.

2000 yılından bu yana, Türkiye birçok alanda uzun vadeli ilerici reformlara odaklanmıştır ve aynı zamanda hükümet programları hassas grupları ve dezavantajlı bölgeleri hedef almıştır. 2002 ile 2015 arası yoksulluk oranı yarıdan fazla düşmüştür ve sefalet oranı daha da hızlı düşmüştür (Yıldırım, 2019). Aynı zamanda, Türkiye'de kentleşme başlamıştır, makroekonomik ve maliye politikasının sağlam temelleri korunmuş, ülke dış ticarete ve finansmana açılmıştır, birçok kanun ve düzenleme Avrupa Birliği (AB) standartlarına uygun hale getirilmiştir ve kamu hizmetlerine erişimi büyük ölçüde genişletilmiştir. Aynı zamanda 2008/09 küresel kriz dönemini de başarılı bir şekilde tamamlamıştır (Öz, 2019). Bununla birlikte, son yıllarda, ekonomik kırılganlıklar ile birlikte, bugüne kadar kaydedilen ilerlemelerin bir kısmının tersine sonuçlanma riski taşıyan çeşitli alanlarda reformlarda yavaşlama olmuştur (Elüstü, 2016). Genel makroekonomik tablo, artan enflasyon ve işsizlik, akteden yatırım, yüksek kurumsal ve finansal sektör hassasiyeti ve düzeltici politika eylemleri ve reformlarının düzensiz uygulanması göz önüne alındığında daha zedelenebilir ve belirsizdir.

Türkiye'de kişi başına GSYİH değerleri gelişmekte olan ülkeler arasında lider pozisyonlardan birisine sahiptir. Tablo 3'de 2010-2019 arası Türkiye'nin kişi başına düşen GSYİH değerleri Amerikan Doları üzerinden milyar şeklinde gösterilmiştir. GSYİH, 2020'nin dördüncü çeyreğinde yıllık bazda %5,9 büyümüştür ve üçüncü çeyrekteki %6,3'lük artıştan sonra zayıflamaya başlamıştır ve piyasa beklentilerinin altında kalmıştır (TÜİK, 2020). Bu, büyük ölçüde, iç talepteki yavaş büyüme ve dış sektörden gelen kalıcı bir düşüşten kaynaklanmıştır. Tablo 3'de gördüğümüz gibi 2019 kişi başına GSYİH göstergesi bir önceki seneye göre %3,75 düşüş sergilemiştir. 2018

senesi için olan kişi başına GSYİH ise 2017'ye göre %10,56 azalma göstermiştir. 2019 sonunda, Türkiye'nin büyümesi 2018 itibariyle %0,9 olarak gerçekleşmiştir.

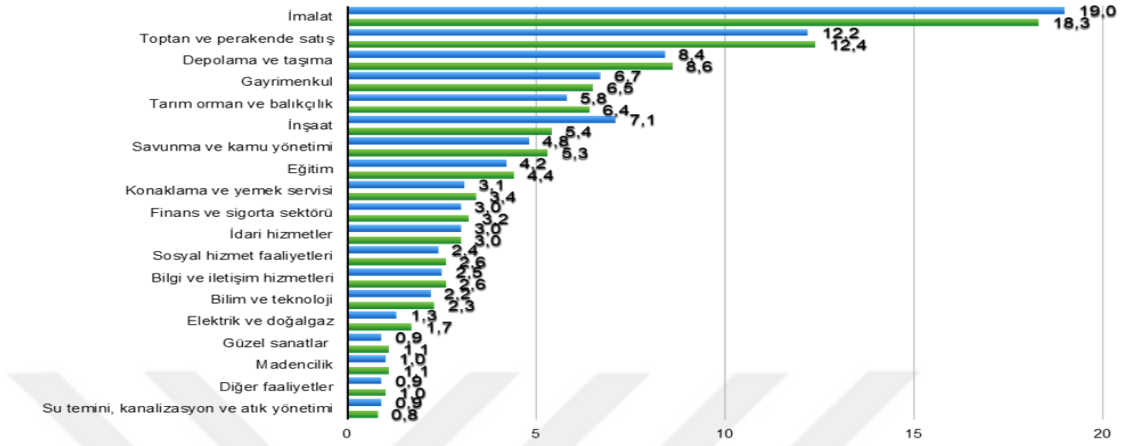
Tablo 3: Türkiye'de ekonomik büyüme performansı (kişi başına GSYİH cari fiyatlar ile)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kişi başına GSYİH	10 629	11 289	11 675	12 582	12 178	11 085	10 964	10 696	9 793	9 208

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37184> , E. T: 01.03.2021

2002'den bu yana, ortalama yıllık GSYİH büyüme oranı %5,8 idi. GSYİH hacmi 758,9 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Kişi başına düşen GSYİH - 9.1 bin ABD dolarıdır (2002 düzeyinden üç kat fazladır) (Alakbarov, 2018). Yıllık verilerle hesaplanan zincir bağlantılı hacim endeksi ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) 2019 yılında bir önceki yıla göre % 0,9 artmıştır (Bakış, 2018). 2019 yılında üretime dayalı GSYH bir önceki yıla göre %15,0 artarak cari fiyatlarla 4 trilyon 320 milyar 191 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2019 yılında en büyük payı %8,3 ile imalat sanayi oluşturmuştur. İmalat sanayiini sırasıyla %12,4 ve %8,6 pay ile toptan ve perakende ticaret, nakliye ve depolama izlemektedir. İşveren olarak ev hizmetleri GSYİH içinde en düşük paya sahiptir (Arpa Kolçak, 2015). Sektörlerin cari fiyatlarla üretim yaklaşımına göre GSYİH içindeki payları, 2018 ve 2019 senelerine göre Şekil 8'de gösterilmiştir (TÜİK, 2020).

Şekil 8: Türkiye'de sektörlerin cari fiyatlarının GSYİH'ya katkısı

Kaynak: TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2020-37184>, E.T: 01.09.2021

2016'dan bu yana Türkiye'nin GSYİH büyümesi, Türkiye ekonomisindeki kalıcı dengesizliklerin açığa çıkmasına neden olmuştur. Özellikle, Türkiye'nin yüksek cari açığı, büyümeyi finanse etmek için yabancı yatırım girişlerine odaklanması gerektiği anlamına gelir ve bu da ekonomiyi yatırımcı güvenindeki istikrarsızlaştırıcı kaymalar riskine atar (Kaya, 2016). Türk Lirasının dolar karşısında değer kaybetmesinin ardından 2017 yılından itibaren yükselmeye başlayan işsizlik ve enflasyon, sorunlu trendlerden biriydi. Banka ve kurumsal borçları, son on yılda GSYİH'nın yüzdesi olarak üç katına çıkarak, gelişmekte olan ekonomilerin göstergelerini geçerek, yatırımcıların uzun vadeli dayanıklılık konusunda endişelerine yol açarken, kamu borçlanması GSYİH'nın neredeyse %30'u kadar düşük kalmaktaydı.

Tablo 4: Türkiye'de istihdamın sektörel dağılımı

	2019	2020
Nüfus	61017	62015
İşgücü	31825	31629
İstihdam	27157	27266

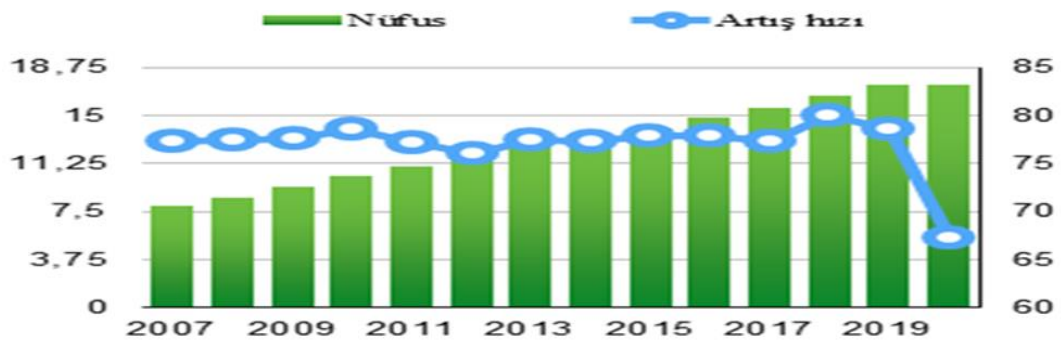
Tarım	4618	4376
Sanayi	5392	5649
İnşaat	1478	1410
Hizmet	15670	15831

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ekim 2020,

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ekim-2020-37485>

Türkiye İstatistik Kurumu’nun Ocak 2020 raporuna istinaden 2020 yılının Ocak döneminde 2019 senesinin aynı dönemine göre 109 bin kişi artarak 27 milyon 266 bin kişi istihdam edilmiştir. İstihdam oranı %44,0'a kadar inmiştir. Bu dönemde istihdam edilenlerin %16,0'ı tarım, %20,7'si sanayi, %5,2'si inşaat, %58,1'i ise hizmet sektöründe yer almıştır. İşgücü 2020 yılı Ocak döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 196 bin kişi azalarak 31 milyon 629 bin kişi, işgücüne katılma oranı ise 1,2 puanlık azalış ile %51,0 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 4 ise Ocak 2019-Ocak 2020 aralığında mevsim etkisinden arındırılmamış temel işgücü göstergelerini sergilemektedir. Tablo 4'de gördüğümüz gibi Türkiye’de nüfusun büyük kısmı, daha önce de söylendiği gibi %58,1'i hizmet sektöründe çalışmaktadır. Daha sonra sıralamada %20,7 oranla sıralamada ikinci sanayi sektörüdür, sonrasında ise %16,0 oranla tarım sektörü ve %5,2 oranla inşaat sektörüdür. Nüfusun en büyük kısmı tarım sektöründe çalışmasa da, önemli sayıda kişi bu sektörde faaliyet göstermektedir. Bu özellik ise Türkiye'nin geliştirmekte olan ülkelere birisi olmasına sebeptir.

Şekil 9: Türkiye’de nüfus ve artış hızı

Kaynak: TÜİK, Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Cinsiyet Oranı sonuçları, 2021.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) nüfus kayıt adres sistemi raporuna göre, Türkiye'nin nüfusu 31 Aralık 2020 itibarıyla 83 milyon 614 bin 362 kişi olmuştur. Nüfus 2020 yılında bir önceki yıla göre 459 bin 365 kişi artış göstermiştir. Nüfusun %50,1'i olan erkek nüfusun 41.915.985, nüfusun %49,9'unun kadın 41.698.377 olduğu açıklanmıştır. Nüfus açısından Türkiye, dünyanın en kalabalık ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir ve veriler, nüfus artışının yavaşladığını gösterdiği için dünya ülkeleri arasında 17. sırada yer almaktadır. Böylece, 2019'da yıllık nüfus artışı binde 13,9 ise, 2020'de binde 5,5 olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin özelliklerinden biri de nüfusun hızlı artış sergilemesidir. Her ne kadar 2020'de düşük nüfus artışı kaydedilse de, Türkiye gelişmiş ülkelerle kıyasta yine de hızlı artış göstermektedir. (Şekil 9).

Türkiye'nin sağlık sektöründeki gelişmeleri değerlendirdiğimizde 2003 'de yayınlanan «Sağlıkta Dönüşüm Programı» (SDP) ile ülkedeki sağlık hizmetinin gerilemesine sebep olduğunu görmüş oluruz (Kasapoğlu, 2016). SDP'nin, nihai hedefi, özel sektörün üretken yapısından yararlanmak ve insanların sağlık hakkı algısını değiştirmektir. Hizmet sunumunun özel olduğu ve sigorta boyutunda devletin hakim olduğu bir yapı oluşturmak istenmiştir (Çavmak, 2017).

Bir ülkede sağlığın belirleyicileri olarak "Doğumda Beklenen Yaşam Süresi", "65 Yaşında Beklenen Yaşam Süresi" ve "Bebek Ölümleri" sayılabilir. Yapılan araştırmalara göre sağlığın belirleyicileri; reel sağlık harcamaları, eğitim, sigara ve alkol tüketimi, beslenme, kirlilik ve kişi başına düşen GSYİH'dır (Joumard vd. ,2008). Bu verilerden yola çıkarak, Türkiye'de başta sağlığa ayrılan bütçenin payı ve reel harcamalar olmak üzere en önemli faktörün eğitim ve bebek ölümleri olduğu ifade edilebilir. 2013 yılında Türkiye'nin sağlık harcamalarındaki payı %5,1 olmuştur. En yüksek pay sağlık harcamalarına; Amerika'da %16,4'tür. İsveç'te %11, Yunanistan'da ise %9,2. Türkiye'de kişi başına sağlık harcamaları, 2010'da %-1,2, 2011'de %1,2, 2012'de %-0,7'lik artış, yaşanmıştır. Sağlık dönüşümüne yönelik tüm eleştirilere rağmen, hastaneler, yatak sayıları, yoğun bakım üniteleri ve acil servisler dahil olmak üzere hastanelerin teknik altyapısına yaptığı katkıyı belirtmekte fayda var. Daha fazla

altyapı geliştirmesine rağmen sağlık personeli sayısı sağlık kuruluşuna olan taleple orantılı olarak artmamış, sağlık hizmetlerinin kalitesi dūřmūř ve bu nedenle şiddet sorunu artmıştır. Altyapı iyileştirmeleri yetersiz kalmış ve halkın eřit, ücretsiz ve kaliteli hizmetlere olan talebi karşılanamamıştır (Kasapoęlu, 2015).

Ekonomide verimliliğin artırılması ancak nitelikli iřęücü ile mūmkūn olabilmektedir. Bu noktada eğitim kurumlarında çağdaş, bilgi ve beceriler kazandırılan bireyler kalkınma için gerek duyulan niteliklere sahip olarak hem ũlke kalkınmasına katkıda bulunmakta, hem de bu sayede yaşam düzeylerini yükseltme imkanına kavuşmaktadırlar (Öztürk, 2005: s. 28). Türkiye’deki hızlı nüfus artısına ek olarak başta büyük kentler olmak üzere, farklı sebeplerden dolayı kırsal kesimden kentlere doğru göç sonucunda, özellikle kent merkezlerinde hem ikili öğretim uygulaması başlatılmıştır, hem de 50-60 öğrencinin bir arada öğrenim gördüğü çok kalabalık sınıflar oluşmuştur (Gedikoęlu, 2005, s. 72).

Okul müdürleri ve öğretmenler eğitimle ilgili ihtiyaçlarını karşılama noktasında sıkıntı yaşamakta, onarım ve okulun günlük giderlerini karşılamak için farklı yöntemlere başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Maddi ihtiyaçlar noktasında okul bina ve tesislerinin yetersizlikleri de bir başka sorun alanıdır. 4+4+4 sistemi ile ilköğretim okulları, ilkokul ve ortaokul olarak ayrılmışlardır. Fakat birçok okulda ayrı bir bina bulunmadığından iki ayrı okul aynı binada eğitim-öğretime devam etmektedirler. Ayrıca birçok okulda kütüphane, spor salonu, laboratuvar gibi alanlar bulunmamaktadır. Okullarda yeterli sayıda araç-gereç, ve basılı kaynağın bulunmaması da bir diğer sorundur. Bu yetersizlikler daha kaliteli ve kolay bir eğitim verilmesinin önüne geçmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre eğitim harcamaları 2019 yılında 2018 yılına göre %18,2 artarak 259 milyar 220 milyon TL olmuştur. 2019 yılında bir önceki yıla göre eğitim harcamalarının en çok yükseldiği eğitim düzeyleri; %31,9 ile ilkokul, %26,4 ile ortaokuldur. Tablo 5, 2011-2019 senelerinde eğitim harcamalarının temel göstergelerini sergilemektedir.

Tablo 5: Türkiye'de eğitim harcamaları

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Toplam eğitim harcaması (Milyar TL)	77,3	93	106	122,7	135,2	160,7	176,5	219,4	259,2
Öğrenci başına eğitim harcaması (TL)	4008	4729	5242	5941	6426	7498	8111	10005	11769
Eğitim harcamasının GSYİH içindeki payı (%)	5,5	5,9	5,8	6	5,8	6,1	5,6	5,8	6
Devlet eğitimi harcamasının GSYİH içindeki payı (%)	4,2	4,4	4,3	4,4	4,3	4,6	4,2	4,3	4,4
Öğrenci başına eğitim harcaması (\$)	2389	2626	2751	2710	2358	2477	2220	2075	2071
Toplam eğitim harcaması (Milyar \$)	46,0	51,7	55,7	56,0	49,6	53,1	48,2	45,5	45,6

Kaynak: TÜİK, Eğitim Harcamaları İstatistikleri, 2019,

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2019-33670>

Tablodan da gördüğümüz gibi son 10 sene içerisinde toplam eğitim harcamaları yükselme eğilimindedir. Eğitime yapılan harcamaların GSYİH içindeki

payı 2019'da %6,0, 2018'de ise %5,8 olmuştur. Eğitime yapılan kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı 2019'da %4,4, 2018'de ise %4,3 olmuştur.

Bir ülkenin iktisadi başarısının göstergelerinden birisi de o ülkenin altyapısıdır. Gelişmekte olan ülkelerin bir özelliği de altyapılarının yetersizliğidir. Hastaneler ve okullar gibi inşaatlar ile havaalanları, limanlar, karayolları, demiryolları gibi taşıma imkanları yanında su, elektrik ve doğalgaz gibi enerji hizmetleri ile telekomünikasyon olanakları bir ülkenin fiziki altyapısıdır, bunların neredeyse hepsi kamu sermayesi ile oluşturulur ve bunlar toplumun tüm kesimlerinin ortak kullanımına açıktır. "Tüm bu altyapı yatırımlarının yapılmasının başlıca nedenleri; ülkenin ekonomik gelişimini sağlamak, özel sektörü yatırım yapmaya teşvik etmek ve böylece ekonomik büyümeyi uyarmaktır" (Değer ve Doğanay, 2015: s. 65). Altyapı sorunu öncelikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerin altyapılarının hem güçlü hem de uzun ömürlü olması kritik önem taşımaktadır. Yani gerekli bir altyapıya sahip olmak yeterli değildir, önemli olan sürdürülebilir olmasıdır. Gelişmişliğin göstergesi olan altyapı çalışmalarının hemen her alanda yaygınlaşması Türkiye'nin kalkınma yolunda kritik önem taşımaktadır.

Türkiye'de hızlı bir kentleşmeyle birlikte, artan nüfus yoğunlukları; koordinasyon koşullarının ve bütünsel planlama yaklaşımının hayata geçirilememesine yol açmaktadır. Sonuç olarak bu durum teknik altyapıyı da etkilemektedir. Plan değişiklikleri teknik altyapıyı olumsuz etkilerken, nüfus yoğunluğu artışları ve arazi kullanım değişiklikleri plan değişiklikleri ile birleşince teknik altyapının yetersiz kalmasına neden olmaktadır; bu durum sadece planın değiştirildiği noktada değil, sistem genelinde sorunlara neden olmaktadır (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009:10). Başta ulaşım, iletişim, enerji, eğitim ve sağlık olmak üzere altyapı yatırımlarının geliştirilmesinde kamu özel sektör işbirliği uygundur. Yap-işlet-devret modeli veya özelleştirme uygulamaları bu kapsamda genişletilebilir. Bu uygulama gelecekte daha düşük kamu altyapı finansman maliyetleri ve daha yüksek vergi gelirleri ile sonuçlanacaktır. Bu durumda, kamuoyunun teşvik edici düzenlemeleri desteklemesi gerekmektedir. Bu konuda gelişmiş, batılı ülkelerin altyapı modelleri örnek olarak kullanılabilir (Karacan, 2017). Altyapı yatırımlarında

özel sektörle ortaklık yapılırken, gelecek hizmetin kalitesi önceden belirlenmelidir. Kapsamlı bir maliyet-fayda analizi yapılmalıdır. Daha iyi hizmet verebilmek ve verimliliği artırmak için bir projeye başlamadan önce risk paylaşımı yapılmalıdır. Altyapı yatırımlarının kamu ve özel sektör arasında paylaşımında, yatırımların riskleri en iyi yöneten tarafa aktarılması yol gösterici ilke olmalıdır. Ayrıca yönetim aşamasında riskin devredildiği tarafa gerekli izinlerin verilmesi gerekmektedir (Emek, 2009: 37).

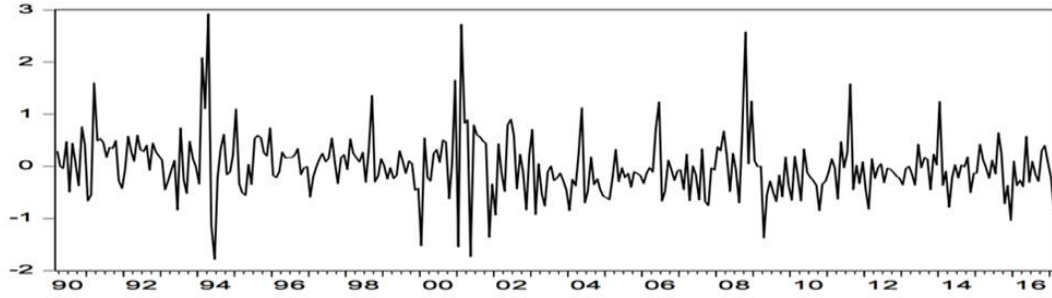
Türkiye’de tarım metotlarının gelişmiş olmamasının göstergesinden birisi de geniş kapsamda kullanılan ekstansif tarım yöntemidir. Bu yöntem nüfusa göre tarım alanlarının fazla olduğu ülkelerde uygulanan tarım metodudur. Bu yöntemle birim alandan alınan verim düşüktür. Üretim miktarında iklimin de etkisi vardır. Türkiye’de uygulanan tarım metodu genelde bu şekildedir. Verimin en düşük olduğu yöntemlerden birisi de nadas tarım metodudur. Bu yöntem tamamen iklime bağılılık göstermektedir. Yağışın az olduğu, sulamanın da yetersiz olduğu alanlarda kullanılan yaygın yöntemdir. Bu metot en çok İç Anadolu bölgesinde kullanılır. Nadas, toprağın su ve mineral kazanmasını sağlamak amacıyla boş bırakılmasıdır. Bu yöntemde toprak bir yıl boş bırakılarak su ve mineral depolanır. Daha sonraki yıl ekim yapılır. Tarım metotlarındaki yetersizlikten ziyade Türkiye’nin tarımının kendisinde yaşanan sorunlar vardır. Bu sorunlar da verimi az olan metotların uygulanmasıyla sonuçlanmaktadır. En önemli sorunlardan birisi de sulama sorunudur. En fazla iç Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde görülmektedir. Sulama sorunu çözülmediği sürece nadasa bırakılan arazi sayısı azalmaz, üretim artmaz, iklime bağılılık ve tarımsal üretim dalgalanmaları azalmaz, ürün çeşitliliği artmaz diye tahmin ediliyordu.

Bir ülkenin makroekonomik performansını birçok yönden olumlu yönde etkileyebilen unsur araştırma ve geliştirmedir. Aynı zamanda, araştırma ve geliştirme, yeni ürünlerin üretimine yol açan ülkelerin bilgi düzeyini de artırabilir. Böylece firmalar yüksek karlar için yeni pazarlar açarlar (Canbay, 2020). Bilim ve teknoloji elde etmek veya mevcut bilgiye dayalı yeni malzeme, ürün ve araçlar üretmek, yazılım üretimi veya mevcut olanların iyileştirilmesi de dahil olmak üzere yeni sistemlerin, süreçlerin ve hizmetlerin oluşturulması düzenli araştırma ve geliştirme ile

mümkündür. Şirketlerin yürüttüğü bu faaliyetler grubu, bütünsel olarak bakıldığında ekonominin büyüme çarklarını temsil etmektedir. Bir ülke ekonomisinin diğer ülkelerinkine rekabet edebilmesi için Ar-Ge'nin ağırlığının fark edilir olması gerekir (Ünal ve Seçilmiş, 2013). Araştırma ve geliştirme, yeni ürünler ve özellikle teknolojik olarak gelişmiş ürünler belirleyerek hem şirkete hem de ülkeye bağlı olarak uluslararası pazarda rakiplerinden bir adım önde olmalarını sağlayan önemli bir katkıdır. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda teknolojik olarak gelişmiş yeni ürünlerin ülke ekonomisine ihraç edilmesinin yüksek katma değeri, bu tür faaliyetleri çok daha önemli hale getirmektedir. Bu faaliyetler sayesinde yeni katma değeri yüksek ürünlerin uluslararası pazarlara ihracatı, mevcut ülkenin ekonomik büyümesine önemli katkı sağlayacaktır. 2017 yılında Ar-Ge'ye ayrılan OECD ülkelerinin milli gelir içindeki ortalama payı %2,36 olmuştur. Türkiye'de bu oran 2017 yılı itibarıyla %0,96'dır. Türkiye ekonomisindeki firmalar inovasyona ulaşmak için gerekli Ar-Ge'ye yeterince zaman ve para ayırmamaktadır. Çeşitli kurumlardan alınan destek fonları genellikle tek seferlik araştırmaları kapsar ve sürekli ve nitelikli Ar-Ge araştırmaları yapılmaz. Dolayısıyla bu anlamda ülke ekonomisi yetersizdir (Canbay, 2020). Ar-Ge'nin ulusal anlamda olumlu bir dış etkiye sahip olabilmesi için bu konudaki eksikliklerin öncelikle şirketlerde ele alınması gerekmektedir. Ayrıca kendi kaynakları dışındaki finansman kaynaklarından da destek alan şirketlerin bu desteği etkin bir Ar-Ge için kullanmaları gerekmektedir. Mevcut üretim ve mühendislik faaliyetlerini Ar-Ge olarak göstermek veya düşük etkili projeleri desteklemeye çalışmak, bir ülkenin ekonomik büyümesine, üretkenliğine veya rekabet gücüne fayda sağlamaz ve ayrıca kaynaklarda bir azalmaya yol açar (Ünal ve Seçilmiş, 2013).

Türkiye'deki finansal stres endeksine geldinde ise 1991, 1994, 2001, 2008 krizlerini TFSE başarılı bir şekilde yakalarken 2004, 2006, 2011 ve 2013 dönemlerini de stresi yüksek dönemler olarak yakaladığı görülmektedir.

Şekil 10:Türkiye'de finansal stres

Kaynak: Bülbül ve Akgül, Türkiye Finansal Stres Endeksi ve Makrov Rejim Değişim Modeli ile Yüksek Stres Dönemlerinin Belirlenmesi, 2018, ss. 132.

Endeksin zaman çizelgesi, finansal stresin zirve dönemlerinin 1991, 1994, 1998, 2000-2001 ve 2008 kriz yıllarında olduğunu göstermektedir. Finans piyasaları, 1991 Körfez Savaşı, Avrupa Para Sistemi (ERM) ve 1994 Körfez Krizi ve Rusya'daki 1998 krizi gibi dış şoklardan etkilenmiştir. Siyasi olaylar ve 2002'deki erken genel seçimler piyasalardaki baskıyı artırmıştır. Ayrıca, avro bölgesinin 2011 yılında yaşadığı borç krizi küresel ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olurken, finansal piyasalar üzerindeki baskıyı da artırmıştır. 2013 yılında küresel para politikasındaki belirsizlik ve siyasi istikrarsızlık stresi artırırken, 2015 yılında küresel piyasalardaki belirsizliğin neden olduğu oynaklık ve aynı yıl yapılan iki genel seçimden kaynaklanan siyasi istikrarsızlık da stresi yükseltmiştir. Finansal piyasalardaki stresin özellikle 2001 krizi öncesinde daha yüksek olduğu kaydedilmiştir. 2001 yılından bu yana stresin azalmasının nedeni, 15 Mayıs 2001 tarihli Güçlü Ekonomi Geçiş Programının bir parçası olarak bankacılık sektöründeki yapısal reformlara yapılan vurgudur. Böylece, finansal piyasaların kırılabilirliğini azaltmak için dış finansmana vurgu yapılmıştır.

(iii) Hindistan

Hindistan, dünyanın en hızlı büyüyen büyük ekonomisi haline gelmiştir ve önümüzdeki 10-15 yıl içinde güçlü demokrasi ve güçlü ortaklıklarla desteklenen dünyanın en büyük üç ekonomik gücünden biri olması beklenmektedir (TMMOB Sanayi Kongresi 2007 Oda Raporu). 2000 yılından bu yana, Hindistan mutlak yoksulluğu düşürmede önemli ilerleme kaydetmiştir (Kabaş, 2009). Yoksulluk oranlarının 2011'de %21,6 olmasından 2015'te %13,4'e düşerek, uluslararası yoksulluk

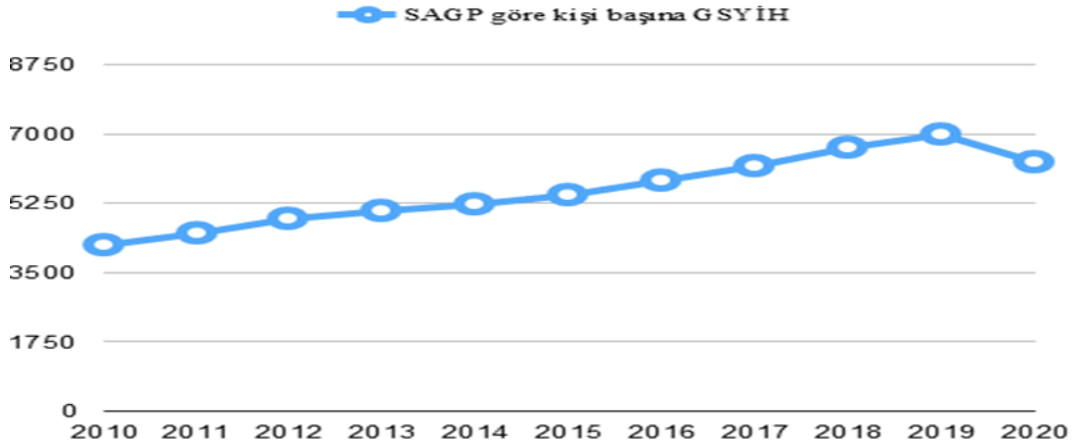
sınırında, 90 milyondan fazla insanı aşırı yoksulluktan uzaklaştırdığı tahmin edilmektedir. Hindistan, Asya bölgesinin dünya ekonomisinde artan rolüne önemli bir katkıda bulunmaktadır (Özekicioğlu, Kılıç, 2017). Hindistan, ekonomik büyümeyi hızlandırma ve sosyal sorunları çözme konusunda önemli bir potansiyele sahiptir. Yoksulluğun erken ortadan kaldırılmasının anahtarı olan nüfusun gelirlerindeki kademeli artış, Hindistan hükümetinin devam eden yapısal tebdil için geniş halk desteği toplamasına izin vermektedir. Aynı zamanda, ücretlerdeki bir artış ve emek verimliliğindeki bir artış, iç tüketimin büyümesi ve sonuç olarak gelecekte bir bütün olarak istikrarlı bir üretim büyümesi için temel oluşturur (Uysal, 2019). En hızlı büyüyen ekonomilerden birisi Hindistan ekonomisidir. GSYİH açısından Hindistan, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin önündedir, dünyada beşinci sırada yer almaktadır.

Hindistan'ın ekonomik büyümesi, yüksek faiz oranlarının körüklediği yatırımlardaki düşüş, artan enflasyon ve yatırımcıların hükümetin daha fazla ekonomik reform taahhüdü konusundaki karamsarlığı ve küresel büyümedeki yavaşlama nedeniyle 2011'de yavaşlamaya başlamıştır. Hindistan'ın yatırımcı algısı, daralan cari açıklar ve seçim sonrası ekonomik reform beklentileri nedeniyle 2014 yılının başında düzelmiştir, bu da sermaye girişlerinde keskin bir artışa ve rupinin istikrar kazanmasına neden olmuştur. 2014-2016 yılları arasında Hindistan ekonomisinin büyüme oranı yeniden başlamıştır. Düşük kredi büyümesine sebep olan, Hindistan'ın kamu bankaları, dünyanın geri kalanına kıyasla yüksek büyüme hızında bile borç artışıyla karşı karşıya kalmıştır. Hindistan'da büyüyen makroekonomik dengesizlikler ve Batı ülkelerindeki ekonomik koşulların iyileşmesi, yatırımcıları Hindistan'dan sermayeyi yönlendirmeye zorlamıştır ve bu da 2016 yılına kadar rupide keskin bir değer kaybına neden olmuştur. 2016'daki paranın tedavülden çıkarılması şokları ve 2017'de mal ve hizmetler vergisinin getirilmesi nedeniyle ekonomi 2017'de yeniden yavaşlamıştır. Seçimlerden sonra, hükümet mal ve hizmetler üzerindeki vergilerle ilgili önemli bir yasayı kabul etmiştir ve bazı sektörlerde doğrudan yabancı yatırıma sınırlar getirmiştir. Hindistan, İngilizce konuşan büyük, eğitilmiş bir nüfustan yararlanmıştır ve bilgi teknolojisi hizmetleri ve programcılarının önemli bir ihracatçısı haline gelmiştir. 2010 yılında, ağırlıklı olarak güçlü iç talebin etkisiyle, Hindistan ekonomisi küresel finansal krizden toparlanmıştır ve yıl boyunca reel büyüme %8'i

aşmıştır. Mal ihracatı, GSYİH'nın yaklaşık %15'i olan kriz öncesi seviyelere geri dönmüştür.

Hindistan ekonomisi tarafından yılın çeyreği boyunca üretilen mal ve hizmetlerin değerindeki mevsimsel kontrast, GSYİH büyüme oranı ile ölçülmektedir. Hindistan ekonomisinin en önemli sektörlerinden biri ve en hızlı büyüme performansı sergileyen hizmetlerdir. GSYİH'nın %60'dan fazlasını oteller, iletişim, ticaret ve ulaşım, işletme, finans, kamu, sosyal ve kişisel hizmetlerden oluşmaktadır. İşgücünün yarısından fazlasını istihdam eden ormancılık, balıkçılık ve tarım sektörü, üretimin sadece %12'sini oluşturmaktadır. İmalat GSYİH'nın %15'ini, inşaat %8'ini ve madencilik, taş ocaklığı, elektrik, gaz ve su arzı geri kalan %5'i oluşturmaktadır. Hindistan'ın kişi başına gayri safi yurtiçi hasılası en son 2019 yılında satınalma gücü paritesine (SAGP) göre ayarlanan 6.977,363\$ olarak kaydedilmiştir (Şekil 11). Hindistan'ın satınalma gücü paritesine göre ayarlanmış kişi başına GSYİH'sı dünya ortalamasının %38'ine eşittir.

Şekil 11: Hindistan'da GSYİH (Satınalma gücü paritesi ile)

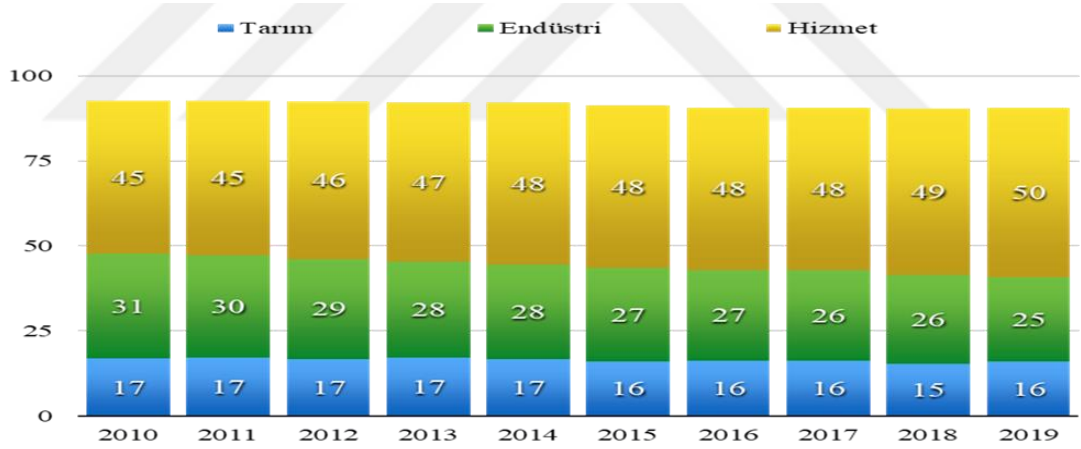

Kaynak: Dünya Bankası, Uluslararası Karşılaştırma Programı (ICP)
<https://databank.worldbank.org/embed/ICP-Annual-PPPs/id/8b9dca71?inf=n>

Hindistan'ın kişi başına düşen GSYİH değerleri 2010-2019 aralığında artış göstermektedir. Fakat, Hindistan'ın büyük nüfusa sahip olması nedeniyle bu gösterge düşük şekildedir (Uysal, 2019). Rusya ve Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirle kıyaslandığında Hindistan'ın değerleri düşük kalmaktadır (Aşçı, 2019). Nobel ödüllü ekonomist Arthur Lewis'in çalışması, gelişmekte olan ülkelerde emeğin tarım

sektöründen tarım dışı sektöre taşınmasının her iki kategoride de üretkenliği artırırken genel büyümeyi artırabileceğini savundu. Hindistan'da bu geçiş gerçekleşmektedir, ancak tarım işinden ayrılan işgücünün çoğu imalat sektöründen ziyade inşaat ve hizmet sektörlerine geçmektedir. Ülke, kişi başına düşen GSYİH'nın dünyanın önde gelen ekonomileriyle karşılaştırılabilir seviyelere yükselmesine izin verecek büyüme oranlarına ulaşacaksa, Hindistan'ın muazzam üretken potansiyelinden yararlanmak kritik olacaktır. Hindistan, dünyanın en büyük dördüncü ekonomisi olmasına rağmen, kişi başına ortalama gelir açısından Dünya Bankası'nın düşük-orta gelirli ülkeler listesinin sonlarında yer almaktadır. Çoğu gelişmekte olan ekonomiler Hindistan'ı önemli ölçüde geride bırakmaya devam etmektedir (Maimaitiaili vd. , 2020). Şekil 12 Hindistan'ın GSYİH'nın ekonomik sektörler arasında 2010-2019 arası dağılımını sergilemektedir.

Şekil 12: Hindistan'da ekonomik aktivitenin sektörlere göre dağılımı

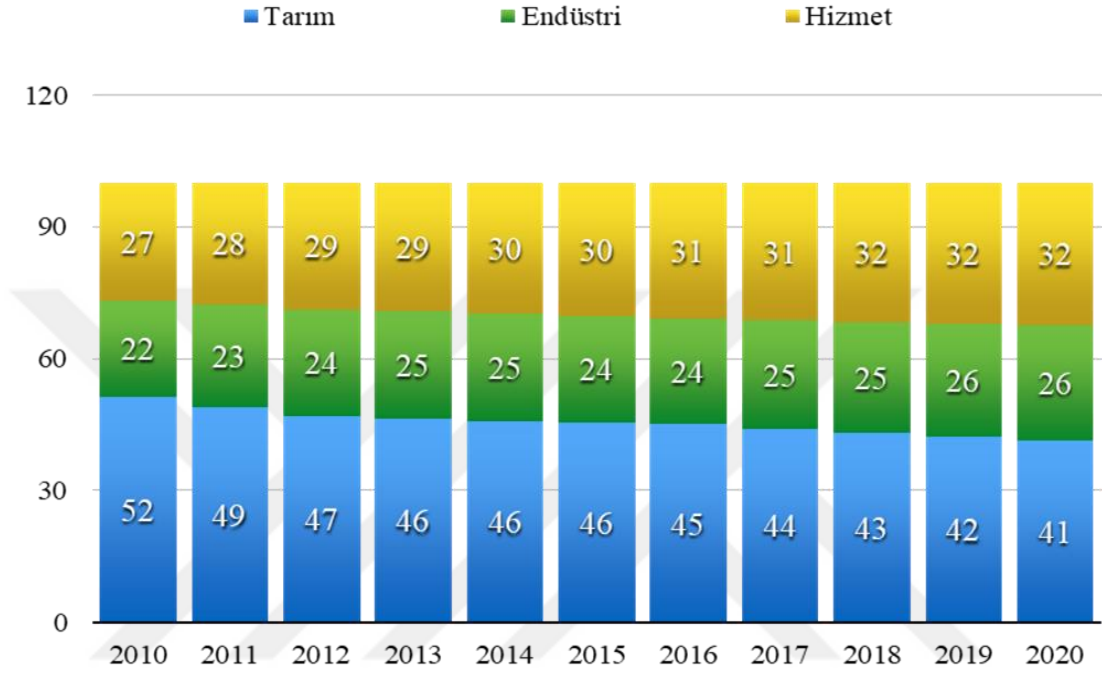

Kaynak: Ulusal İstatistik Dairesi, İstatistik ve Program Uygulama Bakanlığı, Hindistan Hükümeti, E.T: 31.05.2021

Şekilde de gördüğümüz gibi gayri safi yurt içi hasılanın neredeyse yarısı hizmet sektörü tarafından üretilmiştir. Bu sektör son on yılda istikrarlı bir artış sergilemektedir. Hindistan'da önde gelen hizmet endüstrileri arasında telekomünikasyon, bilgi teknolojileri ve yazılım bulunmaktadır. Hizmet sektörü bir kaç önemli gruba ayrılmaktadır-ticaret, oteller, ulaşım, iletişim ve yayıncılık ile ilgili hizmetler; finans ve gayrimenkul hizmetleri; kamu yönetimi ve savunma. Tarım sektörü iki önemli gruba ayrılmaktadır: ormancılık ve balıkçılık. Sanayi madencilik ve

taşocakçılığı, elektrik, doğalgaz ve su üretimi, aynı zamanda da inşaattan oluşmaktadır.

Şekil 13: Hindistan’da istihdamın sektörel dağılımı

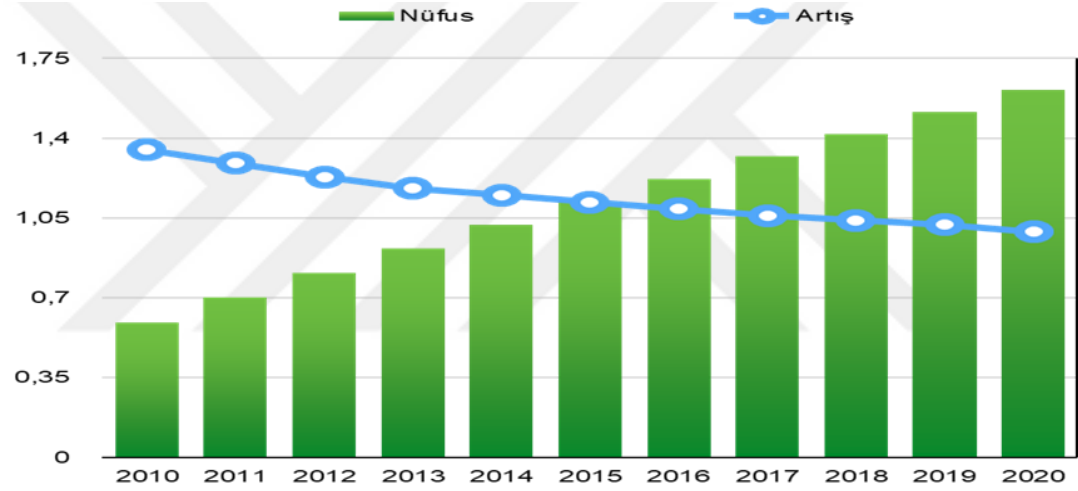
Kaynak: Planlama Komisyonu; On İkinci Beş Yıllık Plan Belgesi (2012-17), 2013

Hindistan’ı geliştirmekte olan ülkeler sırasına dahil eden özelliklerinden birisi de nüfusun büyük kısmının tarım sektöründe çalışmasıdır. Son on yıl istatistiğine bakıldığında tarım sektöründe çalışanların payı azalmaya doğru gitse de, genel olarak bu sektörde istihdam edenlerin payı diğerlerine göre fazladır. Şekil 13 son on yılda bu göstergelerin değişimini yüzde olarak sergilemektedir. 2020’de, Hindistan’ın işgücünün %41,49’u tarımda istihdam edilirken, diğer yarısı diğer iki sektör, sanayi ve hizmetler arasında neredeyse eşit olarak bölünmüştür. Tarımda istihdam edilen Hintlilerin payı azalıyor olsa da, günümüzde de temel istihdam sektörüdür. Hindistan’ın işgücünün çoğu günümüzde de tarım sektöründe istihdam edilirken, ülkenin GSYİH’nın çoğunu oluşturan hizmet sektörüdür. Aslında, GSYİH’nın ekonominin sektörlerine göre dağılımına bakarsanız, tarım geride kalmaktadır ve katkısı sadece %15’dir.

Hindistan’ın nüfusu diğer geliştirmekte olan ülkeler gibi artış göstermektedir. Fakat, son on yıl bu artış hızlı bir şekilde gerçekleşmemektedir (Şekil 14). Buna

rağmen Hindistan dünyanın en kalabalık ülkelerden biri sayılmaktadır ve Hindistan'ın nüfusu dünya nüfusunun %17'sidir. Nüfusun ortalama yaşını nispeten düşük tutan azalan doğurganlık hızına rağmen, artan ortalama yaşama süresi nüfusun artışına katkıda bulunmaktadır. Japonya gibi azalan nüfusa sahip diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, Hindistan'da yaşlı nüfus nispeten küçük bir orana sahiptir, bu da daha düşük ölüm oranları ve mevcut nüfusun daha yüksek tutulma olasılığını göstermektedir.

Şekil 14: Hindistan'da nüfus ve artışı

Kaynak: Dünya Bankası,
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?end=2020&locations=IN&start=2010>

Hindistan, nüfus artışıyla başa çıkmak için 2014 yılından bu yana halk sağlığı harcamalarını artırmaktadır ve ülkenin GSYİH'sının halk sağlığına ayrılan payını artırmaya çalışmaktadır. Fakat, Hindistan'da sağlık sistemi özel sağlık hizmetlerinin üstünlüğündedir. Halk sağlığı birçok açıdan özel sağlıktan geride kalmaktadır. Buna örnek olarak hastane, yatak ve doktor sayıları gösterilebilir. 2015 yılında bu nedenle hükümet herkesi kapsayan bir sağlık sistemi önermiştir. Bununla birlikte, mali sorunlar nedeniyle, herkesi kapsayan sağlık hizmetlerinin başlatılması ertelenmiştir. Milyonlarca Hintli tıbbi masraflarını kendi ceplerinden ödemek zorundadır. Dünya

Bankasının raporlarına göre Hindistan'ın sağlık harcamaları 2018 yılında kişi başına \$73'dı, bu da GSYİH'nın %3,54'ü demektir (Tablo 6).

Tablo 6: Hindistan'da sağlık harcamaları

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Kişi başına harcama (ABD doları)	45	49	49	56	57	59	61	69	73
GSYİH oranı	3,27	3,25	3,33	3,75	3,62	3,60	3,51	3,54	3,54

Kaynak: Dünya Bankası,

<https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=IN>

Daha önce belirtildiği gibi bir ülkenin iktisadi gelişmişliğini sadece teknoloji, doğal kaynaklar ve sermaye göstermemektedir. Ülkenin geliştiğini iş gücünün niceliği ve niteliği sergilemektedir. İş gücünün verimi ise birçok faktörlere dayalıdır. Bunlardan en önemlisi de eğitim faktörüdür. Eğitime yapılan yeterli yatırımlar iş gücünün veriminin ve üretkenliğin artışına sebep olacaktır. Hindistan'daki eğitimin yetersizliğinin sebeplerinden birisi de fon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yetersizlikten dolayı Hindistan'da birçok eğitim kurumunda alt yapı, kütüphane ve donanım eksiklikleri vardır. Eğitimin yetersiz kalmasının ikinci sebebi ise üniversitelerin, teknolojik ve profesyonel eğitimin masraflı olmasıdır. Sektörün özelleşmesi kar amaçlayan girişimcilerin sayısının artmasıyla neticelenmiştir. Dolayısıyla günümüzde Hindistan'da yüksek öğretim çok daha pahalı olmaktadır. Üçüncü önemli eğitim yetersizliği sebebi ise beyin göçü sorunudur. Yetenekli ve zeki, kendi alanında gelişmiş adaylar münasip iş bulamadıklarında iş bulmak için yurtdışına yönelmeği tercih etmektedirler. Eğitimli ve aynı zamanda işsiz sayısı da yükselmektedir.

Altyapı tesislerinin varlığı, ülkenin kalkınması hakkında çok şey söylemektedir. Tarım ve sanayinin gelişmesi, yalnızca ülkenin altyapısına bağlıdır.

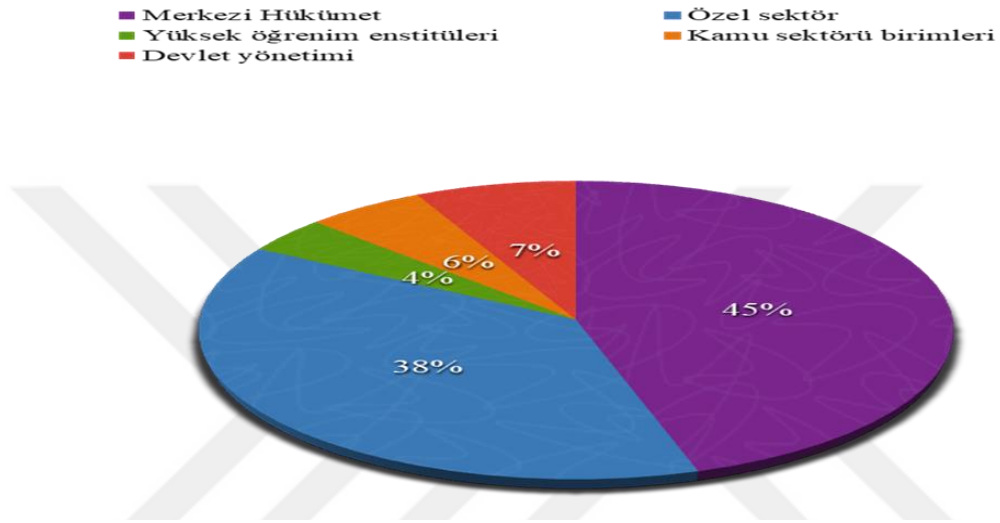
Ülke ekonomisi sağlam bir altyapı temeli olmadan gelişemez. Ülkenin kalkınmasında daha önemli ve zor bir görev, temel altyapı tesislerinin sağlanmasıdır. Kritik altyapı hizmetlerinin sağlanmasındaki yetenekler ve verimlilik açısından, Hindistan'ın fiziksel altyapısının geçmişten kalma, hızlı ekonomik büyümenin baskısı altında kalan eksiklikleri vardır. Bu altyapılar arasında elektrik, demiryolları, yollar, limanlar, havaalanları, sulama, kentsel ve kırsal su temini ve sanitasyon yer almaktadır. Yetersiz altyapı, Hindistan'ın yüksek GSYİH büyümesine giden yolundaki ana engellerden biridir.

Daha önce belirtildiği gibi gelişmekte olan ülkelerin özelliklerinden biri olan tarım yöntemlerinin gelişmemesi Hindistan'ın özelliklerinden de sayılmaktadır. Hindistan'daki üç ana tarımsal uygulama yöntemi bu şekilde sıralanabilir: (i) geçimlik tarım; (ii) plantasyon tarımı; (iii) toprağın değişmeli olarak işlenmesi metodu. Geçimlik tarım, ülkenin büyük bir kısmında çiftçilerin çoğu tarafından yapılmaktadır. Çiftçiler, taslak hayvanların ve aile üyelerinin yardımıyla küçük ve dağınık çiftliklerde çalışır. Araçlar basit ve teknikler ilkindir. Neredeyse hiç gelişmiş tarım ekipmanı yoktur. Elektrik, sulama ve kredi gibi tesislerde ciddi bir kıtlık vardır. Verimlilik düşüktür çünkü çiftçiler gübre ve yüksek verimli tohum çeşitlerini satın alamayacak kadar fakirdir. Bu nedenle, çiftçi ve aile üyeleri, tüm tarımsal ürünleri tükettikleri için piyasada satacak tarımsal ürün fazlasına sahip değildir. Şeker kamışı, yağlı tohumlar, pamuk, jüt, tütün gibi diğer bazı ürünler de bazı bölgelerde öne çıksa da ana odak noktası gıda ürünleridir. Birçok çiftçinin piyasada ticari ölçekte satacak fazlalığı yoktur. Dolayısıyla şu anda Hindistan'ın birçok yerinde yoğun bir geçimlik tarım uygulanmaktadır. Hindistan'da 19. yüzyıldan beri plantasyon tarımı uygulanmaktadır. Bu tür tarımda, özel satış için bir tür ürün yetiştirilir ve işlenir. Plantasyon tarımının göze çarpan özelliklerinden bazıları, büyük sermaye katkıları, geniş holdingler, yönetim becerileri, teknik bilgi birikimi, karmaşık tarım makineleri, gübreler, iyi ulaşım imkanlarıdır. Üçüncü tarım yöntemi ise toprağın değişmeli olarak işlenmesi metodudur. Bu çiftçilik yönteminde, orman arazisi ağırlıklı olarak kabileler tarafından ağaçları kesip yakarak ve mahsul yetiştirerek temizlenir. 2-3 yıl sonra, temizlenen topraklardaki toprak verimliliği azaldıktan sonra terk edilir ve kabile başka bir araziye geçer. Bu süreç böyle devam ettikten sonra 10-15 yıllık bir aradan sonra çiftçiler tekrar

ilk araziye dönmektedirler. Özellikle yamaçlarda büyük ölçekli ormansızlaşma ve toprak erozyonu ile sonuçlanan ve aşağıdaki ovalarda yıkıcı sellere neden olan çok kaba ve ilkel bir yetiştirme yöntemidir. Her yıl yaklaşık bir milyon hektar arazi, bu yöntem nedeniyle bozulmaktadır.

Bilimde ve teknolojiye araştırma ve geliştirme ekonomik büyümenin merkezindedir. Araştırma ve geliştirme yenilikçiliğe, yenilikçilik ise iktisadi gelişime yol açmaktadır. Bu sayede bilim adamları ve araştırmacılar, aynı kaynaklarla ürünlerin miktarını ve kalitesini artırmak için yeni yöntemler, teknikler ve bilgi noktaları geliştirmektedirler. Ar-Ge genellikle iki kaynaktan gelir: özel Ar-Ge (büyük ilaç ve elektronik şirketleri tarafından yapılır) ve devlet Ar-Ge'si (savunma, nükleer enerji, uzay, tarım vb. konularda devlet araştırması). Kamu Ar-Ge'si, parasallaşmanın daha uzun bir süre gerçekleşmesinin muhtemel olduğu veya ulusal güvenlik nedeniyle Ar-Ge'nin özel sektöre yaptırılamadığı alanlarda yürütülür. Şekil 15 Hindistan'da harcanan Ar-Ge'nin harcama yapanlar açısından nasıl dağıldığını sergilemektedir. Hindistan'da sürdürülebilir Ar-Ge büyümesinin karşı karşıya olduğu zorluklardan bazıları şunlardır: Hindistan araştırmaları çoğunlukla temel araştırmaya eğilimlidir ve uygulamalı Ar-Ge'den yoksundur. Kuruluşların büyük çoğunluğu, dahili araştırma ve geliştirmeye yatırım yapmak yerine teknolojiyi hızlı bir şekilde edinmeyi tercih eder. Akademik kurumlar ve birçok devlet araştırma merkezi, uygulamalı araştırma ve geliştirmeye çok az sistematik odaklanarak, patentleme ve yayınlamaya odaklanarak bilimi ilerletmeye odaklanmıştır. Hindistan üniversitelerindeki Ar-Ge, Hindistan'daki eğitim sistemi standartlar açısından çeşitlilik göstermektedir ve Hindistan üniversitelerindeki Ar-Ge ülkedeki yeniliğin çok küçük bir parçasıdır. Ayrıca, nitelikli kadro sınırlı kaynak olmaya devam etmektedir. Fikri mülkiyet haklarının yetersiz korunması da Ar-Ge büyümesinin karşılaştığı zorluklardan birisidir. Fikri mülkiyet koruması, yetersiz yasalar ve etkisiz uygulama nedeniyle Hindistan'ın bazı bölgelerinde zayıf kalmaktadır.

Şekil 15: Hindistan'da Ar-Ge harcamaları

Kaynak: Hindistan Hükümeti, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Fen ve Teknoloji Bölümü; “Araştırma ve Geliştirme İstatistiği 2019-20”, 2020, ss. 77-78.

Finansal sistemdeki stresi belirlemek ve belirli bir sistemin istikrarlı ya da istikrarsız olduğunu göstermek için, finansal sistemdeki riski analiz etmek ve izlemek için bir sabitlik veya sabitsizlik göstergesi gereklidir. Finansal sistemi ölçmek veya istikrarını ölçmek için, finansal piyasanın farklı segmentlerinden göstergeleri içermesi gereken bir toplu gösterge kullanmak daha iyidir. Mali istikrarın veya tersine istikrarsızlığın bu tür dizgesel ölçümüne iyi bir örnek, finansal stres endeksidir. Cardarelli'ye (2011) göre, varlık fiyatlarında büyük dalgalanmalar, belirsizlikte hızlı bir artış, finansal likidite azlığı ve bankacılık sistemindeki sorunlar gözlemlendiğinde, finansal sistemin stresli bir dönemde olduğunu söyleyebilir. 2007 döneminde, Hindistan ekonomisi daha hızlı büyürken finans sektörü daha az stres altında gözükmekteydi. FSE, küresel mali krizin etkisiyle 2008'in ikinci çeyreğinde artmış ve 2009'un ilk çeyreğine kadar yüksek kalmıştır. Krizin etkisi daha uzun süre devam etmektedir. Aralık 2010'da, FSE'de hafif bir artış olmuştur çünkü bu dönemde faiz

oranı yüksekti ve bir miktar likidite sorunu da yaşanmıştır. Bir diğer zirve ise, hisse senedi ve döviz piyasaları üzerinde baskı yaratan ABD tahvil alım azaltımı açıklanmasıyla finans piyasasında artan oynaklığın yaşandığı Eylül 2013'te gelmiştir (Sahoo, 2020).

(iv) Brezilya

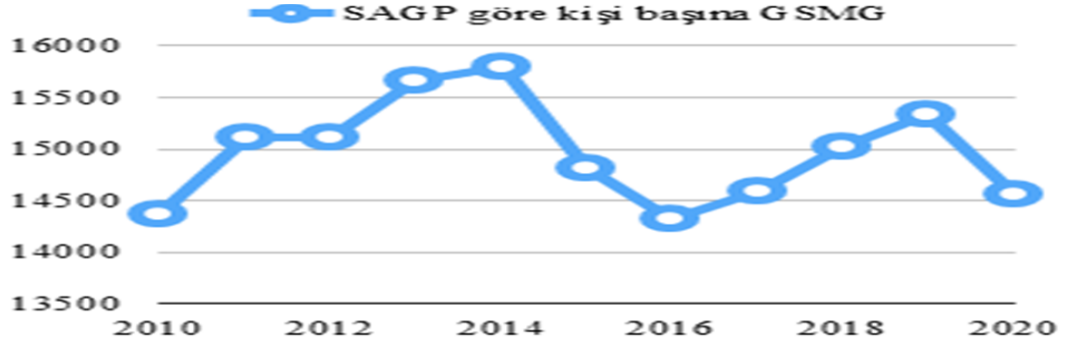
21. yüz yılda Brezilya ekonomisi, gelişmekte olan en büyük pazarlardan biri haline gelmiştir. Brezilya ekonomisindeki dönüşümün kökenleri bir bakışta görülebilir. Nispi fiyat istikrarı, finansal sorumluluk ve hızlı büyüme için, ekonomisini on yıllardır karakterize eden mali istikrarsızlık yerine Brezilya övgü almaktadır (Turan, 2011). 2010 yılında küresel toplamın % 4,3'ünü çeken ülke, sermaye akışları için avantajlı bir hedef noktası haline gelmiştir (UNCTAD, 2011). Brezilya'daki bu gelişme, sıradakilerle ilgili hükümet politikalarına sıkı sıkıya bağlı kalınmasıyla elde edilmiştir: (i) Altyapı: İyi yollar, yeterli limanlar gibi altyapının geliştirilmesi ve ekonomik büyümeyi hızlandırmak için gerekli olan en son teknolojilerin uygulamaya konulması, büyüme hızlandırma planının yanı sıra diğer poliçe önlemleriyle de desteklenmiştir. (ii) Yoksulluğun ve Eşitsizliğin Azaltılması: “Bolsa Familia” programı, yoksulluğun azaltılmasına ve ekonomik katılımın artmasına yardımcı olmuştur (Doğan ve Sarı, 2014). (iii) Dünya Ticareti Algılarının Geliştirilmesi: Yeni yabancı yatırım ve uluslararası ticaret politikaları Brezilya'nın ekonomik durumunu iyileştirmesine yardımcı olmuştur. Tüm ithalat sistemini modernize etmek ve ithalat tarifelerini düşürmek, diğer ülkelerin ve çokuluslu şirketlerin ürünlerini Brezilya'da ticaretini kolaylaştırmıştır. (iv) Kurumsal Reform: Kamu kurumlarını hem Brezilyalı hem de yabancı yatırımcılar için daha verimli ve faydalı hale getirmek için kamu kurumlarını iyileştirmek için ortak çalışmalar yapılmıştır. 21. yüzyılın başında Brezilya ekonomisi, siyasi belirsizlikle daha da kötüleşen ciddi sorunlarla karakterize edilmiştir. Enflasyon, finansal istikrarsızlık ve işsizlik veya eksik istihdam ekonomi için sürekli tehlike olarak kalmıştır ve zaman zaman ülke çapında siyasi ve finansal skandallara yol açmıştır (Yalçın, 2008). Bununla birlikte, 2004 ortalarında enflasyon azalmıştır ve Brezilya ilk kez tahvilleri dolar yerine gerçek para birimi cinsinden ihraç etmiştir (Turan, 2011). Nüfusun %10'u ülkenin gelirinin neredeyse yarısını elde

ederken, nüfusun en yoksul %40'ı toplam gelirin onda birinden daha azını elde ederken Brezilya, dünyadaki en dengesiz servet dağılımlarından birine sahip olmaya devam etmektedir. Buna ek olarak, toprak kullanım hakkının yapısı, sömürge dönemlerinde olduğu gibi hala son derece eşitsizdir.

On yıllardır Brezilya'da gelir eşitsizliği diğer ülkelere kıyasla çok yüksekti (Gasparini, 2003). Ancak 1990'ların sonunda eşitsizlik azalmaya başlamıştır. Ekonomik değişkenler açısından, ticarete açıklığın genellikle gelir eşitsizliğinin analiziyle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Rodrik, 1997; Easterly, 2005; Nissanke ve Thorbecke, 2006). Bunun bir nedeni, dağıtım sistemi ile ticarete açıklık arasındaki ilişkinin, kısmen, bir ülkenin temel mallarının üretiminde hangi üretim faktörlerinin kullanıldığına bağlı olmasıdır. Dünya Bankası'nın uluslararası yoksulluk sınırına göre Brezilya, yoksulluğu 2004'te nüfusun %25'i iken 2014'te %8,5'e düşürmüştür. Milyonlarca insan yoksulluktan çıkarıldığında, orta sınıf artmıştır. Dünya Bankası'na göre, eşitsizliğin en yaygın kullanılan ölçüsü olan Gini katsayısı (l'e ne kadar yakınsa o kadar düzensizdir) 1990'da 0,60 iken 2014'te 0,51'e inmiştir. Yine de, eşitsizlik hala yüksek olmaya devam etmektedir: 2014 Pesquisa Nacional de Amostra de Domicílios (PNAD) verilerine göre, gelir dağılımının en üst ondalık diliminde yer alan nüfusun işgücü geliri, tüm Brezilya ailelerinin işgücü gelirinin %40'ına tekabül etmektedir, ilk yüzde 1 yaklaşık yüzde 12 ve tepedeki yüzde 0.1, yaklaşık yüzde 2,5 almaktadır. Tüm işgücü gelirinin yarısı en yüksek yüzde 0.01'de yoğunlaşmıştır (IMF, 2017). Gelir dağılımının eşitsizliği de Brezilya'nın gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliğini taşıdığını göstermektedir.

2017'de Brezilya'da SAGP'ye göre kişi başına düşen gelir 14,592 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu, 2016'ya göre 266 dolar fazladır (14,326 bin dolar). 2016 yılına göre büyüme oranı %1,83 olmuştur. 2017-2019 arası bu gösterge artış gösterse de, 2020 yılında SAGP'ye göre kişi başına düşen milli gelir azalmıştır. Brezilya'da satın alma gücü paritesinde (SAGP) kişi başına düşen gayri safi milli gelir (GSMG) 2014 yılında maksimuma ulaşmıştır: 15,8 bin dolar.

Şekil 16: Brezilya'da satınalma gücü paritesine göre kişi başına düşen gelir

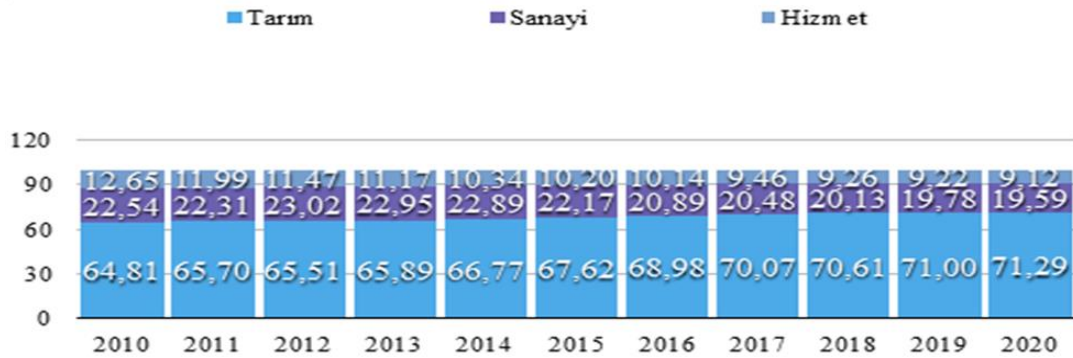

Kaynak: Dünya Bankası,

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?end=2020&locations=BR&start=2010>

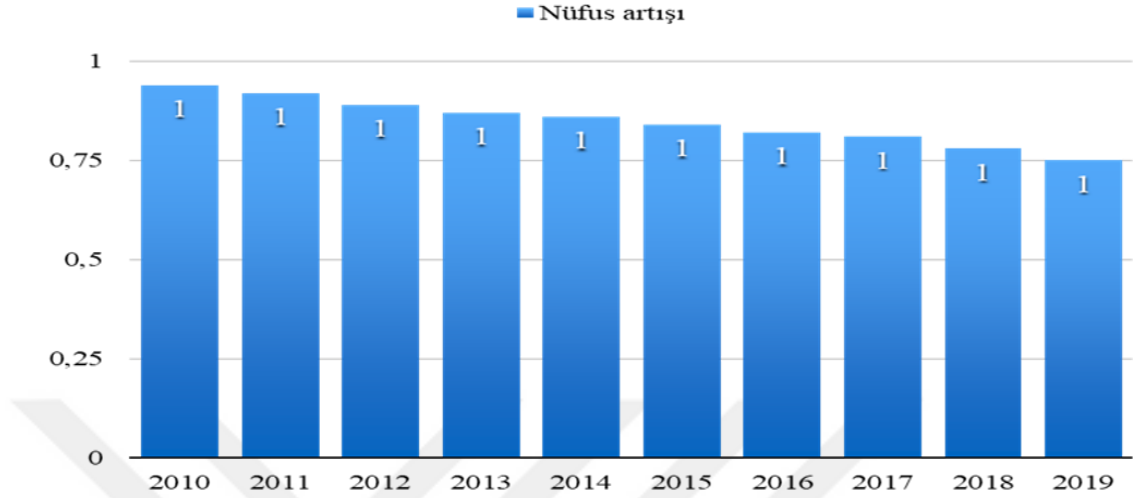
Gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi Brezilya'da da nüfusun büyük kısmı tarım sektöründe çalışmaktadır. Son on yıl istatistiğine bakıldığında Brezilya'da tarım sektöründe çalışanların payı yükseliş sergilemektedir, genel olarak bu sektörde istihdam edenlerin payı diğerlerine göre fazladır. Şekil 17 son on yılda bu göstergelerin değişimini yüzde olarak sergilemektedir. 2020'de, Brezilya'nın işgücünün %71,29'u tarımda istihdam edilirken, işgücünün %20'i sanayi sektöründe çalışmaktadır, geri kalanı ise hizmet sektöründedir.

Şekil 17: Brezilya'da istihdamın sektörel dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası, Tarımda/Hizmette/Sanayide İstihdam, 2020

Şekil 18: Brezilya'da nüfus ve artışı

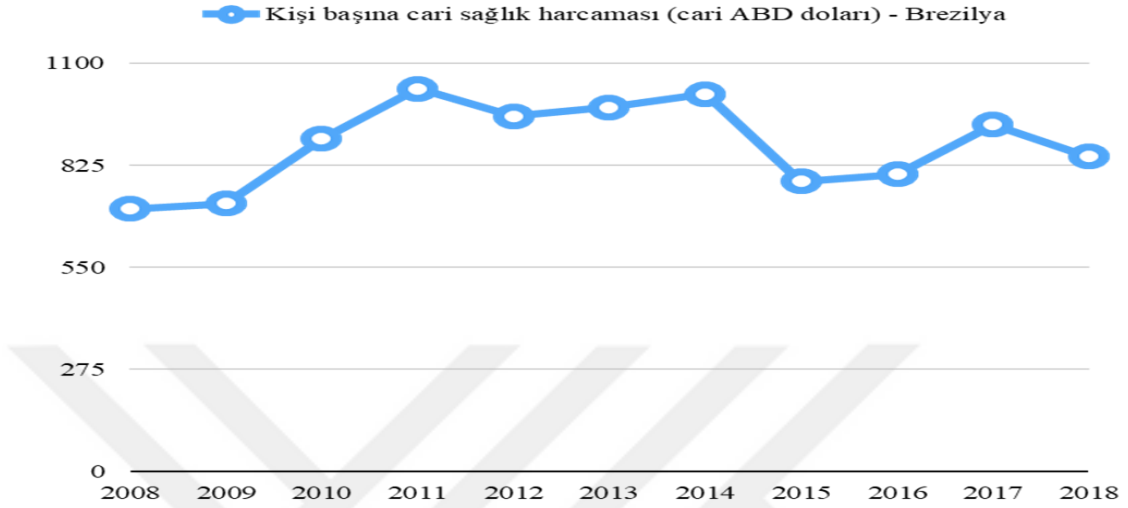

Kaynak: Dünya Bankası,

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=BR>

Brezilya, Latin Amerika ve Karayipler'deki en kalabalık ülke ve en büyük sağlık hizmetleri pazarıdır. Gelişmekte olan bir ekonomi olarak Brezilyanın sağlık harcamaları hala gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmaktadır, ancak bölgesel olarak gayri safi yurtiçi hasılasına göre en yüksek harcamalardan birini sağlamaktadır. 2017'de Brezilyanın sağlık harcamaları, ülkenin GSYİH'sının %9,5'ini oluşturmuştur. Yaklaşık 210 milyonluk bir nüfusa sahip olan Brezilya'da kişi başına sağlık harcamaları 2018'de ortalama 1.282 dolar olmuştur. Ailelere evde, kliniklerde ve hastanelerde eksiksiz bir kaliteli sağlık hizmeti sunmayı amaçlayan, 1994'te kurulan Aile Sağlığı Programı Brezilya'nın temel sağlık hizmetlerinde ana stratejisidir. Bu programın öncesinde ise 1988'de Sistema Único da Saúde'nin (SUS) programı kurulmuştur. Nüfusun yaklaşık dörtte üçü bu programa bağlıdır, geri kalanı ise özel sektörü kullanmaktadır. Bu program herkesin erişebileceği sağlık hizmetini sunmayı amaçlamaktaydı (Greca ve Fitzgerald, 2021). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, SUS'a yapılan vurguya rağmen, özel sağlık hizmetlerine sağlık harcamalarının payı yaklaşık %57'dir.

Şekil 19: Brezilya'da kişi başına düşen sağlık harcamaları

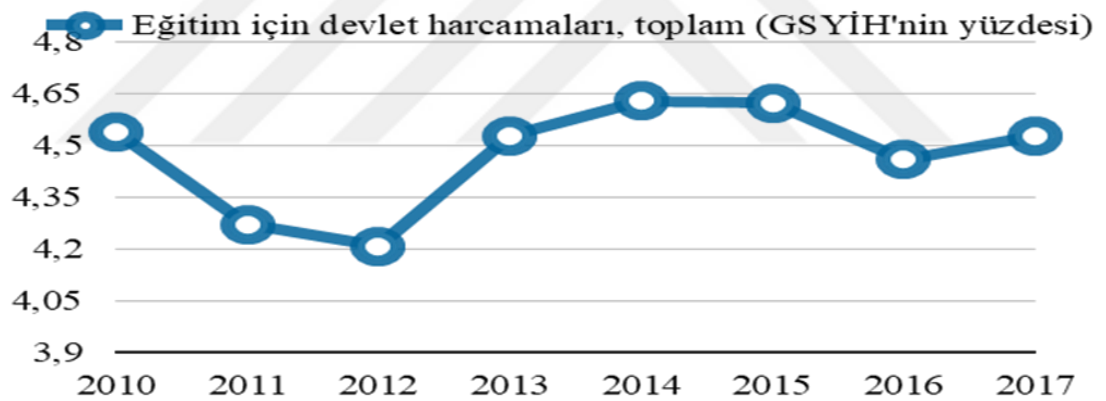
Kaynak: Dünya Bankası

<https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.PC.CD?locations=BR>

Brezilya eğitimindeki temel sorunlar kalite ve okulda kalma, yani Brezilya'da yaygın bir uygulama olan okul sınavlarında başarısız olduklarında çocukların okulda kalma alışkanlığıydı. Tipik olarak, yoksul bölgelerdeki, belediyelerdeki ve mahallelerdeki devlet okullarının kalitesi düşüktür ve okul performansı büyük ölçüde ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel geçmişine bağlıdır. Orta ve üst sınıf aileler, çocuklarını daha kaliteli özel temel ve orta öğretim okullarına gönderir ve onları en prestijli kamu yükseköğretim kurumlarına kabul edilmeye hazırlar. Daha fakir geçmişlerden gelen öğrenciler, eğer mezun olurlarsa, yalnızca devlet üniversitelerindeki daha az prestijli kurslara kayıt olabilirler. OECD'nin uluslararası alanda tanınan PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) anketi Brezilya'yı 65 katılımcı ülkenin en altına yerleştirerek Arnavutluk, Ürdün ve Tunus ile karşılaştırılabilir hale getirmiştir. Eğitime yatırım, 2000'lerin başından beri Brezilya'da bir öncelik olmuştur. Eğitim ve kültür için ulusal hükümet harcamaları 2006'dan 2010'a yüzde 27 artmıştır (Brezilya Maliye Bakanlığı, 2015). Farklı bölgeler ve okullar arasındaki öğrenci başına harcamalardaki eşitsizlikleri ve farklılıkları azaltmak için, 1996 yılında hükümet, özellikle FUNDEF (1996-2006) ve FUNDEB (2006-günümüz) oluşturulması yoluyla, eğitim finansmanını eşitleyen genişletilmiş bir politika

başlatmıştır. Brezilya hükümeti 2015 yılında GSYİH'sının %5,5'ini ilk ve yüksek öğretime harcamıştır (OECD ortalaması %4,5). Bu harcamalar, hem GSYİH'nın yaklaşık %5'ini oluşturan eğitim kurumlarına yapılan doğrudan harcamaları hem de hane halklarına veya eğitimle ilgili olmayan diğer özel kuruluşlara yapılan transferleri (örneğin, devlet öğrenci kredileri, hibeler, burslar ve özel öğrenci kredileri için sübvansiyonlar) dahil etmektedir, bu da GSYİH'nın yaklaşık %0,5'ini oluşturmaktadır. Eğitim kurumlarına yönelik doğrudan devlet harcamaları 2005 ile 2011 arasında neredeyse %70 artmıştır, ancak o zamandan beri büyük ölçüde sabit kalmıştır. Brezilya'da eğitime yapılan harcama yüzdesi tüm OECD ve ortak ülkeler arasında en yükseklerden biri olmasına rağmen, ülkenin nispeten düşük kişi başına GSYİH'sı öğrenci başına harcamayı en düşükler arasında yapmaktadır (OECD, Bir bakışta eğitim, 2018).

Şekil 20: Brezilya'da eğitim harcamaları

Kaynak: Dünya Bankası

<https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=BR>

UNESCO'ya (2015) göre Brezilya'da bilim ve teknolojiye yapılan yatırım, Çin ve Güney Kore gibi gelişmekte olan büyük ekonomilerden daha düşüktür. Brezilya'nın brüt Ar-Ge harcaması 2004'ten 2012'ye iki katına çıkmasına rağmen (GSYİH'nın %1.16'sına ulaştığında), rapor Brezilya ekonomik krizinin Ar-Ge harcamaları üzerinde olumsuz bir etki olacağını tahmin etmekteydi. Son haberler, Mart 2017 sonunda Bilim, Teknoloji, İnovasyon ve İletişim Bakanlığı bütçesinin son 12 yılın en düşük bütçesi olduğunu göstermektedir (Angelo, 2017; Marques, 2017). Dünya Bankası Kalkınma

Göstergeleri Derlemesine göre, Brezilya'da araştırma ve geliştirme harcamaları (GSYİH'nın %'si) 2017'de %1.2633'tü (Tablo 7). Bunlar, dört ana sektördeki hem sermaye, hem de cari masrafları içerir: girişim, hükümet, yüksek öğrenim ve kar amacı gütmeyen özel kuruluşlar. Ar-Ge, temel araştırmayı, uygulamalı araştırmayı ve deneysel geliştirmeyi kapsar.

Tablo 7: Brezilya'da Ar-Ge harcamaları

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GSYİH yüzdesi	1,081	1,129	1,119	1,16	1,14	1,127	1,196	1,271	1,343	1,264	1,263

Kaynak: Dünya Bankası, 2021,

<https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=BR>

Latin Amerika'nın en büyük ülkesi olan Brezilya ekonomik kalkınma için büyük bir potansiyele sahip ve bölgedeki risk sermayesi piyasası hakkında en çok konuşulan ülkedir. Brezilya risk sermayesi ekosisteminin son yıllardaki etkileyici performansı, çekiciliğini kanıtlamıştır. Brezilyanın altyapı sektörü, büyük projelerde özel sektör katılımında beklenen artışla birlikte büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşüm, tüm zamanların en düşük seviyesinde kalması beklenen düşük baz faiz oranıyla kolaylaştırılarak, şirketlerin ve yatırımcıların düşük bir maliyetle fon toplamasına olanak tanımaktadır. Buna ek olarak, Brezilya hükümeti özelleştirme ve imtiyaz programını ilerletmekte ve kamu sektörünün ekonomideki rolünü azaltmaktadır. 2019'da 27 altyapı tesisi için teklif edilmiştir ve 2020 yılına kadar federal hükümet 44 proje sunmayı planlamaktadır. Brezilya şehirleri dünyadaki en çok arabaya bağımlı şehirler arasındadır (Biderman, 2009). Otomobil üretimi, 1990'ların başında yılda bir milyondan az araçtan, 2011'de yaklaşık 3,5 milyona çıkmıştır. Yerli otomobil satışları 2005 ile 2012 arasında ikiye katlanmıştır ve motosiklet satışları da güçlü bir büyüme göstermiştir. Brezilya'daki çoğu otomobil sahibi, arabaları öncelikle işe gitmek için kullanmaktadır. Tıkanıklık arttıkça seyahat süreleri uzar. IPEA verileri, Brezilya şehirlerinde tek yön seyahat etmek için gereken sürenin hali hazırda dünyanın en yükseklerinden biri olduğunu göstermektedir (IPEA SIPS). Ortalama işe gidip gelme süresi yaklaşık 30 dakikadır, ancak büyük şehirlerde bu daha da artmaktadır. Kent sakinlerinin %20'si işe gidip gelmek için bir saat veya daha fazla zaman

harcamaktadır. En büyük iki şehir olan São Paulo ve Rioda, yolcuların %25'i, özellikle daha yoksul uzak bölgelerde bir saatten fazla işe gitmeye çalışmaktadır (Biderman, 2009). Bu özellik ise Brezilyanın altyapısının yetersizliğini göstermektedir.

Brezilya'nın finansal stres endeksine değindiğimizde ise vurgulanması gereken ilk şey, 1.2605 göstergesini aşan Nisan 2001'deki BFSI değeridir. BFSI'nin ilk kez 1000'i aştığı 2000'li yılların ortalarında patlak veren spekülasyon krizinin ardından küresel ekonomide ciddi bir durgunluk yaşanmıştır, finans piyasası güven şokları ve artan riskten kaçınma ile karşılaşmıştır. Buna ek olarak, Mayıs 2000'de, Amerikan borsasındaki dot-com krizinin zirvesi, NASDAQ endeksinin patlamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu olaylara ek olarak, Brezilya'da Embratel'in çoğunluk hissedarı olan Amerikan şirketi WorldCom, Haziran 2001'de iflas başvurusunda bulunmuştur. Bu olayın iki ay öncesinde, BFSI muhtemelen piyasa söylentileri nedeniyle 0.75 ile 1.26 arasında değişmekteydi. Son tarihsel gerçek, uluslararası pazarda istikrarsızlığa neden olan ve BFSI'nin üç katına çıkmasına neden olan 11 Eylül olaylarından kaynaklanmıştır ve BFSI aynı ayda 1,26'ya ulaşmıştır (Stona, Morais, Triches, 2018).

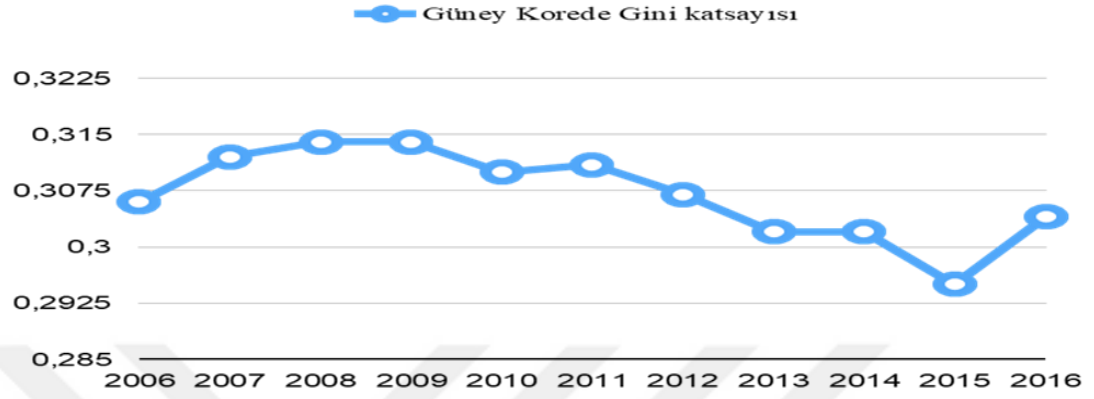
(v) Güney Kore

Güney Kore'yi son yıllarda en hızlı büyüyen ekonomiler arasında görebiliriz (Çakmak, 2016). 1965 ve 1990 yılları arasında kişi başına düşen GSMH'nin büyüme oranı, dünyadaki diğer ülkeler ile kıyasta en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Oğuztürk, 2011). Ancak Kore ekonomisi her zaman bu kadar dinamik olmamıştır (Çetin, R. ve Karadaş, S. 2018). Güney Kore birkaç önemli devlet iktisadi teşebbüsü kurmuştur, örneğin Pohang Iron and Steel Company, Korea Telecommunications Authority, Korea Electric Power Corporation, Railway Administration ve Korea Monopoly Corporation (tütün ve ginseng ürünleri için). GSMH'nin büyüme oranı 1963-1968 döneminde keskin bir şekilde %9,7'ye yükselmiştir. 1963 ve 1964'te hükümet harcamalarında keskin bir kesinti ile bütçe açığı daralmıştır. Memur maaşları dondurulmuştur. Koreli Won 1964'te dolar başına 130 dolardan 255 dolara devalüe etmiştir. 1960'ların ortalarında, devlet kontrolündeki bankalar mevduat sahiplerine daha yüksek faiz oranları sunmaya başlamıştır. Daha önce enflasyonu dengeleme amaçlı önerilmiş faiz oranları yetersiz kalmıştır. Atılan adımlar sonucunda, 1966 yılı

sonunda mevduat Eylül 1965'te 9 milyar Won iken, 50 milyar Won'a kadar yükselmiştir (Öz, 2008). Tasarruf oranı artmaya başlamıştır ve 1990'da yaklaşık %30'a ulaşmıştır. 2007-2008 küresel krizine rağmen, Güney Kore aynı kriz sırasında güçlü bir ekonomik performans ve aynı zamanda ekonomik büyüme göstermiştir (Koç Aytekin, 2015). Kıt doğal kaynakları ve sınırlı coğrafi büyüklüğü nedeniyle, ağırlıklı olarak kırsal tarım alanlarından büyüyen ülke, büyümeyi teşvik etmek için teknoloji geliştirmeye ve yeniliğe özel önem vermektedir. 2020'de GSYİH'nın %33'ü ve iş gücünün dörtte birinin istihdamı sanayi tarafından sağlanmıştır (Dünya Bankası, 2020). Çelik, gemi yapımı, tekstil, elektronik ve otomotiv sanayileri ana sanayilerin bir parçasıdır (Atay, 2012). Güney Kore'deki tarım sektörü, ülkenin GSYİH'sının yalnızca %1,7'sine katkıda bulunmaktadır ve 2020'de aktif nüfusun yalnızca %4,8'ini istihdam etmiştir (Dünya Bankası, 2020). Güney Kore'nin tarım sektörünün ana ürünü pirinçtir. Arazinin dörtte birinden daha azı ekilmektedir. Güney Kore'nin maden kaynakları altın ve gümüş ile sınırlıdır. GSYİH'nın %56,8'ini ve aktif nüfusun %70,2'sini oluşturan hizmet sektörü, ekonominin en büyük ve en hızlı büyüyen sektörüdür (Dünya Bankası, 2020). Büyük mağazalar, zincir mağazalar ve süpermarketler en yaygın olanlardan bazılarıdır. Kore Turizm Organizasyonu'na göre turizm, 2019'da %14'lük bir artışla en hızlı büyüyen sektörlerden biri olmuştur. Güney Kore ekonomisinin güçlü yanları çeşitlendirilmiş sanayi kaynakları temeli, yüksek donanımlı elektronik, yüksek kamu ve Ar-Ge harcamaları ve gelişmiş eğitim sistemidir. Güçlü taraflarının yanı sıra Güney Kore ekonomisinin zayıf tarafları da vardır, bunlar Çin tarafından rekabet, yüksek hane halkı borcu, nüfusun yaşlanması, nüfusun genç kısmının arasında yüksek işsizlik ve Japonya'yla yaşanan gerginliklerdir.

Bir ülkede gelir dağılımının eşitsizliğini sergileyen gösterge Gini katsayısıdır. Bu oran 0 ile 1 arasında bir sayıdır. 0 mükemmel eşitliği, 1 ise mükemmel eşitsizliği temsil etmektedir. 2016'da bu katsayısı Güney Kore'de 0,304 olarak kaydedilmiştir. 2015 ile kıyaslandığında 0,009 artış göstermiştir (Şekil 21). Genel olarak Gini katsayısı 0'a yakınlık göstermesi Güney Kore'de gelir dağılımı eşitsizliğinin yüksek olmadığını sergilemektedir (Tablo 8). Fakat, yine de gelir dağılımının dengesizliği ortadadır.

Şekil 21: Güney Kore'de gelir dağılımı eşitsizliği (Gini katsayısı ile)

Kaynak: Dünya Bankası,

<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=KR>

Tablo 8: Güney Kore'de gelir dağılımı

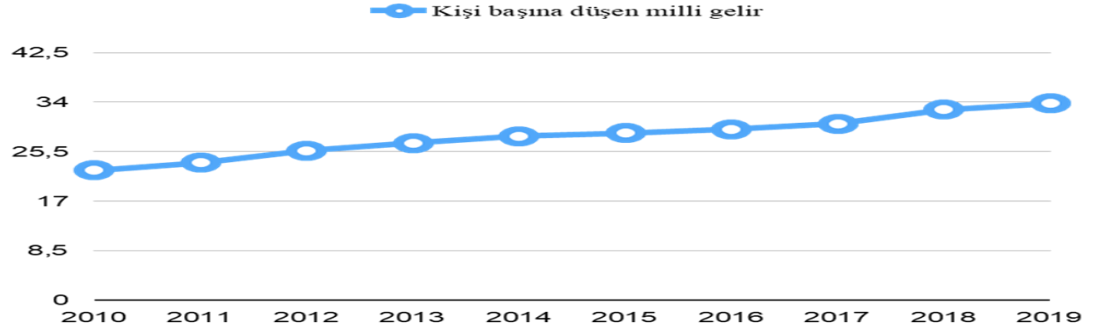
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Gini katsayısı	0,306	0,312	0,314	0,314	0,310	0,311	0,307	0,302	0,302	0,295	0,304

Kaynak: Dünya Bankası,

<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=KR>

Kişi başına düşen milli gelire gelindiğinde ise Güney Kore'nin bu göstergesi diğer gelişmekte olan ülkeler ile kıyaslandığında daha yüksek düzeydedir. Güney Kore'de bu gösterge 2016'da önceki seneye göre %2,12 artış göstererek \$29.330, 2017'de 2016'ya göre %3,31 artış sergileyerek \$30.300, 2018'de %8,02 artış ile \$32.730, 2019'da ise %3,24 artış ile \$33.790 olmuştur (Şekil 22).

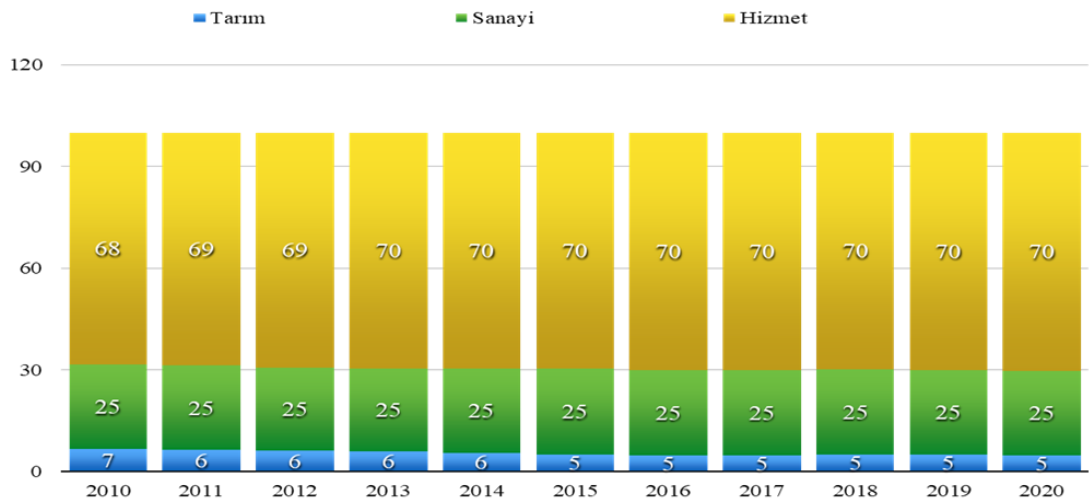
Şekil 22: Güney Kore'de kişi başına düşen milli gelir

Kaynak: Dünya Bankası,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=KR>

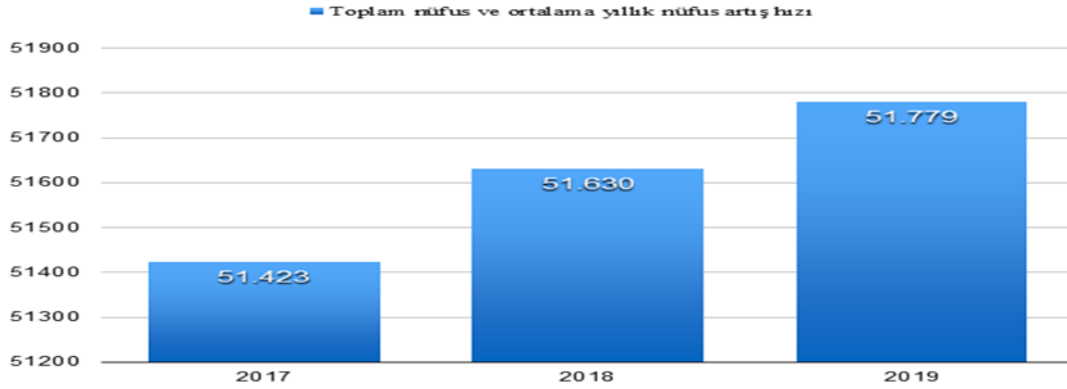
Güney Kore'nin son yıllarda yaşadığı güçlü ekonomik büyümeyi yansıtan keskin bir artış kaydedilmiştir. Güney Kore'de gelişmekte olan çoğu ülkenin aksine tarım sektöründe çalışan nüfusun payı minimumdandır. Rusya ve Türkiye'de olduğu gibi nüfusun büyük kısmı hizmet sektöründe istihdam etmektedir. Sırada ise sanayi sektörü gelmektedir. 2020'de tarım sektöründe çalışanların payı %4,77, sanayide çalışanların payı %25,01, hizmet sektöründe ise çalışanların payı %70,23 olarak kaydedilmiştir (Şekil 23).

Şekil 23: Güney Kore'de istihdamın sektörel dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası, Tarım/Hizmet/Sanayide istihdam,
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.SRV.EMPL.ZS?locations=KR>

Şekil 24: Güney Kore'de nüfus ve artışı

Kaynak: Dünya Bankası

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=KR>

Gelişmekte olan ülkelerin hızlı nüfus artış özelliği Güney Kore için de geçerlidir. 1 Kasım 2019 itibariyle, Güney Kore'nin nüfusu (yabancılar dahil) 51,78 milyon kişi kaydetmiştir, 2018'de 51,63 milyon olan göstergeye göre 150 bin kişi, yani % 0,3 artmıştır (Şekil 24). Korelilerin sayısı 2018'e göre 22 bin kişi (% 0,04) artarak 50,00 milyon kişi olmuştur. Yabancıların sayısı 2018'e göre 127 bin kişi (%7,7) artarak 1,78 milyon kişi olarak kaydedilmiştir. Erkek sayısı 2018'den beri 70 bin kişi artarak 2019'da 25,95 milyon kişiye ulaşmıştır. Kadın sayısı 2018'e göre 70 bin kişi artarak 2019'da 25,83 milyon kişi olmuştur. Seul Başkent Bölgesi'nin (Seul, Incheon ve Gyeonggi) nüfusu 2019'da 25.89 milyon kişiye ulaşmıştır ve bu, Güney Kore'nin toplam nüfusunun %50,0'ini oluşturmaktadır. Bu rakam 2018'de 25,71 milyondan 180 bin kişi, yani % 0,7 artış göstermiştir.

Kore'nin sağlık sistemi, önleme yerine ağırlıklı olarak tedaviye odaklanmıştır. Bu büyük ölçüde anlaşılabilir bir durumdur - dolaşım sistemi hastalıkları gibi kronik hastalıklardan ölüm oranı hala birçok OECD ülkesinden çok daha düşükken, genel risk faktörü seviyeleri-obezite, sigara ve hatta toplam alkol tüketimi nispeten düşük görünmektedir. Kore, 2018'de GSYİH'nın %8,1'ini sağlık hizmetlerine harcamıştır (Tablo 9). Önleyici bakım harcamaları son yıllarda önemli ölçüde artmıştır ve bu artışın çoğu ek tarama maliyetlerine bağlanabilir (Gmeinder, Morgan ve Mueller 2017). Kore 1999'da Ulusal Kansere Tarama Programını (NCSP) başlattığından beri, kapsamı ve hedef kitlesi artmış ve katkı payları azalmıştır. Buna ek olarak, 2007

yılında hükümet, sonraki yıllarda da genişletilen sağlık tarama programlarını başlatmıştır.

Tablo 9: Güney Kore'de sağlık harcamalarının gayri safi yurt içi hasıla payı

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Sağlık harcamalarının GSYİH payı	5,9	6,0	6,1	6,2	6,5	6,7	6,9	7,1	8,1	8,0

Kaynak: Dünya Bankası,

<https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=KR>

Kore kültürünün eğitimin önemine kuvvetle inandığı ve eğitimi yüksek gelir ve sosyal statü elde etmenin bir yolu olarak gördüğü bir gerçektir. Ancak özel eğitime aşırı yatırımın, uzun vadede bir bütün olarak Kore toplumu için çok zararlı olacak ciddi bireysel, sosyal ve ekonomik sonuçları vardır. Eğitim ve beceriler sosyal ilerlemeye katkıda bulunur ve birçok insan iyi işler bulmak ve daha iyi bir yaşam şansını artırmak için eğitime yatırım yapar. Üniversite diploması, Güney Kore'deki birçok öğrenci için daha iyi kariyer ve daha iyi finansal umut vaat etmeye devam etmektedir (Yoo vd., 2016). B. R Kim (2016), "Korelilerin dünya görüşündeki epistemolojik değişikliklerin özel eğitim pazarını küçültmek için" gerekli olduğunu savunmuştur (s. 8). Özel eğitime yapılan toplam harcama 1,2 trilyon Won (% -11,8) düşerek 2019'daki 10.5 trilyon Won'dan 2020'de 9.3 trilyon Won'a gerilemiştir. Ortalama aylık harcamalar açısından, 8 milyon Won veya daha fazla kazanan haneler için en yüksek rakam öğrenci başına 504.000 Won olmuştur. Oysa öğrenci başına 2 milyon Won'un altında olan haneler 99.000 Won'dur. Hane geliri ne kadar yüksekse, yüksek öğrenim için harcama o kadar yüksektir.

Güney Kore büyüyen bir ülkedir ve herhangi bir ülkenin büyümesinin anahtarı altyapısını geliştirmektir. Ancak Kore'de yüksek kaliteli hammadde kıtlığı, demiryolu ağı, ticari ve ticari olmayan binalar ve sanayi merkezleri gibi altyapısının geliştirme potansiyelini ve dolayısıyla tüm ülkenin büyümesini sınırlamaktadır (Danışan, 2020). Güney Kore'deki altyapı, sosyal altyapı, ulaşım altyapısı, madencilik ve üretim altyapısı ve diğer yeni inşaat projelerini içermektedir. GSYİH yüzdesi olarak kapalı

altyapı SAGP maliyeti, sadece %0,004 ile yüksek gelirli ülkeler arasında en düşük olanıdır. Bu, yüksek gelirli ülkelerin ortalamasından (% 0,11) önemli ölçüde daha düşüktür. Kore Cumhuriyeti, altyapı projelerinde yatırım faaliyetlerini canlandırmaya yardımcı olan kamu alımlarında şeffaflığı ve adaleti artırmıştır. Bu aynı zamanda, oldukça döner sermaye piyasası ve ülke içinde rekabeti teşvik eden iş yapma kolaylığı ile kolaylaştırılmıştır. Altyapıya yapılan yatırım GSYİH'ın %3,1'ni kapsamaktadır. 2019'da, Güney Kore'deki toplam kamu ve özel sektör araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) harcamaları, bir önceki yıl yaklaşık 86 trilyon KRW'den 89 trilyon KRW'yi aşmıştır. Güney Kore'nin Ar-Ge harcamaları son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmaktadır (Tablo 10). Kaynağa göre, Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ya oranı da artmıştır ve Güney Kore 2018 itibariyle OECD ülkeleri arasında ikinci sırada yer almıştır. 2018'de Ar-Ge harcamaları GSYİH'ın %4,81'ni kapsıyordu (Dünya'da ve Türkiye'de Ar-Ge Faaliyetleri İktisadi Araştırmalar Bölümü- Haziran 2013).

Tablo 10: Güney Kore'de Ar-Ge harcamaları

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ar-Ge için yapılan harcama miktarı (trilyon Güney Kore Won'u)	43,85	49,89	55,45	59,3	63,73	65,96	69,41	78,79	86	89

Kaynak: statista, <https://www.statista.com/statistics/1228017/south-korea-expenditure-for-rnd/> E.T: 05.02.2022.

Reel ekonomideki istikrara rağmen Kore, finansal piyasada istikrarsızlık yaşamıştır ve bu da reel ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. 2008 ABD mali krizi bunun en iyi örneğidir. Kore ekonomisinin temelleri krizden önce görece sağlamdı, ancak krize uğradığında Kore sert bir darbe almıştır. 2008 yılının dördüncü çeyreğinde, ülkenin ekonomik büyüme hızı bir önceki çeyreğe göreeksi %4,5 ile 31 OECD ülkesi arasında Türkiye ve İrlanda'dan sonra üçüncü en büyük ekonomik büyüme oranı

olmuştur (Çakmak, 2016). Kore'nin para piyasası bir bütün olarak krizden sonra diğer ülkelere kıyasla dalgalı hale gelmiştir. Bankanın mali kapasitesini gösteren fon tahsis notu, kriz sonrası 25 ülke arasında ortalama 12. sıradan 18. sıraya gerilemiştir. Sekiz gelişmekte olan ülke arasında Kore'nin konumu kriz öncesi ikinci sıradayken krizden sonra yedinci sıraya gerilemiştir (Korkmaz vd. , 2013). FSI endeksi Mayıs 2010'da yükselmesine rağmen kriz düzeyine ulaşmamıştır. Ayın göstergesi 16,16 olmuştur ve 31,93 olan kriz eşiğinin hala altında kalmıştır. Üstelik döviz ve küresel finansal krizlerde ulaşılan seviyelerin çok altında kalmıştır. Döviz krizinde endeksin en yüksek notu Aralık 1997'de 100'e ulaşmıştır. Küresel mali kriz sırasında, Ekim 2008'de 59,74'tü.

(vi) Polonya

İkinci Dünya Savaşından önce, Polonya'da temelde tarıma dayalı bir serbest piyasa ekonomisi vardı ve sadece birkaç önemli üretim ve madencilik merkezi vardı. Ülke, 1940'larda komünist kontrolün kurulmasının ardından Sovyet modeline şekillenen, giderek daha fazla endüstriyel, devlet tarafından yönetilen bir ekonomi geliştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin hakim olduğu Doğu Bloku ülkelerinin bir örgütü olan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'nin (KEYK) katı çerçevesi içinde faaliyet göstermeye başlamıştır. 1970'lerin ortalarından bu yana, Polonya ekonomisi, esas olarak çağdışı endüstriyel altyapı, verimsiz üretimi maskeleyen hükümet sübvansiyonları ve üretkenliğe göre yapay olarak şişirilmiş ücretler nedeniyle sınırlı büyüme ile mücadele etmekteydi. 1980'lerin sonlarında, artan hükümet açıkları ve hiper enflasyon bir ekonomik krize yol açmıştır. Komünizmin çöküşü ve KEYK'nin sona ermesiyle birlikte Polonya ekonomisi, henüz hazır olmadığı küresel bir piyasa ekonomisine daha da karışmıştır. Ekonomik istikrarı sağlamaya çalışmak için komünizm sonrası hükümet, hem enflasyonu kontrol etmeyi hem de Polonya'nın piyasa ekonomisine geçişini hızlandırmayı amaçlayan şok tedavisi olarak bilinen bir yaklaşım uygulamaya başlamıştır (Karadeniz 2020; 6(1)). Hükümet, stratejinin bir parçası olarak ücretleri dondurmıştır, tavan fiyatlarını hafifletmiştir, devlete ait firmalara verilen sübvansiyonları kaldırmıştır ve büyük özel işletmeler için kapılarını açmıştır. Sonuç olarak, endüstriyel üretim ve GSYİH 1990'ların başında önemli ölçüde düşmüştür. İşsizlik artarak yedi Polonyalıdan birini etkilemiştir. Ancak, 1990'da yüzde

250'lik yüksek bir seviyeden 2000'de yüzde 10'a kadar düşük olan enflasyon azalmaya başlamıştır. İmalat ve GSYİH, 1990 ve 2000 yılları arasında, yıllık GSYİH büyümesi yüzde 4'ün üzerinde önemli değişiklikler geçirmiştir. Polonya'nın ödemeler dengesi kısmen borçların hafifletilmesinin bir sonucu olarak iyileşmiştir ve ülke eski Doğu Bloğunun önde gelen ekonomilerinden biri ve aynı zamanda Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri haline gelmiştir. On yılın başında yüksek olan işsizlik 1990'ların sonunda düzelmiştir ve 1997-1998'de Batı Avrupa'dakine benzer seviyelere, yani yaklaşık yüzde 10'a düşmüştür. Bununla birlikte, Polonya ekonomisindeki durgunluğun küresel ekonomideki durgunluk ile hızlandığı 2003 yılında, işsizlik oranı 21. yüzyılın başlarında yeniden yükselmiştir ve yüzde 18'i aşmıştır. Bununla birlikte, Polonya ekonomisindeki durgunluğun küresel ekonomideki durgunluk ile hızlandığı 2003 yılında, işsizlik oranı 21. yüzyılın başlarında yeniden yükselmiştir ve yüzde 18'i aşmıştır. Bununla birlikte, Polonya ekonomisi, ekonomisinin durgunluğa düşmeyen tek Avrupa ülkesi olduğu 2008-2009 küresel mali krizinde bile hızla büyümeye devam etmiştir. 2007 itibarıyla işsizlik oranı yüzde 10'un altına düşmüştür. Önümüzdeki iki yıl içinde daha da düştükten sonra, yüzde 14'e çıktığı 2014 yılına kadar çoğunlukla yüzde 10 civarında sabitlenmiştir.

AB üyeliği, Batı ülkelerindeki uzun bir ekonomik büyümeyi yakalama sürecinin yalnızca başlangıcıydı. Önümüzdeki 15 yıl, iki farklı modelde sürekli ekonomik büyüme ile belirlenmiştir: sırasıyla "neoliberal" ve "devlet kapitalizmi". İkincisi, "bağımlı piyasa ekonomisinin" ve sınırlamalarının üstesinden gelmeyi amaçlayan önlemlerin yeniden yönlendirilmesidir (Jasiecki, 2018). Geçiş aşamasının başlamasından otuz yıl sonra, Polonya ekonomisi toplam GSYİH içinde büyük bir ihracat değeri yüzdesine sahiptir ve Almanya'dan daha yüksek olan %50'ye yaklaşmaktadır. İhracata olan güçlü bağımlılığına rağmen yapısı çok çeşitlidir. Böylece, 2008 krizi, 2014 Rus ambargosu ve 2019'da Alman ekonomisinin yavaşlaması gibi ekonominin dış şoklara güçlü bir şekilde duyarlı olmadığını kanıtlamıştır. Ekonomistler, diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, aynı zamanda nispeten büyük bir iç pazara da katkıda bulunduğunu iddia etmektedirler (Pentkovsky, 2015).

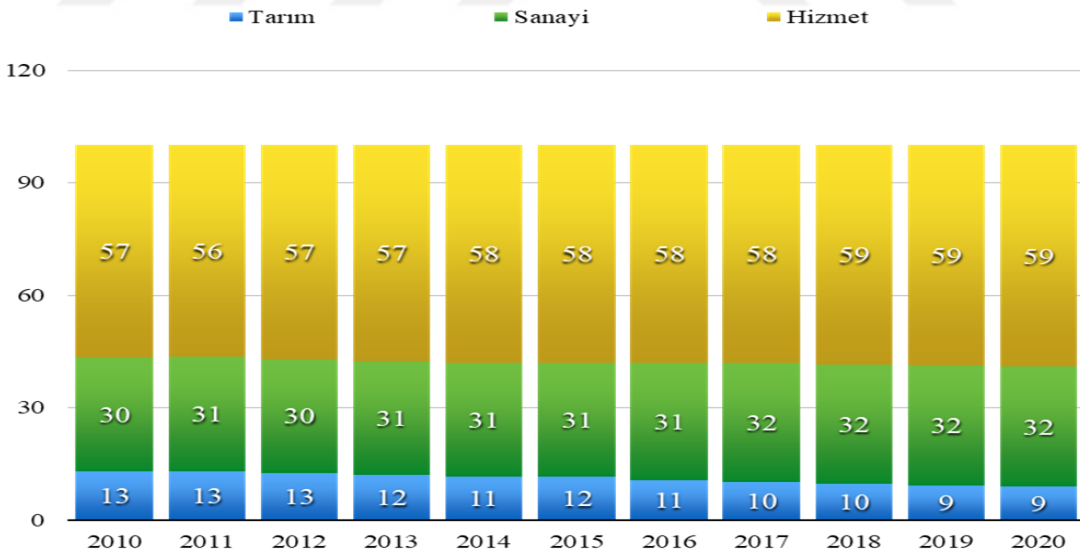
Ülkenin ekonomik kalkınmasının önemli göstergelerinden birisi de kişi başına düşen GSYİH'dır. Bu yönde herhangi bir olumlu değişiklik ülkenin ekonomisinin büyüdüğünü göstermektedir. Polonya'da cari fiyatlar üzerinden kişi başına GSYİH 2014-2016 arası dalgalanma yaşamasına rağmen, son senelerde artış sergilemektedir. Rusya gibi gelişmekte olan ülkeyle kıyaslandığında Polonya bu bakımdan öndedir. Dünya Bankası verilerine göre Polonya'nın kişi başına GSYİH 2019'da %1,45 artışla \$15.693 ulaşmıştır (Tablo 11).

Tablo 11: Polonya'da kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (cari fiyat ile)

	Birimler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kişi başına düşen GSYİH, cari fiyat	ABD doları	12,613	13,880	13,097	13,696	14,271	12,578	12,447	13,865	15,468	15,693

Kaynak: Dünya Bankası ve OECD Ulusal Hesap Verileri,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=PL>

Şekil 25: Polonya'da istihdamın sektörel dağılımı

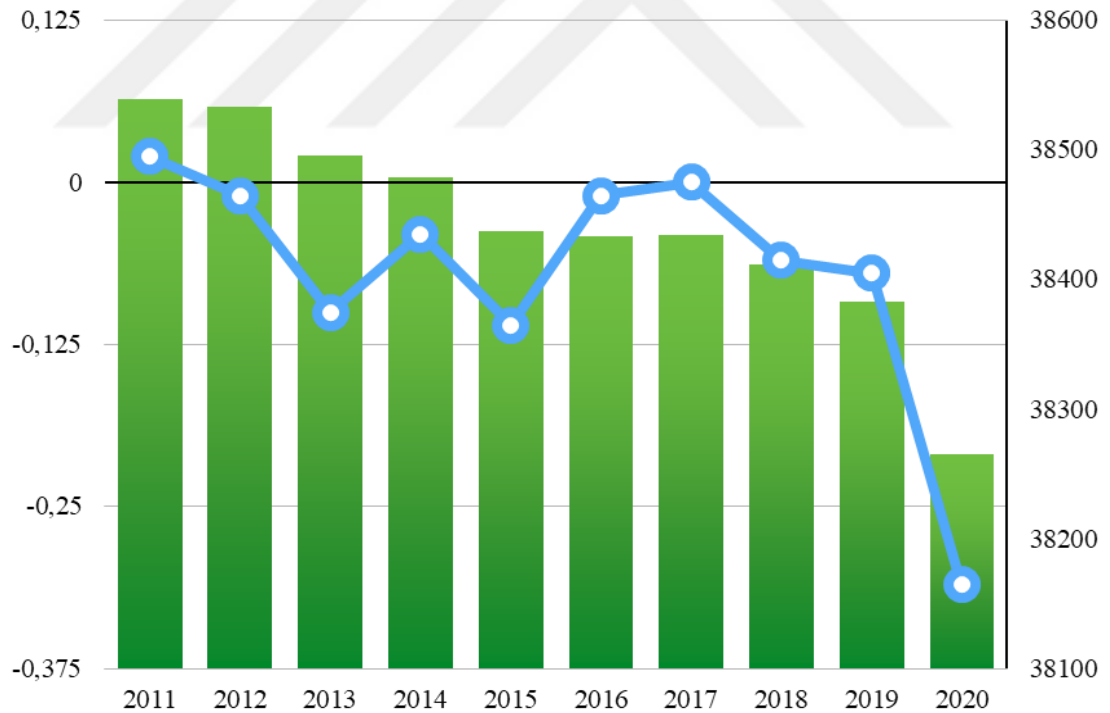
Kaynak: Dünya Bankası, Tarım/Sanayi/Hizmet sektöründe istihdam,
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS?locations=PL>

Nüfusun büyük kısmının tarım sektöründe çalışması gelişmekte olan ülke özelliğinden biridir. Polonya, Rusya ve Türkiye için geçerli olmayan bir özelliktir. Bu gelişmekte olan ülkelerdeki işçilerin büyük bir kısmı hizmet sektöründe istihdam

edilmektedir. Özellikle Polonya’da tarım sektöründe çalışan işgücü payı azdır. 2020’de bu sektörde nüfusun sadece %8,92’si istihdam etmektedir. Hizmet ve sanayi sektöründe ise sırasıyla %59,1 ve %31,97 çalışmaktadır (Şekil 25).

Hızlı nüfus artışı özelliği Hindistan gibi Polonya için geçerli sayılamaz. Fakat, Hindistan’dan farklı olarak Polonya’nın nüfusu geniş değildir. Son on sene ise artış oranı eksi göstergede kaydedilmektedir. Avrupa Birliği istatistiklerine göre, 2020 yılında Polonya nüfusunun yıl ortasında 38.265,0 kişi olmaktadır. Polonya’nın nüfusu, toplam dünya nüfusunun %0,49’una eşittir. 2020’deki doğum sayısı, 2003’ten bu yana en düşük olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla en düşük artış oranı da 2020’de olmuştur (-%0,31). Şekil 26 son on sene boyunca Polonya nüfusunun artış oranını sergilemektedir.

Şekil 26: Polonya’da nüfus ve artışı

Kaynak: Dünya Bankası,
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=PL>

Sağlık hizmeti açısından diğer gelişmekte olan ülkeler gibi Polonya’da da yetersizdir. Belirgin şekilde merkezileştirilmiş sağlık hizmetleri sistemi, etkili

koordinasyon için zorluklar ortaya çıkarır. Polonya, 1999 yılında, daha önce vergi ile finanse edilen ulusal sağlık hizmetinin yerine, oldukça ademimerkeziyetçi bir sosyal sağlık sigortası (SMS) sistemini uygulamaya başlamıştır (Koçak, 2014). 2003-2004'te, yeni oluşturulan Ulusal Sağlık Fonu'na genel satın alma işlevi verildiğinde bir miktar yeniden merkezileştirme yaşanmıştır. Bölgesel (voyvodalık), ilçe (powiat) ve belediye (gmina) seviyelerinin yerel öz yönetim organları, sağlık bakımı konularında bir dereceye kadar ilgilenmektedir. Devlet hizmet sağlayıcılarının eksikliklerine sahipler ve bunlardan sorumludurlar. Bu esas olarak bazı ilçeler, kendi bölgelerinde temel hizmetler sunan hastanelerin sahipleri ve genellikle bölgede bir dizi üst düzey tıbbi tesise sahip olan voyvodalıklar için geçerlidir. Yerel yönetimler ayrıca sağlığın geliştirilmesi ve korunmasından da sorumludur. Ek olarak, voyvodalıklar bölgedeki hizmetlerin kullanılabilirliğini sağlamaktan sorumludur (Önez Çetin, 2016). Ulusal Sağlık Enstitüleri ve Tıp Üniversitesi Klinikleri, ulusal düzeyde hizmet vermektedir. Bu yönetim seviyelerindeki ve bakım seviyelerindeki bu sorumluluk dağılımı, hizmetlerin koordine edilmesini zorlaştırır. Polonya'da sağlık hizmetleri harcamaları artmış ancak nispeten düşük kalmıştır. Polonya'da sağlık hizmetleri, 2000 yılındaki yüzde 5,3'ten şimdi GSYİH'nın yüzde 6,3 'nü oluşturmaktadır. Ancak, bu seviye AB ortalamasının oldukça altındadır (2015'te %9,9). Kişi başına bazında, Polonya 2015 yılında (satın alma gücündeki farklılıklara göre ayarlanmış), AB'deki beşinci en düşük olan 1.272 Avro sağlık hizmetleri için harcamıştır. Polonya'da hizmetlerin mevcudiyeti az sayıda pratisyen hekim tarafından sınırlandırılmıştır. Bunun sonucunda Polonya, katarakt ve eklem replasman tedavileri gibi tıbbi prosedürler için AB'nin en uzun bekleme süresine sahiptir. Profesyoneller, kendi özel, cepten ödemeli hasta hizmetlerine olan talebi artırmak için bekleme listelerini tutmaya teşvik edebilir ve Polonya'da ikili istihdam uygulaması oldukça yaygındır ve yetersiz bir şekilde düzenlenmiştir. (Avrupa Komisyonu, 2016). Hizmetlerin ve kaynakların eşitsiz coğrafi dağılımı bu soruna katkıda bulunur. Örneğin, bazı bölgelerde bazı uzmanlıkların bekleme süresi 12 aya kadar çıkabilir (Kowalska vd. , 2014). Buna ek olarak, 2014 yılında Polonya'nın 16 bölgesinde bir nörolog, göz doktoru, kardiyolog, endokrinolog veya ortopedist ile randevu bekleyen hastaların oranı neredeyse üç kat değişmiştir (Dünya Bankası Grubu, 2015).

Tablo 12: Polonya'da sağlık harcamaları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Cari sağlık harcamaları (GSYİG'nin yüzdesi)	9,133	9,879	9,56	9,428	9,439	9,416	9,507	9,8	9,947	9,89	9,849

Kaynak: Dünya Bankası,

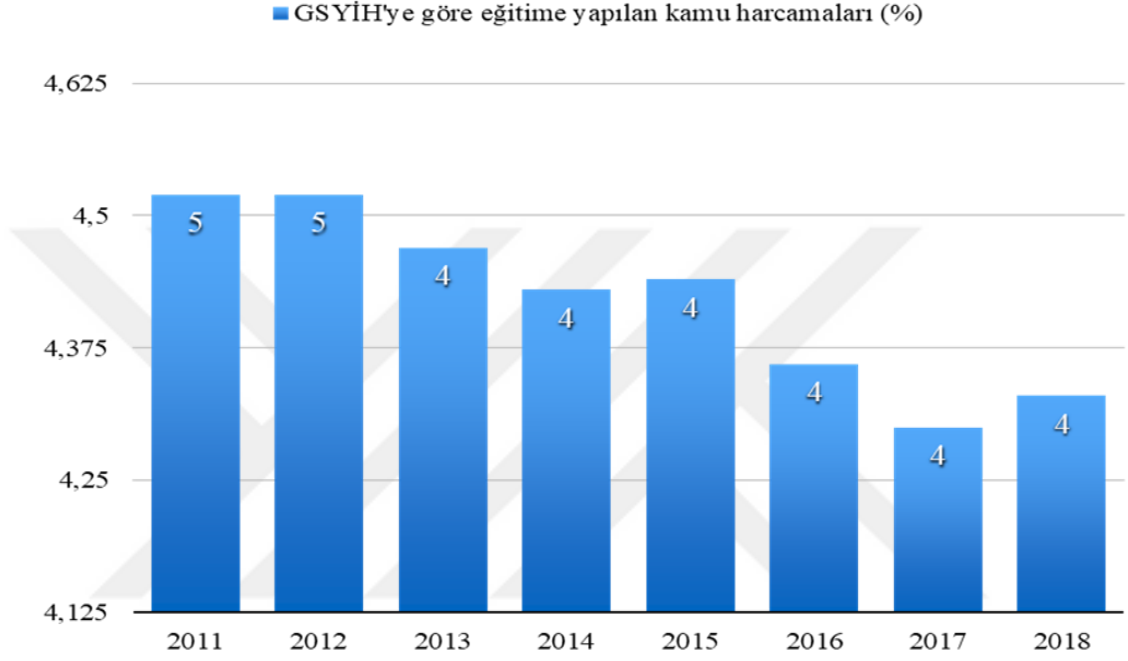
<https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=PL>

Hükümet, erişimi ve koordinasyonu iyileştirmek ve dağıtımı ve teknik verimliliği iyileştirmek için sağlık hizmetleri sisteminde yapısal reformlar uygulama sürecindedir. İslahatlar, sağlık finansmanı ve planlamasında, sağlığı geliştirme ve sağlık hizmetleri koordinasyonunda temel değişiklikleri içerir. Bu reformların Polonya halkı için gerçekten daha iyi sonuçlara yol açması için, sağlam bir yönetim, hesap verebilirlik ve gözetim şarttır (Sagan, A. vd. , 2011).

İlköğretim seviyesinden yükseköğretime öğrenci başına yıllık maliyet, ülkelerin her öğrenciye yaptığı yatırımın bir göstergesidir. 2017'de Polonya, ilköğretim ve yükseköğretimde tam zamanlı öğrenci başına OECD ortalamasından daha az para harcamıştır ve öğrenci başına toplam yatırım \$8.144 iken, OECD ülkelerinde ortalama \$11.231 olmuştur. 2017'de Polonya, yükseköğretim olmayan bir seviyede (ilkokul, ortaokul ve orta öğretim sonrası yüksek olmayan eğitim) öğrenci başına \$7.597 harcamıştır, bu da OECD ortalaması olan \$9.999'dan \$2.402 daha düşüktür. Özel kurumlarda öğrenci başına maliyet, OECD ülkelerindeki kamu kurumları ortalamasından daha yüksektir. Ancak, ilköğretimden yükseköğretime kadar kamu kurumlarına yapılan toplam harcamanın öğrenci başına \$8.340'dır, özel kurumlarda ise \$6.687 dolar olduğu Polonya'da durum böyle değildir (OECD Eğitime Bakış, 2020). Polonya'daki eğitim kurumlarına tahsis edilen ulusal servetin payı OECD ortalamasının altındadır. 2017'de Polonya, GSYİH'sının %4,3'unü ilk ve yükseköğretime harcayarak OECD ortalamasının 0,6 puan altında kalmıştır (İstatistik

Polonya, 2017). Eğitim düzeylerine göre, Polonya'nın GSYİH içindeki payı, tüm eğitim düzeylerinde OECD ortalamasının altındadır.

Şekil 27: Polonya'da eğitim harcamaları

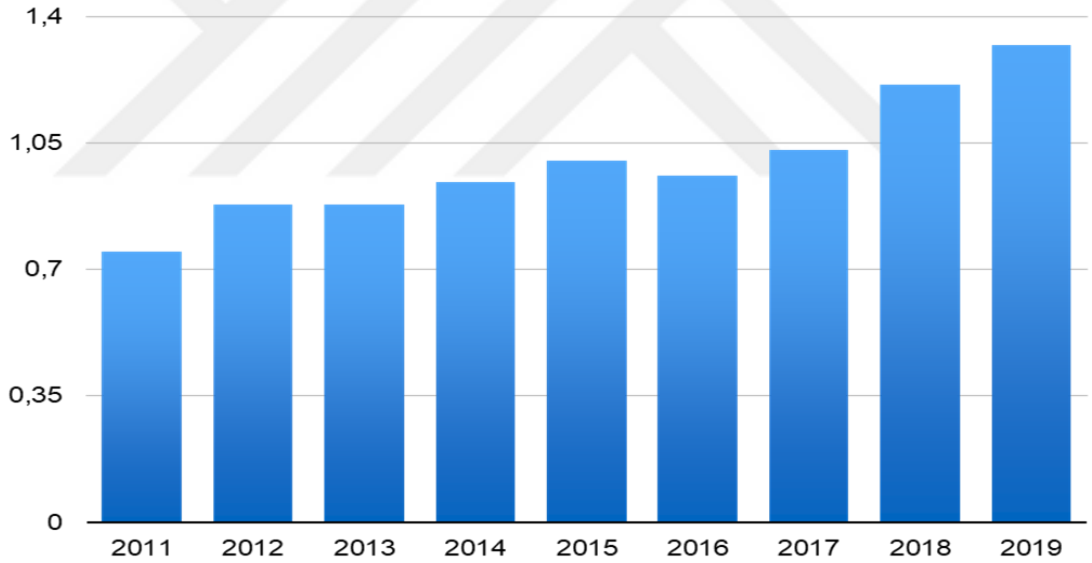
Kaynak: Dünya Bankası,

<https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=PL>

Araştırma ve geliştirme yenilikçiliğe, yenilikçilik ise iktisadi gelişime yol açmaktadır. Bu sayede bilim adamları ve araştırmacılar, aynı kaynaklarla ürünlerin miktarını ve kalitesini artırmak için yeni yöntemler, teknikler ve bilgi noktaları geliştirmektedirler. Araştırma ve yenilikçilik, giderek uzun vadeli büyümenin itici güçleri olarak görülmektedir, ancak zorluklar devam etmektedir. Bilim ve yenilikçilik sonuçlarının kalitesi hala AB standartlarının oldukça altındadır. Son 25 yılda kişi başına düşen GSYİH'deki etkileyici büyümeye rağmen, Polonya, üretkenlik artışının genel büyümeye yalnızca sınırlı bir ölçüde katkıda bulunduğundan, hem Çek Cumhuriyetinin hem de Slovak Cumhuriyetinin gerisinde kalmaktadır. Ayrıca, Polonya ekonomisindeki imalat, bölgesel ve gelecek vaat eden emsallerine kıyasla çok daha az ileri teknolojiye dayalı olmaya devam etmektedir. Yüksek teknoloji ihracatının

sanayi ihracatındaki payı, karşılaştırma yapılan ülkeler arasında en düşüktür. Ar-Ge harcamaları, bilimsel-işletme işbirliği ve araştırmaların ticarileştirilmesi düşüktür. Sonuç olarak Polonya, AB-28 inovasyon sıralamasında sadece Romanya, Bulgaristan ve Hırvatistan'ın önünde yer almaktadır. Polonya'da mamul mal ihracatının yüzdesi olarak yüksek teknolojili malların ihracatı karşılaştırılabilir ülkelerin çoğundan daha düşüktür (2019 Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası / Dünya Bankası). Ar-Ge yoğunluğu, 2007'de GSYİH'nın %0,6'sından 2015'te GSYİH'nın %1'ine yükselerek (Şekil 28), yine de AB ortalamasının yarısının altında kalmıştır (Avrupa İnovasyon Anketi).

Şekil 28: Polonya'da Ar-Ge harcamaları

Kaynak: Dünya Bankası,

<https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS?locations=PL>

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ PİYASASI BASKI ENDEKSİ

2.1 Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Piyasası Baskı Endeksi

2.1.1 Döviz piyasası baskı endeksi nedir

Son dönem bilimsel literatür incelendiğinde, döviz piyasası baskı endeksine (DPBİ) yönelik çalışmaların hızla arttığı görülmektedir. Bu araştırmalara göre döviz piyasası baskısı, döviz piyasası müdahalelerinin direndiği veya döviz kuru ayarlamaları ile zayıflattığı döviz kuru üzerindeki genel baskı olarak tanımlanmaktadır. Sorun şu ki döviz piyasası baskısı ölçümü, yüzde değişim olan gözlemlenen döviz kuru değişimi ile dolar cinsinden ölçülen gözlemlenen müdahalenin bir kombinasyonu gerektiği ortaya konulmuştur (Glebocki Keefe 2021, Chang and Gau 2021, Soe and Kakinaka 2018, Akram and Byrne 2015 vd.). Döviz piyasasına "baskı" terimini ilk getirenler Gorton ve Roper (1977) olmuştur. Gorton ve Roper (1977), döviz müdahalelerinin arındırılmamış olduklarını öne sürmüşlerdir. Böylece, müdahale baz para tabanında eşdeğer değişikliklere yol açmıştır. Para nötr olarak kabul edilmiştir, bu nedenle baz para tabanındaki yüzdelik değişiklikler eşdeğer fiyat değişikliklerine yol açmıştır. Satın alma gücü paritesi varsayımına göre, yurtiçi fiyatlardaki değişimler yüzde olarak döviz kurundaki değişimlere hemen hemen eşittir. Yazarlar, bu varsayımlara dayanarak rezervlerdeki ve döviz kurlarındaki yüzde değişimleri eklemişlerdir. Bununla birlikte, parasal modellerin döviz kurlarındaki değişiklikler için düşük tahmin gücü vardır ve sonuçta ortaya çıkan döviz piyasası baskı endeksi, genellikle yanıltıcı olmaktadır (Eichengreen vd., 1996). Eichengreen ve ark. (1996), bu endişeleri gidermek için yeni bir ölçü DPB sunmuştur. Tüm fiyatları ve miktarları normalleştirmişlerdir ve ardından endeks bileşenlerini tarihsel dalgalanmalar için karşılıklılığına göre ağırlıklandırmışlardır. Sachs vd, 1996, Kaminsky vd, 1998, Pentecost vd, 2001, Klaassen, 2011, IMF, 2007 tarafından alternatif ağırlıklandırma planları da önerilmiştir. Bu değişiklik, uluslararası finans ve makroekonomide çok sayıda yararlı ve önemli uygulamaya yol açmıştır. Parasal

genişlemenin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi gibi bir araştırma sorusu düşünülürse, bütün gelişmekte olan ülkeler üzerinde döviz piyasası baskısına neden olan bu genel şoka bakmak doğaldır (Gür ve Tosuner, 2002). Bazı gelişmekte olan ülkelerde yüksek döviz piyasası baskısına ve diğerlerinde düşük döviz piyasası baskısına yol açan özellikler nelerdir? Hangi gelişmekte olan ülkeler döviz piyasası baskısının döviz kuru dalgalanmaları olarak ifade edilmesine izin vermiştir, hangileri izin vermemiştir? Dalgalanma korkusunun altında yatan sebepler nelerdir? Bu sorular, ülkeler arasında ve zaman içinde karşılaştırmalar yapılabilecek şekilde döviz piyasası baskısının ölçülmesini gerektirir (Cengiz, 2018).

Bu konudaki kapsamlı literatüre rağmen, küresel finansal kriz sırasında ve sonrasında döviz piyasası baskıları üzerine araştırmalar sınırlıdır. Rose ve Spiegel (2009) ve Frankel ve Saravelos (2010) bir ülkenin hassasiyetini değerlendirmede finansal krizlerin öncü göstergelerinin ne ölçüde yararlı olduğuna odaklanırken, Aizenman vd. (2010) krizlerin gelişmekte olan ülkelerde döviz piyasası baskı endeksini ne ölçüde tetiklediğini incelemiştir. Bu yazarlar ayrıca, şok alımının esas olarak döviz kurunun değer kaybetmesinden mi yoksa uluslararası rezervlerin kaybindan mı kaynaklandığını değerlendirmişlerdir. Benzer şekilde Aizenman ve Hutchison (2012), döviz piyasası baskısını tek gösterge olarak kullanarak ABD'den kaynaklanan küresel mali krizin gelişmekte olan ülkelere nasıl taşındığını tahmin etmişlerdir. Döviz piyasası baskısıyla ilişkili birçok faktörü kontrol ederek, toplam yabancı döviz yükümlülükleri daha yüksek olan gelişmekte olan ülkelerin (kısa ve uzun vadeli borçlar, hisse senetleri, doğrudan yabancı yatırımlar ve türev ürünler gibi) daha fazla risk altında olduğunu ve mali kriz sırasında çok daha savunmasız olduklarını keşfetmişlerdir.

Döviz piyasası baskılarının en çok hissedildiği sistemler sabit ve dalgalı döviz kuru sistemleridir. Ulusal para biriminin likiditesinin bir para birimine veya hesap birimine bağlı olduğu sabit bir döviz kuru sistemi her zaman merkez bankası müdahalesine açıktır. Ulusal paranın sabit kur sistemi ile yabancı paraya sabitlenmesi sonucunda, dövizin kullanıldığı ülkedeki enflasyon, fiyat istikrarı ve para arz ve talebindeki değişimler döviz piyasası üzerindeki baskıyı doğrudan etkilemektedir ve sonuçlar sabit döviz kuru sistemi uygulayan ülkelerde doğrudan yansıtılmaktadır.

Sabit kur sistemi, enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkelerde döviz fiyatlarının istikrarını sağlamakla birlikte, döviz rezervlerindeki değişimlerin döviz piyasası üzerindeki baskısını engelleyememektedir (Kaya ve Köksal, 2018). Dalgalı kur sistemi kullanan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde döviz piyasası üzerindeki baskının daha ciddi olduğu söylenebilir. Döviz piyasasında arz ve talebin sürekli değişmesi, döviz fiyatlarındaki dalgalanmalar ve fiyat aralıklarının açılması nedeniyle döviz piyasası üzerindeki baskının arttığı kaydedilmiştir. Dalgalı kur sistemi kullanan bir ülkede fiyat istikrarının sağlanması, o ülkedeki döviz piyasası baskısının gücü ile doğrudan ilgilidir. Fiyat istikrarının sağlandığı ülkelerde döviz fiyatları yüksek marjlarla değişmediği için döviz piyasası üzerindeki baskı azalmaktadır (Dayı ve Akdemir, 2016).

İç ve dış makroekonomik faktörlerin yanı sıra yabancı fon ihtiyacı ve uluslararası sermaye akımları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru dalgalanmalarının analizine temel teşkil etmiştir. Bu bağlamda, döviz kuru değişikliklerinin gelecekteki sonuçları hakkında daha kesin açıklamalar yapabilmek için döviz piyasasının karmaşıklıklarını anlamak kritik öneme sahiptir (Özçelebi, 2019). Aynı zamanda, döviz kuru üzerindeki baskı endeksi, döviz piyasasının mevcut durumunun ve döviz kurunun gelecekteki değerinin öncü bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Weymark'a (1995) göre, döviz piyasası baskısı, döviz piyasası müdahalesi olmadığında fazla talebi ortadan kaldırmak için gerekebilecek döviz kurundaki bir değişiklik için gereken toplam fazla talebi ölçer. Gelişmekte olan ülkelerde döviz piyasası baskısını azaltmak için döviz piyasaları ve faiz oranı ayarlamaları politika aracı olarak kullanılabildiği en döviz piyasası baskısının tanımı da değişmiştir. Döviz piyasası baskı endeksi, genel olarak resmi rezervler, nominal döviz kurları ve faiz oranlarındaki değişimlerin ağırlıklı toplamı olarak tanımlanabilir (Jing, 2015). Uluslararası düzeyde mal, hizmet ve finansal araçların fiyatlarının yanı sıra para otoritelerinin döviz kuru ve para politikasını karşılaştırılması olanağı tanır. Aynı zamanda dış ticaretin gelişmesini teşvik eder ve belirli bir ülke ile yabancı ülkeler arasında satın alma gücünün transferine izin verir. Finansal küreselleşme bağlamında yurt içi ve yurt dışı finans piyasaları iç içe geçmiş ve tek bir küresel pazar ortaya çıkmıştır. Eichengreen vd. (1994), döviz kurunda, resmi rezervlerde ve faiz oranındaki

değişikliklerin ağırlıklı bir ortalaması olan Döviz Kuru Baskı Endeksi'ni (DBİ) ölçmeyi önermiştir. Kriz, DBİ'nin uç bir değere, yani örnek ortalamasının üzerindeki standart sapmanın bir katına ulaşması olarak tanımlanır. Döviz kuru baskı endeksindeki ağırlık, farklı bileşen dalgalanmalarından kaynaklanmaktadır ve ağırlıklar her ülke için farklıdır. Ülkeler, örnek ortalama ve temel standart sapma ile ayırt edilebilir.

2.1.2 Gelişmekte Olan Ülkelerde Döviz Piyasası Baskı endeksi

Uluslararası yayımlarda döviz kurunun rolü döviz kuru rejimine ve ilgili yönetim politikalarına bağlıdır. Örneğin, 2010'dan 2012'ye kadar, bir küresel mali kriz döneminden sonra, ihracata dayalı bir toparlanma arayan ülkeler, rekabet güçlerini artırmanın bir yolu olarak devalüasyon / amortisman yapmayı seçmişlerdir. Bunu "Döviz Savaşı" adı verilen hararetle bir tartışma izlemiştir. Küresel mali kriz ardından, euro bölgesinin zayıf kısımları, euro bölgesinin esnekliği ve istikrarı hakkında endişeleri artıran ciddi bir borç kriziyle karşı karşıya kalmıştır. FED'in genişlemeci politikaları ile Euro bölgesindeki deflasyonist eğilimler arasındaki artan asimetri ve euronun çevresinin artan finansal istikrarsızlığı, euro/dolar döviz kuru oynaklığını büyötmüştür ve 2014-2015 döneminde eurodaki büyük değer kaybına katkıda bulunmuştur. Dış faktörler (piyasa risk iştahı, piyasa likiditesi ve ABD para politikası eylemleri gibi) hem OECD hem de gelişmekte olan ülkelerde döviz piyasası üzerindeki baskıyı şekillendirmede önemli bir rol oynamakta ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde daha fazla etki yaratmaktadır. Sermaye akımlarının tertipi döviz piyasası üzerinde baskı yaratmada önemli bir rol oynamaktadır. Net akımların etkisi önemsiz olsa da, kısa vadeli brüt portföy giriş ve çıkışları döviz piyasası baskılarının önemli belirleyicileridir. Sermaye kontrollerinin döviz piyasası üzerindeki baskıyı önemli ölçüde azalttığı görölmektedir, ancak etkisi büyük ölçüde kurumların kalitesine bağlıdır. Böylece, döviz piyasası üzerindeki baskı, sadece döviz kurundaki fiili değişiklikleri yakalamakla kalmaz, aynı zamanda döviz rezervlerindeki ve uygun olduğu durumlarda faiz oranlarındaki değişiklikler şeklinde dengeleyici politika önlemleri de ekler. Devlet kurumları pasif bir hükümet politikası izliyorsa, yani arzı azaltmak için gerekli önlemleri almaktan kaçınıyorsa, yüksek düzeyde döviz piyasası

baskısı döviz piyasasındaki arz fazlasını yansıtır. Pasif hükümet politikası, merkez bankasının döviz kurunu düzenlemeye müdahale etmemesi anlamına gelir. Hükümet politikası hedefleri, iç piyasa (enflasyon ve hasıla) veya dış piyasa (cari ödemeler dengesi veya resmi uluslararası rezervler) ile ilgili olabilir.

Çok sayıda çalışma, döviz kuru baskı endeksini oluşturmak için farklı yaklaşımlar kullanmıştır. Endeksi belirlemek için metodolojide bir takım sorular ortaya çıkmaktadır. Örneğin, faiz oranı dahil edilmeli mi ve öyleyse hangi biçimde: fark mı yoksa birinci dereceden seviye mi? DBİ kavramının kullanılmasıyla ilgili bir sonraki soru, bileşenleri birleştirmek için hangi ağırlıkların kullanılacağıdır? Her yazar aşağıda sunulan döviz kuru baskı endeksini hesaplamak için kendi metodolojik yaklaşımını sunar.

- (i) Kaminsky, Reinhart, 1999. DBİ endeksini belirleme yaklaşımları şu formüle indirgenebilir:

$$EMPI_{i,t} = \frac{\Delta e_{i,t}}{e_{i,t}} - \frac{\sigma_e \Delta r_{i,t}}{\sigma_r r_{i,t}}$$

burada, $EMPI_{i,t}$ döneminde i ülkesi için döviz piyasası baskı endeksidir; döneminde belirli bir süre için i ülkesinin para biriminin baz ülkenin para birimine olan döviz kurudur; σ_e döviz kurunun standart sapmasıdır ($\Delta e_{i,t} / e_{i,t}$); $r_{i,t}$, i ülkesinin t ve σ_r dönemindeki uluslararası rezervleridir ve rezervlerdeki değişimin standart sapmasıdır ($\Delta r_{i,t} / r_{i,t}$).

- (ii) Kaminsky, Lizondo, Reinhart, 1998. Bu değişiklik nominal bir oranı içerir, EMP ise aşağıdaki gibidir:

$$EMPI_{i,t} = \frac{\Delta e_{i,t}}{e_{i,t}} - \frac{\sigma_e \Delta r_{i,t}}{\sigma_r r_{i,t}} + \frac{\sigma_e \Delta i_{i,t}}{\sigma_{int}}$$

burada $\Delta i_{i,t}$, t dönemi için i ülkesindeki nominal faiz oranıdır; σ_e , $\Delta i_{i,t}$ 'deki nominal faiz oranındaki değişim miktarının standart sapmasıdır. DPB, ulusal para

biriminin değer kaybetmesi, yabancı rezervlerin azalması ve nominal faiz oranlarının artmasıyla artar.

(iii) Eichengreen, Rose, Wyplosz, 1995, 1996. Bu durumda döviz piyasası üzerindeki baskı endeksi şu şekilde tanımlanır.

$$EMPI_{i,t} = \frac{1}{\sigma_e} \times \frac{\Delta e_{i,t}}{e_{i,t}} - \frac{1}{\sigma_{res}} \left(\frac{\Delta res_{i,t}}{res_{i,t}} - \frac{\Delta res_{USt}}{res_{USt}} \right) + \frac{1}{\sigma_i} (i_{i,t} - i_{USt})$$

burada σ_{res} ($\Delta res_{i,t} / res_{i,t}$) ve $res_{i,t} / res_{USt}$) arasındaki farkın standart sapmasıdır; $i_{i,t}$, t döneminde *i* ülkesinin nominal faiz oranıdır; i_{USt} , t döneminde temel ülkenin nominal faiz oranıdır; σ_i , farkın ($i_{i,t} - i_{USt}$) standart sapmasıdır, $res_{i,t}$, uluslararası döviz rezervlerinin t döneminde *i* ülkesinin para arzına oranıdır.

(iv). Sachs. Tornell, Velasco, 1996. Döviz piyasası üzerindeki değiştirilmiş baskı endeksleri aşağıdaki gibidir:

$$EMPI_{i,t} = \left(\frac{1/\sigma_e}{(1/\sigma_e + (1/\sigma_r) + (1/\sigma_i))} \right) \frac{\Delta e_{i,t}}{e_{i,t}} - \left(\frac{1/\sigma_r}{(1/\sigma_e + (1/\sigma_r) + (1/\sigma_i))} \right) \frac{\Delta r_{i,t}}{r_{i,t}} + \left(\frac{1/\sigma_i}{(1/\sigma_e + (1/\sigma_r) + (1/\sigma_i))} \right) \Delta i_{i,t}$$

DPB hesaplamasının değişiminin analizinden bir takım sonuçlar çıkarılabilir. Şimdiye kadar, DPB'nı ölçmenin yaygın yolu, döviz kuru değişiklikleri, faiz oranı değişiklikleri ve rezervlerdeki değişiklikler olmak üzere üç bileşenin ağırlıklı ortalamasıdır. DPB'ye ayrılmış tüm çalışmalar, bu DBP ölçme yöntemini kullanır. Çalışmalar, faiz oranı bileşeninin kullanım şekli bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. DPB denkleminde faiz oranının eklenmesinin amacı, döviz kurunu düzenlemek için kullanılan döviz kuru politikasını belirlemektir. Merkez bankasının elinde çeşitli döviz araçları bulunmaktadır. Serbest dalgalanan bir döviz kuru ile döviz piyasasındaki baskıyı sadece bir değişken telafi eder o da döviz kurudur. Diğer herhangi bir döviz kuru rejiminde, faiz oranları ve döviz müdahaleleri gibi ek değişkenlerin baskıları dengelediği görülmektedir (Fedorova, Lukasevich 2012).

Genel olarak reel kriz durumlarının döviz piyasası üzerindeki baskı endeksi ile değerlendirilen kriz durumlarına karşılık geldiği belirtilebilir. Rusya Federasyonu için kriz durumları 1994, 1998 ve 2008-2009 yıllarına tekabül etmiştir. Her dönem için finansal krizlerin nedenleri farklı olabilir. 1994 krizi, bankacılık krizinden çok bir para

krizidir. 11 Ekim 1994'te ruble dolar karşısında açık ara farkla bir düşüş yaşamıştır, dolar kuru 2833'ten 3926 rubleye yükselmiştir. 1998 krizi, Batılı bilim adamları tarafından Rusya'daki bir bankacılık ve para krizi olarak tanımlanmıştır. Böylece, J. Hale, K. Arteta'ya göre (2009), 1998 yılının 8 ayı Rusya'da bir para krizi olarak tanımlanmıştır. Rusya'daki krizi modern para krizi teorilerinin arka planına karşı inceleyen Finli ekonomist T. Komulainen (1999), Rus krizinin ana nedeninin kronik federal bütçe açığı olduğu sonucuna varmıştır. M.F. Montes ve V.V. Popov: Rusya bütçeden para kazanmadığına ve 1995-1998'deki açığın ülke yetkilileri tarafından kontrol edildiğine inanıyorlardır. Dolayısıyla krizi kışkırtmada ciddi bir etken olamamıştır. 1998 krizi bankacılık krizine de bağlanabilir. A. Demirgüç-Kunt ve E. Detragia (1998), bir krizi bankacılık krizi olarak tanımlamanın kendi yollarını önermişlerdir. 2008 2009 kriz durumuna gelince, ortaya çıkış nedenleri 1998'deki kriz durumundan farklıdır. Dolayısıyla, A. Navoi'ye (2009) göre, bunların ana "yeni nedenleri" şunlardır: Genel olarak Rus endüstrisi ve özel olarak makine yapımı, ekonomik faaliyetin üretim alanından dolaşım alanına geçişi ve sosyal ürünün yeniden dağıtımı, bankacılık sistemindeki derin dengesizlikler, dış borçta çığ benzeri bir artış, vb. Büyük ölçüde döviz kurunun çöküşünden kaynaklanan 1998 krizinin aksine, 2008 krizi olgusunun ağırlıklı olarak dizgesel olduğu sonucuna varılabilir. Bununla birlikte, aynı yazarın belirttiği gibi, 2008 krizi, krizin büyümesini yavaşlatmayı mümkün kılan daha etkili bir devlet kriz karşıtı politikası ile karakterize edilmiştir. 2008'deki devalüasyon ölçeği, 1994 ve 1998'dekinden önemli ölçüde daha azdır. Eylül'den Aralık 2008'e kadar, ABD doları karşısında rublenin nominal döviz kuru sadece %14 düşerken, 1998'in aynı döneminde düşüş %66 idi. Bu nedenle, 2008-2009'daki kriz durumu 1998'den daha az belirgin olduğu ortaya çıkmıştır. Tablo 13, 1994 yılının III çeyreğinden 2010 yılının III çeyreğine kadar olan dönem için Rusya, Almanya, Büyük Britanya, Japonya için DPB özelliklerini göstermektedir. Rusya için döviz baskı endeksinin oynaklığının (2.14) Almanya, Japonya ve İngiltere için döviz baskı endekslerinin oynaklığını (1.28, 1.57 ve 1.54) önemli ölçüde aştığı not edilebilir.

Tablo 13: Rusya, Almanya, Büyük Britanya, Japonya-DPB özellikleri

Göstergeler	İngiltere	Almanya	Japonya	Rusya
Mean	0,594399	−0,239606	−1,631634	0,461614
Median	0,388873	−0,355760	−1,669325	−0,140514
Maximum	5,974087	4,091997	5,937967	8,633069
Minimum	−2,655877	−6,885520	−5,068698	−2,531076
Std. Dev.	1,504700	1,281091	1,569801	2,139844
Skewness	0,872951	−1,374706	1,514544	2,300211
Kurtosis	4,895801	14,19293	10,14646	8,326200

Göstergeler	İngiltere	Almanya	Japonya	Rusya
Jarque-Ber	17,98938	359,7773	163,1698	134,1499

Kaynak: Fyodorova, E. A, Lukaseviç, İ. Y, 2012.

Birçok bağlamda, krizin başladığı, yani "sıfır" ülkelerden diğer tüm ülkelere yayıldığı varsayılmaktadır. Bir ülkedeki kriz diğerine yayıldığında, "domino etkisi" veya "kaskad etkisi" meydana gelir ve her iki ülke de bir üçüncüyü etkiler. P. Masson (1999), finansal krizlerin yayılmasının nedenlerini belirlemek için iki genel yaklaşım önermiştir. İlk olarak, bu kavramı ticarete dahil etme ve ülkeler arasındaki makroekonomik parametrelerin ortak özellikleri açısından tanımlar. Ana makroekonomik göstergeler değiştiğinde kriz ülkeler arasında "dağılır". Bu kriz aktarımı modu, "temel makroekonomik parametrelere dayalı yayılma" olarak adlandırılmıştır. (Eichengreen, Rose, Wyplosz, 1995, 1996). İkinci yaklaşım, finansal krizlerin finansal entegrasyona, dışsallıklara ve yatırımcıların veya diğer finansal ajanların davranışlarındaki değişikliklere dağılmasını vurgular. Aynı zamanda, bir ülkenin makroekonomik göstergeleri güçlü olsa bile bir ülkedeki kriz diğerinde krizi tetikleyebilir. Kriz, ya piyasa duyarlılığı ya da yatırımcıların ekonomik bilgi değişikliklerini yorumlaması olarak yayılmaktadır. Rusya finans piyasasının artık bölümlere ayrılmadığı ve Avrupa finans piyasalarındaki olumsuz durumların neredeyse anında Rusya finans piyasasına yansıdığı not edilebilir. Bu gerçek, "domino etkisi" veya "kaskad etkisi" tezahürünün işaretlerinden biridir. Aslında finansal krizlerin yayılma hızını ve yönünü ve bunların yayıldığı kanalları tanımlamak için birleşik bir kavram yoktur. Her finansal krizin, bölgeye ve krizden etkilenen ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak kendi dağıtım kanalları ve özellikleri vardır. Ticaret, erken mali krizlerin ana kanalı olmaktadır ve 1998 krizi için domino etkisi doğrulanmıştır.

Ocak 1999'dan Aralık 2019'a kadar üç aylık ABD Dolar/TL alış kurları ve uluslararası rezervler kullanılarak Türkiye için oluşturulan Döviz Baskı Endeksindeki değişimler Şekil 29'da gösterilmektedir.

Şekil 29: Türkiye'de döviz piyasası baskı endeksindeki değişimler

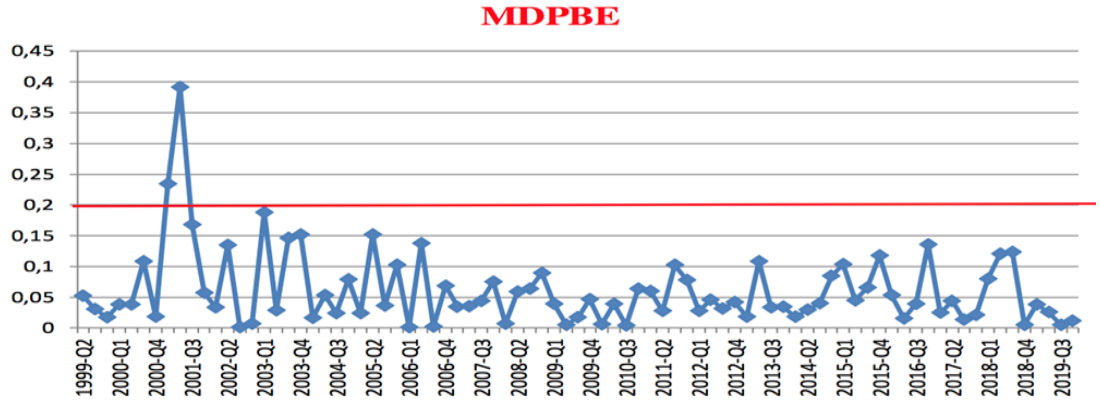
Kaynak: Akkaya, M. “Döviz Piyasası Baskı Endeksi ve Kriz Göstergelerinin Tahmini: Türkiye Uygulaması”, 2020, ss. 75

Şekil 29'daki Döviz Piyasası Baskı Endeksindeki değişimler incelendiğinde, bu endeksin Türkiye ekonomisinin yaşadığı 2001 krizini ve 2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde başlayan ve tüm ekonomileri etkileyen küresel krizi gösterdiği görülmektedir. Amerika Merkez Bankası Başkanı Bernanke'nin parasal genişlemenin sona erdiğini ve hatta 2013'te para arzının daralmaya başlaması gerektiğini söylemesinin ardından krizin Türkiye ekonomisini etkilemeye başladığı görülmektedir. Döviz Piyasası Baskı Endeksi ayrıca 15 Temmuzdaki darbeyi, 10-12 Ağustos 2018'deki döviz krizini ve ardından gelen ekonomik daralmayı da açıklamaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'de Döviz Piyasası Baskı Endeksinin geçerli olduğu sonucuna varılmıştır (Akkaya, 2020). Glick ve Hutchison (2000, 2005) ve Glick ve ark. (2006) döviz piyasası baskı endeksinin eşik değerini iki standart sapma olarak tanımlamıştır. Türkiye için yapılan çalışmalarda döviz piyasası üzerindeki baskı endeksinin eşik değerinin Arı ve Cergiboza (2016) 1990-2013 dönemi ortalamasından standart sapma olduğu tespit edilmiştir. 2006-2018 dönemi için Yokuş

ve Ay (2020) ortalamasından 3 standart sapma olduğu tespit edilmiştir. Şekil 30'da gösterildiği gibi, Türkiye'nin Ocak 1999 verilerine dayanarak ortalamadan 2 standart sapma olarak DPBE eşik değerinin tanımlaması uygundur. 2 standart sapma Glick ve Hutchison (2001, 2005), Glick ve ark. (2006) ve Arı ve Cergiboza'nın (2016) sonuçları ile de uyumludur.

Patnaik vd. , (2017) tarafından yayınlanan yeni bir makale, döviz piyasası üzerindeki baskıyı ölçmek için yeni bir yöntem sunmaktadır. Bu yeni yaklaşım, döviz kurundaki aylık değişim yüzdesi cinsinden döviz piyasası üzerindeki baskıyı ölçmeyi amaçlamaktadır. Ay boyunca rapor edilen döviz piyasası baskısı, bu ay herhangi bir döviz müdahalesi olmasaydı döviz kurunda (yüzde olarak ölçülür) meydana gelebilecek görünmez değişimin bir tahminidir. Hindistan deneyimine aşina olan makroekonomistler için yeni önlem çok anlamlıdır. 2007'nin başlarında, Hindistan Merkez Bankası'nın günde 1 milyar dolara kadar alım yaptığına dair söylentiler

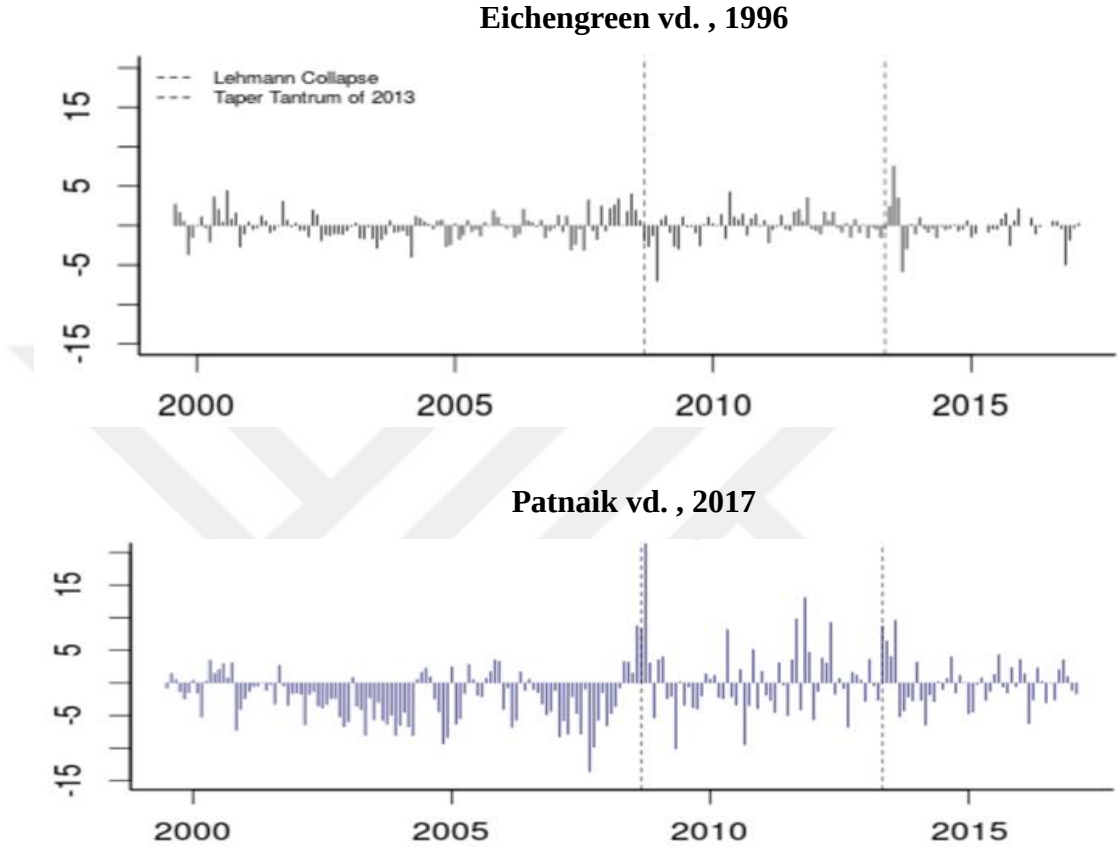
Şekil 30: Türkiye'nin döviz piyasası baskı endeksinin eşik değerinin tanımlanması

Kaynak: Akkaya, M. "Döviz Piyasası Baskı Endeksi ve Kriz Göstergelerinin Tahmini: Türkiye Uygulaması", 2020, ss. 77

oluşmuştur ve 23 Mart 2007'de döviz kuru rejimindeki yapısal değişim öncesinde çok güçlü bir yukarı yönlü baskı vardır. Bu, yeni yöntemde doğru bir şekilde görüntülenir. Öte yandan, eski yöntem, özel bir değişim olmadığını varsayar. Geleneksel yöntem, Lehman krizi sırasında amortisman baskılarından değer kazanma baskılarına doğru bir kayma olduğunu göstermektedir. Bu pek olası görünmemektedir. Yeni yöntem ise, Lehman krizinin hemen ardından değer kaybetmek için en güçlü baskıyı göstermektedir. Bu da doğru görünmektedir.

Şekil 31: Döviz piyasası baskı endeksinin geleneksel ve yeni ölçümü

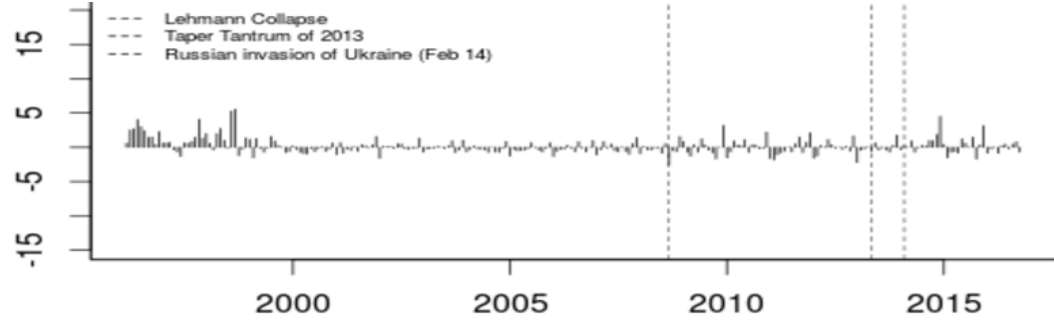

Kaynak: Patnaik, Felman, Shah-Döviz Piyasası Baskısının iyileştirilmiş ölçümü, 2017

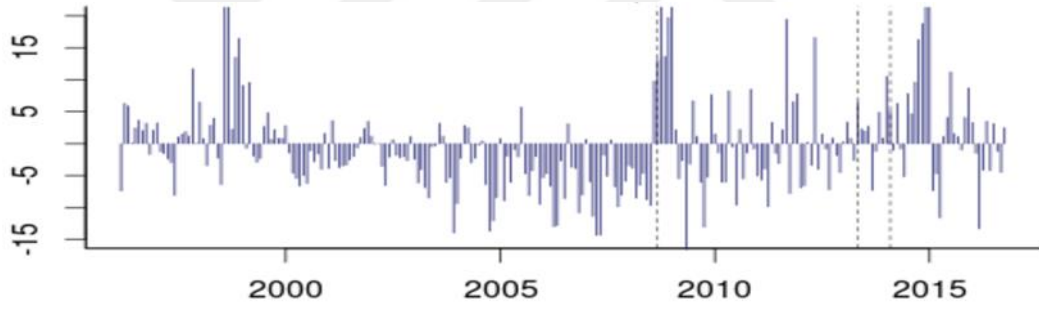
Rusya’da tek taraflı yukarı yönlü baskının olduğu uzun bir dönem 2002-2008’de yaşanmıştır. Bu yeni yöntemde algılanmaktadır, fakat geleneksel yöntem ile değil. Rusya’nın Gürcistan’ı işgali (2008), ardından bir sonraki ay Lehman şoku, yeni bir amortisman baskısı ölçüsüne ani bir kayma ile ilişkilidir. Geleneksel yöntem bu olayları doğru şekilde yakalayamamaktadır. Rusya’nın Kırım’ı işgaline, yeni yöntem uyarınca döviz kurunun değer kaybetmesi için zorlama eşlik etmektedir. Normal yöntemde, bunu çok net göremeyiz. Şekil 32 bize Eichengreen vd. , uyguladığı Rusya’daki döviz piyasası baskı endeksinin geleneksel ölçümünü ve Patnaik’in uyguladığı yeni yöntemi sergilenmektedir.

Şekil 32: Rusya'da döviz piyasası baskı endeksinin geleneksel ve yeni ölçümü

Eichengreen vd. , 1996

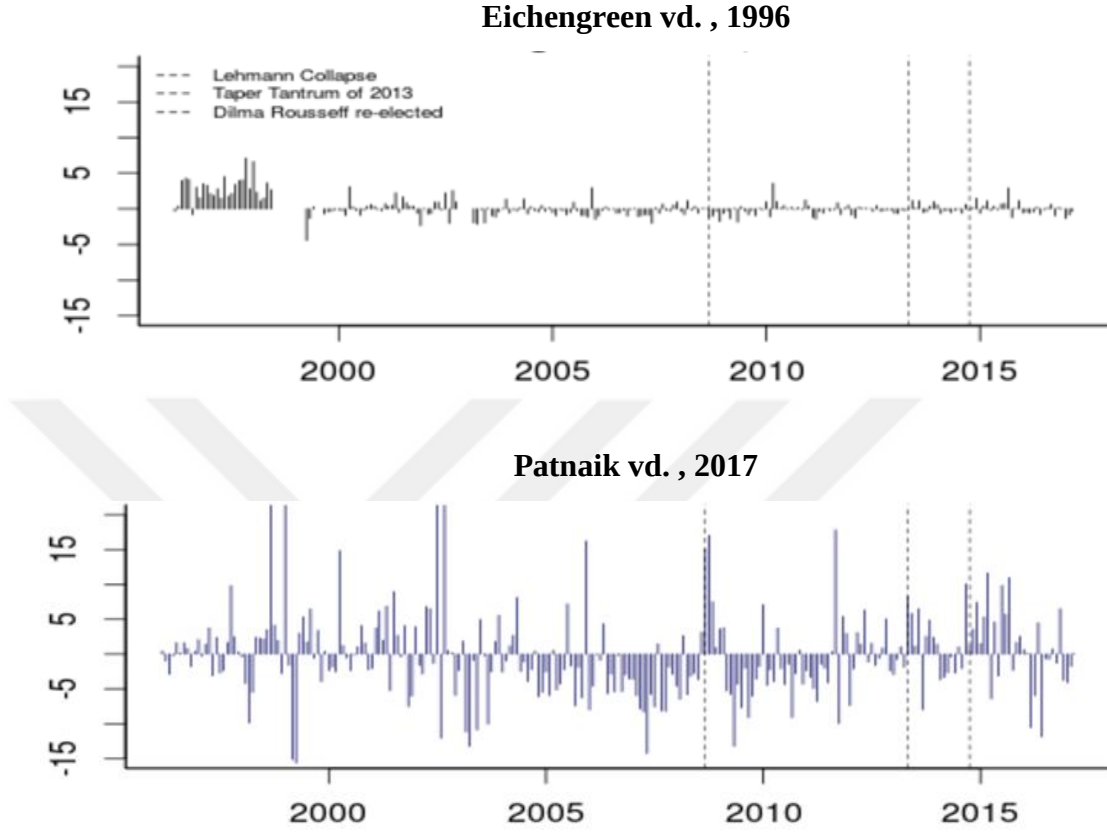
Patnaik vd. , 2017

Kaynak: Patnaik, Felman, Shah-Döviz Piyasası Baskısının iyileştirilmiş ölçümü, 2017

Daralma krizinden önce, Brezilya Real'i, birkaç ay boyunca güçlü bir değer kaybı baskısının olduğu döviz piyasasında son derece değişken bir baskı altında bulunmuştur. Ancak, 2018'den beri reel sürekli amortisman baskısı altındadır.

Şekil 33: Brezilya'da döviz piyasası baskı endeksinin geleneksel ve yeni ölçümü

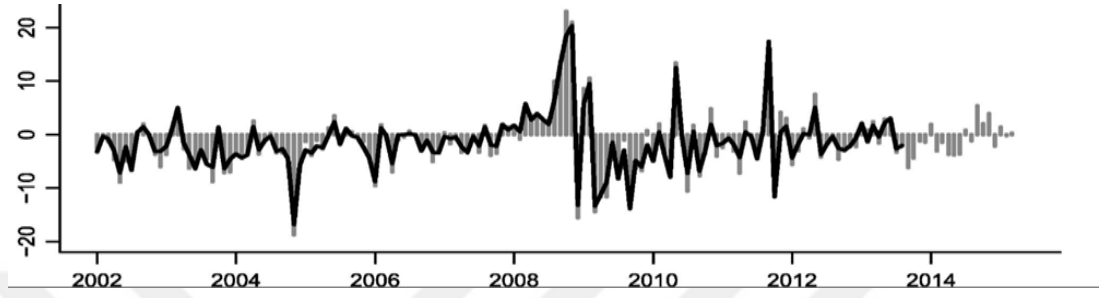

Kaynak: Patnaik, Felman, Shah-Döviz Piyasası Baskısının iyileştirilmiş ölçümü, 2017

Döviz baskısı, makroekonominin daha iyi anlaşılması için önemli bir araçtır. Bu kavram her zaman çekici olmuş olsa da, geleneksel ölçüm yöntemlerinin sınırlamaları vardır. Yeni önlem, makroekonomik analiz için bir araç olarak döviz piyasasının baskısı ile ilgilenilmesini sağlamaktadır. Döviz piyasası üzerindeki önceki baskı önlemleri, esas olarak krizleri tahmin etmek için kullanılmaktaydı. Patnaik vd. , döviz piyasası üzerinde normal zamanlarda kullanılabilen ve panel verilerinin analiz edilmesini sağlayan yeni bir baskı ölçüsü geliştirmiştir. Döviz değişimleri ve müdahale farklı birimlerde ifade edildiğinden hem döviz kurundaki değişimi, yani meydana gelen değişimi hem de müdahale ile önlenen değişimi ölçen bir dönüşüm faktörü oluşturmaya odaklanmışlardır. Elbette böyle bir karşılıksal, tam olarak doğru ölçülemez. Yazarlar, özellikle müdahalenin piyasa büyüklüğü ile ilgili döviz kuru seviyeleri üzerinde sistematik ve kalıcı bir etkiye sahip olduğu gibi, bir dizi spesifik

kısıtlamaya dayalı olarak kaçınılan döviz kuru değişiminin bir tahminini sunmuştur (Patnaik, Felman, Shah, 2017).

Şekil 34: Kore'de döviz piyasası baskı tahminleri

Kaynak: Patnaik, Felman, Shah-Ülkeler arası analiz için bir döviz piyasası baskı ölçüsü, 2017

Çoğu merkez bankası müdahaleyi bildirmez. Bu nedenle literatürde rezervlerdeki değişim müdahale göstergesi olarak kullanılmaktadır. Rezervler, faiz ödemeleri veya yeniden değerlemenin etkisiyle değişebilir. Rezervlerin kesin yerleşimi veya faiz ödemelerinin zamanlaması bilinmedikçe bunlarda ince ayar yapılması imkansızdır. Ayrıca, takaslar, kredi limitleri veya vadeli işlem piyasalara müdahaleler yoluyla müdahaleler gerçekleştirilebilir ve bunlar rezerv seviyesini hemen etkilemeyebilir, ancak bu veriler genellikle kamuya açık değildir (Patnaik vd., 2017). Şekil 34, Kore için rapor edilen müdahaleler ve rezervlerdeki değişikliklerle hesaplanan döviz piyasası baskı tahminlerini karşılaştırır. Bu durum, rezervlerdeki değişimin müdahale verilerinin iyi bir göstergesi olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda, Suardi ve Chang'ın (2012) rezerv değişikliklerinin merkez bankası müdahalesinin güvenilir bir göstergesi olduğu iddiasını da desteklemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANALİZ SONUÇLARI

3.1 Ampirik Model Spesifikasyonu

$$(1) \Delta y_{t-1} = \varphi y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \vartheta_j^* \Delta y_{t-j} + u_t$$

Burada $H_0: \varphi = 0$ ve $H_1: \varphi < 0$ hipotezlerinin φ 'in t -istatistiğine dayalı testi, serilerin durağanlık özelliklerini göstermekte H_0 hipotezinin kabul durumunda seri durağan olmaktadır. H_0 redd edilirse ilgili serinin durağan olmadığı belirlenmektedir. Pantula (1978) prensibine göre; y_t serisinin durağanlık testinde trend terimi mevcut ise, Δy 'nin durağanlık testinde ise sadece sabit teriminin mevcut olması gerekmektedir. y_t 'nın durağanlık testinde sabit terim bulunmakta ise, Δy 'nin durağanlık testi sabit terimsiz gerçekleştirilir (Luthkepohl, 2007: 55).

Değişkenler arasında eş-anlılığın bulunması halinde değişkenlerin içsel ve dışsal olarak ayrılmaları lazımdır (Asteriou ve Hall, 2007: 279). Bu çerçevede, y_t ve z_t gibi iki değişken birbirlerinin hem içinde bulunan hem de geçmiş dönemlerdeki değerinden etkileniyorsa basit iki değişkenli bir model sıradaki modeller ile ifade edilebilir (Özcan ve Özcelebi, 2013: 7).

$$(2) y_t = b_{10} - b_{12}z_t + \gamma_{11}y_{t-1} + \gamma_{12}z_{t-1} + \varepsilon_{yt}$$

$$(3) z_t = b_{20} - b_{21}y_t + \gamma_{21}y_{t-1} + \gamma_{22}z_{t-1} + \varepsilon_{zt}$$

Bu modellerde y_t ve z_t değişkenleri durağan, ε_{yt} ve ε_{zt} hata terimleri olarak kabul edilebilir. Bu durumda, yukarıdaki denklemler 1. Dereceden bir VAR (VAR (1)) modeli yapısındadır. Bu çerçevede, y_t değişkeni z_t değişkenini eş-anlı olarak etkilemekte ve ilgili etki ise $-b_{12}$ ile gösterilmekte ve z_t 'nin y_t üzerindeki eş-anlı etkisi ise $-b_{21}$ ile belirtilebilmektedir. (3) no'lu denklem sistemi gerekli matematiksel düzenlemeler ile (4) nolu model olarak yeniden tanımlanabilir. (Enders 2004: 265).

$$(4) Bx_t = \Gamma_0 + \Gamma_1 x_{t-1} + \varepsilon_t$$

Burada;

$$B = \begin{bmatrix} 1 & b_{12} \\ b_{21} & 1 \end{bmatrix}, \quad x_t = \begin{bmatrix} y_t \\ z_t \end{bmatrix}, \quad \Gamma_0 = \begin{bmatrix} b_{10} \\ b_{20} \end{bmatrix}, \quad \Gamma_1 = \begin{bmatrix} \gamma_{11} & \gamma_{12} \\ \gamma_{21} & \gamma_{22} \end{bmatrix} \text{ ve } \varepsilon_t = \begin{bmatrix} \varepsilon_{yt} \\ \varepsilon_{zt} \end{bmatrix} \text{ ile}$$

gösterilmektedir.

(4) no'lu ifadenin her iki tarafı B^{-1} ile çarpıldığında standart bir VAR modeli görüldüğü gibi aşağıdaki biçimde ifade edilebilir (Özcan ve Özçelebi, 2013: 8).

$$(5) x_t = A_0 + A_1 x_{t-1} + e_t$$

α_{i0} , A_0 vektörünün i. elemanı, α_{ij} A_t matrisinin i. satır, j. sütunundaki elemanı ve e_{it} e_t vektörünün i. elemanı olarak tanımlandığında (5) no'lu model aşağıdaki şekilde ifade edilir (Enders, 2004:265)

$$(6) y_t = \alpha_{10} + \alpha_{11}y_{t-1} + \alpha_{12}z_{t-1} + e_{1t}$$

$$(7) z_t = \alpha_{20} + \alpha_{21}y_{t-1} + \alpha_{22}z_{t-1} + e_{2t}$$

(2) ve (3) no'lu denklemlerden oluşan sistem yapısal VAR modeli biçiminde ifade edilebilmektedir. (6) ve (7) no'lu denklemler ise standart VAR modelini tanımlamaktadır. Burada e_{1t} ve e_{2t} , ε_{yt} ve ε_{zt} şoklarının bileşimi olup, $e_t = B^{-1}\varepsilon_t$ olduğundan e_{1t} ve e_{2t} (8) ve (9) no'lu denklemlerde ifade edildiği biçimde çıkartılabilmektedir. ε_{yt} ve ε_{zt} hem e_{1t} hem de e_{2t} sıfır ortalamaya, sabit varyansa sahip ve ardışık korelasyon barındırmamaktadır (Özcan ve Özçelebi, 2013:8).

$$(8) e_{1t} = (\varepsilon_{yt} - b_{12}\varepsilon_{zt})/(1 - b_{12}b_{21})$$

$$(9) e_{2t} = (\varepsilon_{zt} - b_{21}\varepsilon_{yt})/(1 - b_{12}b_{21})$$

Literatürde, Patnaik ve diğerleri (2017) ile paralel olarak borsa üzerindeki baskı endeksini tanımlayan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Özellikle Döviz Piyasası Baskı Endeksi, döviz müdahalesi olmadan oluşacak döviz kurlarının değerine odaklanmaktadır. Müdahalesiz beklenen değişim ve döviz kurundaki değişim bu yaklaşıma dahildir.³ Patnaik ve diğerleri (2017) tarafından döviz piyasası baskı endeksinin bileşenleri döviz kurundaki yüzde değişim ile aynı birimlerde ifade

³ ρ dönüştürme faktörü, denklemlerde (1-2) görülebileceği gibi herhangi bir miktarda döviz müdahalesini yansıtabilmesine rağmen, karşılık gelen döviz piyasası baskı endeksi döviz kurları üzerindeki döviz müdahalesinin etkisini ortadan kaldırmaktadır. Diğer bir deyişle, ilk bakışta döviz müdahaleleri karşılık gelen endekste muhasebeleştirilirken, döviz müdahaleleri göz ardı edilmektedir.

edilmiştir. Dönüşüm faktörünün ρ 'nin zaman içinde ve ülkeler arasında değişeceği ve ayrıca döviz piyasasının likiditesine de büyük ölçüde bağlı olacağı farz edilmektedir. Bu durumda, müdahaleyi kaçınılan yüzde değişikliğinin bir ölçüsüne dönüştürmek için ρ kullanılır.

$$(1) \quad \text{empi}_t = \% \Delta ex_t + \rho_t I_t$$

Burada I_t milyar dolarlık döviz kuru müdahalesini temsil etmektedir, $\% \Delta ex_t$ ise döviz kurundaki yüzde değişimi ifade etmektedir. (1)'de ρ_t döviz müdahalesi ile ilişkili dönüştürme faktörüdür ve (2)'de belirlenebilir. Daha spesifik olarak, dönüşüm faktörü ρ ,⁴ 1 milyar dolarlık müdahale ile ilişkili döviz kuru değişimi olarak yorumlanabilir ve müdahaleyi, ortadan kaldırılan yüzde değişim oranında değiştirmek için kullanılır. Dönüşüm faktörü ρ 'nin ölçüleri, 139 ülke için aylık döviz piyasası baskısının zaman serisini hesaplanmasına olanak tanımaktadır.

$$(2) \quad \rho_t = \left(\frac{\text{VAR}(\Delta ex_t)}{\text{VAR}(I_t)} \right)^{\frac{1}{2}}$$

ρ_t ülkelerin sabit döviz kurundan dalgalı döviz kuruna geçişindeki maliyeti temsil etmektedir. Özellikle (2), döviz kuru oynaklığının standart sapmasını göstermektedir. Örneğin ρ_t %4.5 ise 1 milyar dolarlık bir müdahale döviz kurunda %4.5'lik bir değişime neden olacaktır. Bu çalışmada, Patnaik v.d. (2017) Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya için kullanılmış ve bunların model değişkenleri ile olası etkileşimleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu durumda pozitif bir döviz piyasası baskı endeksi, değer kaybı nedeniyle döviz kuru üzerinde baskı olduğunu ve bunun tersi olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu durumda, aşağıda sunulan standart VAR modeli, analizimiz için ampirik temeli sağlamaktadır.

$$(3) \quad y_t = \alpha_0 + \sum_{j=1}^{\rho} A_j y_{t-j} + \varepsilon_t$$

⁴ Para otoriteleri farklı döviz kuru rejimlerini değerlendirebilir; buna bağlı olarak, değişen makroekonomik hedeflere bağlı olarak Merkez bankaları tarafından sabit ve dalgalı döviz rejimleri uygulanabilmektedir. Bu durumda dalgalı döviz dönemlerinde döviz kuru dalgalanabilirken, sabit dönemlerde döviz müdahalesi gerçekleştirilmektedir.

burada y_t $t = 1, \dots, T$ ile A_j değişkenlerin $K \times 1$ vektörünü belirtir ve bir $M \times M$ katsayı matrisidir. Denklem (3)'te sırasıyla α_0 ve ε_t M kesişme ve hata vektörlerine karşılık gelir. Buna ek olarak Kilian ve Wigfussonun (2011) doğrusal, simetrik ve asimetrik veri üretme süreçlerinden yola çıkarak VAR modelini sansürlü bir değişkenle değerlendiren yaklaşımını izlemekteyiz. Asimetrik VAR modeli aşağıdaki gibi yazılabilir;

$$(4) \quad x_t = b_{10} + \sum_{i=1}^{\rho} b_{11,i} x_{t-i} + \sum_{i=1}^{\rho} b_{12,i} y_{t-i} + \varepsilon_{1,t}$$

$$(5) \quad y_t = b_{20} + \sum_{i=1}^r b_{21,i} x_{t-i} + \sum_{i=1}^r b_{22,i} y_{t-i} + \sum_{i=1}^r g_{21,i} x_{t-i}^+ + \varepsilon_{2,t}$$

burada ρ ve r , VAR modelinin gecikme sırasını göstermektedir. Denklem (4), x_t 'nin y_t üzerindeki etkiyi analiz eden doğrusal bir VAR modelidir, denklem (5) ise x_t 'nin hem de x_t^+ 'nin y_t üzerindeki etkiyi hesaba katmaktadır.⁵ Bu nedenle, x_t 'de olumlu ve olumsuz değişikliklere y_t 'nin dinamik tepkileri hesaplanabilir. Bu durumda, b_{10} ve b_{20} hem (4) hem de (5) denklemlerinde sırasıyla kesişen ve gölge değişkenlerin vektörüne atıfta bulunabilir. Modeldeki diğer değişkenlerin katsayıları b_{12} ve b_{22} vektörlerindedir ve g_{21} ise x_{t-1}^+ sansürlü değişkenin vektörüdür. Son olarak, $\varepsilon_{1,t}$ ve $\varepsilon_{2,t}$ (4) ve (5) denklemlerinin artan vektörlerine karşılık gelirler.

Çalışmanın ampirik analizini geliştirmek için, aşağıda tanımlanan doğrusal regresyon modelinin aksine, finansal stres endeksi ile döviz piyasası baskı endeksi arasındaki ilişki ayrıca değerlendirilmektedir.

$$(5) \quad \text{empi}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{fsi}_t + \psi D_t + \omega_t$$

Bu denklemde (5) model, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımlanmasına dayanmaktadır ve bağımsız değişken empi_t , Brezilya, Çin, Meksika, Rusya ve Güney Koredeki döviz piyasası üzerindeki baskı endeksini ifade etmektedir. Bu durumda, döviz piyasası üzerindeki baskı endeksinin yükselmesi/azalması, belirli bir ülkenin para biriminin değer kaybettiğini kazandığını gösterirken, ilgili endeks Patnaik ve diğerlerinin (2017) yöntemi kullanılarak hesaplanmaktadır. Özellikle, döviz

⁵ Regresyon modeli çerçevesinde veri üretme süreci asimetrik veya simetrik olarak alınabilir $x_t = \alpha_1 + \varepsilon_{1,t}$ gibi. Negatif değerleri sıfır ile değiştirmek sansürlü bir değişken oluşturur $x_t^+ = \begin{cases} x, & x > 0 \\ 0, & x \leq 0 \end{cases}$ gibi.

müdahesi olmadan beklenen değişim ve döviz kurundaki yüzde değişim dikkate alınır ve bu nedenle, müdahaleyi, önlenen yüzde değişimin bir ölçüsüne dönüştürmek için denklem (6)'daki ρ dönüştürme faktörü kullanılır.

$$(6) \text{empi}_t = \% \Delta ex_t + \rho_t I_t$$

Burada $\% \Delta ex_t$, döviz kurundaki yüzde değişimidir ve I_t , milyarlarca dolar olarak ölçülen müdahaleyi temsil etmektedir. Bu sebeple, dönüştürme faktörü ρ_t , 1 milyar ABD doları tutarındaki müdahaleyle ilişkili döviz kuru değişikliğini varsayar ve müdahaleyi, kaçınılan yüzde değişikliğinin bir ölçüsüne dönüştürmek için kullanılmaktadır. Örneğin, ρ_t %2.5 ise 1 milyar dolarlık bir müdahale döviz kurunu b.5 değiştirecektir. Bu bağlamda, dönüşüm faktörü aşağıdaki gibi hesaplanır;

$$(7) \rho_t = \left(\frac{VAR(\Delta ex_t)}{VAR(I_t)} \right)^{1/2}$$

döviz piyasası üzerindeki pozitif bir baskı endeksi, amortisman nedeniyle döviz kuru üzerinde baska olduğunu ve bunun tersini gösterir. (5) numaralı denklem açısından $f si_t$ gelişmiş ülkelerdeki finansal stres endeksini ifade eder ve stres seviyesindeki değişikliklere bağlı olarak pozitif veya negatif değerler alır.⁶ $D_t = (D_{t1}, \dots, D_{st})'$ gölge değişken içeren bir vektördür. Daha spesifik olarak, eğer t gözlemi j^{th} dönemine aitse, aksi taktirde $D_{jt} = 1$ ve 0 olur. Son olarak, ω_t , modelin rastgele hata terimini ifade eder. Bilimsel literatür, makroekonomik ve finansal değişkenler arasındaki ilişkide asimetrisinin rolünün daha belirgin hale geldiğini kabul etmektedir. Bu sebepten, döviz piyasası baskı endeksi ile finansal stres endeksi arasındaki ilişki açısından asimetriyi açıklamak için aşağıdaki model kullanılmıştır. Bunun için $f si_t$, $f si_t^+ = \max(f si_t, 0)$ ve $f si_t^- = \min(f si_t, 0)$ olarak pozitif ve negatif değişimlere ayrılır ve bunlar denklem (5)'e dahil edilir.

$$(8) \text{empi}_t = \beta_0 + \beta^+ f si_t^+ + \beta^- f si_t^- + \psi D_t + \varpi_t$$

⁶ Finansal stres endeksinin değeri, onu oluşturan göstergelerin finansal strese marjinal katkısının ağırlıklı ortalama değeri ile orantılıdır. Bu durumda, göstergenin karşılık gelen finansal stress endeksine marjinal katkısı, standart sapmasına bölünen ortalama değerine göre tekabül eder ve dolayısıyla göstergedeki bir yükseliş/düşüş bir artış/azalmaya karşılık gelmektedir. Gerilim katkılarının ağırlıkları ve işaretleri, tek bir gizli faktörlü dinamik faktör modeli ile hesaplanır; ilgili yaklaşımın detayları için lütfen Monin'e (2017) bakınız.

Buna göre (5) ve (8) modelleri, finansal stres endeksinin pozitif/negatif şoklarının, ilgili değişkenlerin katsayılarının yönü ve büyüklüğü açısından döviz piyasası baskısı üzerinde farklı etkileri olup olmadığını belirlemeye izin vermektedir. Ayrıca, (5) ve (8)'de kullanılan yapıya paralel olarak kantil regresyon modelleri türetilmiştir ve dolayısıyla pozitif/negatif şokların fsi_t üzerindeki etkisinde düşük/orta/yüksek baskı rejimi arasında $empi_t$ üzerindeki olası farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kantil regresyonu, bağımlı değişkenin koşullu τ 'inci dağılımına bakmaktadır.

$$(9) \quad Q_{yt}(\tau/x_t) = \alpha(\tau) + x'_t\beta(\tau)$$

Denklem (9)'da $Q_t(\tau/x_t)$, bağımlı değişken y_t 'nin koşullu τ dağılımını ifade etmektedir ve model (1)'deki kesişim terimi $\alpha(\tau)$ τ 'ye bağlıdır. Bu yapıda $\beta(\tau)$ τ dağılımı ile ilişkili katsayıların bir vektörü iken, modelin açıklayıcı değişkenleri x'_t vektörlerinde yer almaktadır. Koşullu dağılımın dağılım katsayıları τ model değişkenleri arasında ilişkilerin tanımlanması için temel oluşturur. Ek olarak, model (9) artanları, belirtilen dağılım için tahmin edilen parametrelerle aşağıdaki gibi elde edilir: $\hat{\varepsilon}_t(\tau) = y_t - x'_t\hat{\beta}(\tau)$. Standartlaştırılmış artanlar, artıkların, serbestlik derecesi için düzeltilmiş artanların standart sapması olan oranlarına karşılık gelmektedir. Bu, (10)'da tanımlanan ve minimizasyon problemine bir çözüm olarak yazılabilen yaklaşıma yol açmaktadır. Nusair ve Olson'a (2019) göre, koşullu dağılım ağırlıklı sapmaların minimizasyonu aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

$$(10) \quad \min_{\beta \in k} \sum_t \rho_\tau(y_t - \alpha(\tau) - x'_t\hat{\beta}(\tau))$$

burada ρ_τ , (11) numaralı denklemde olduğu gibi herhangi bir $\tau \in (0,1)$ için tanımlanabilen ağırlığa karşılık gelmektedir.

$$(11) \quad \rho_t(v_t) = \begin{cases} \tau v_t & \text{if } v_t \geq 0 \\ (\tau - 1)v_t & \text{if } v_t < 0 \end{cases}$$

burada $\xi_t = q_t - \alpha^\tau - x'_t\beta^\tau$ ve kantil regresyon, artıkların toplamını en aza indiren ağırlıklı bir model olarak tanımlanabilir. Böylece pozitif negatif artanlar $\tau/(1 - \tau)$ ağırlığına sahiptir. (9-11) çerçevesinde, gelişmiş ülkelerin finansal stres endekslerinin gelişmekte olan ülkelerin döviz piyasası üzerindeki baskı endekslerinin

etkisini incelemek ve böylece sıradan en küçük kareler yöntemine karşılık gelen aşağıdaki kantil regresyon modellerini oluşturmak mümkündür:

$$(12) \quad Q_{yt}(\tau/x_t) = \alpha_0^\tau + \alpha_1^\tau fsi_t + \alpha_2^\tau D_t$$

$$(13) \quad Q_{yt}(\tau/x_t) = \beta_0^\tau + \beta^{\tau+} fsi_t^+ + \beta^{\tau-} fsi_t^- + \beta_1^\tau D_t$$

Bu durumda dokuz adet ($\tau = 0.10, 0.20, \dots, 0.90$) nicelikler kullanılmaktadır ve bu nicelikler döviz piyasasında düşük basınç ($\tau = 0.10, 0.20, 0.30$), döviz piyasasında orta basınç ($\tau = 0.40, 0.50, 0.60$) ve döviz piyasasında yüksek basınç ($\tau = 0.70, 0.80, 0.90$) olmak üzere üç rejime ayrılmıştır. Özellikle döviz piyasasındaki düşük/yüksek baskı, döviz piyasası üzerindeki baskı endeksindeki değişimlerin alt/üst üç kantilde olduğunu, döviz piyasasındaki ortalama baskı ise baskıda değişikliğe neden olan faktörlerin olduğunu göstermektedir.

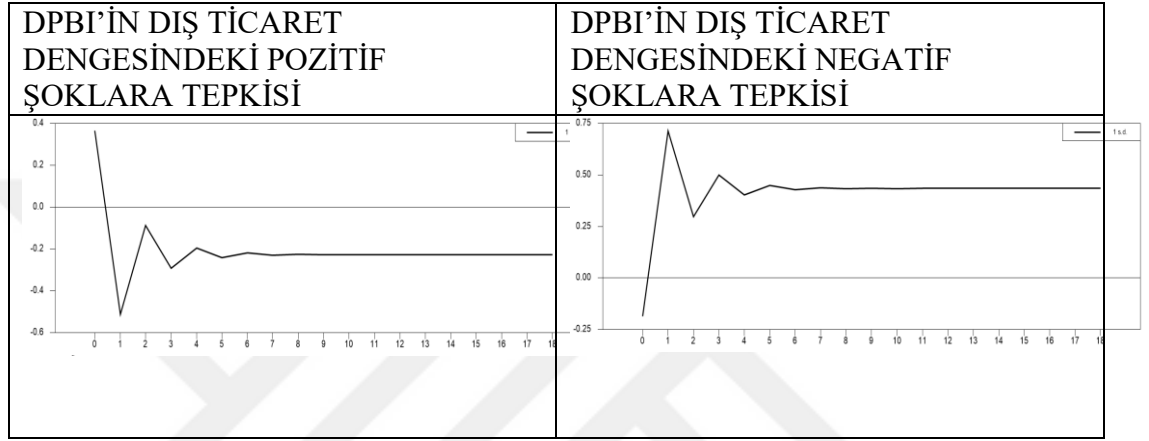
3.2 Durağanlık analizi ve non-linear VAR modeli sonuçları

Tablo 14: ADF test sonuçları

Değişkenler	ADF test
dtd_t^{br}	-5.57 (4)
dtd_t^{ch}	-9.16 (2)
dtd_t^{in}	-4.65 (3)
dtd_t^{rus}	-4.08 (3)
dtd_t^{tur}	-9.42 (1)
$dpbi_t^{br}$	-9.49 (0)
$dpbi_t^{ch}$	-7.68 (0)
$dpbi_t^{in}$	-8.89 (0)
$dpbi_t^{rus}$	-6.14 (0)

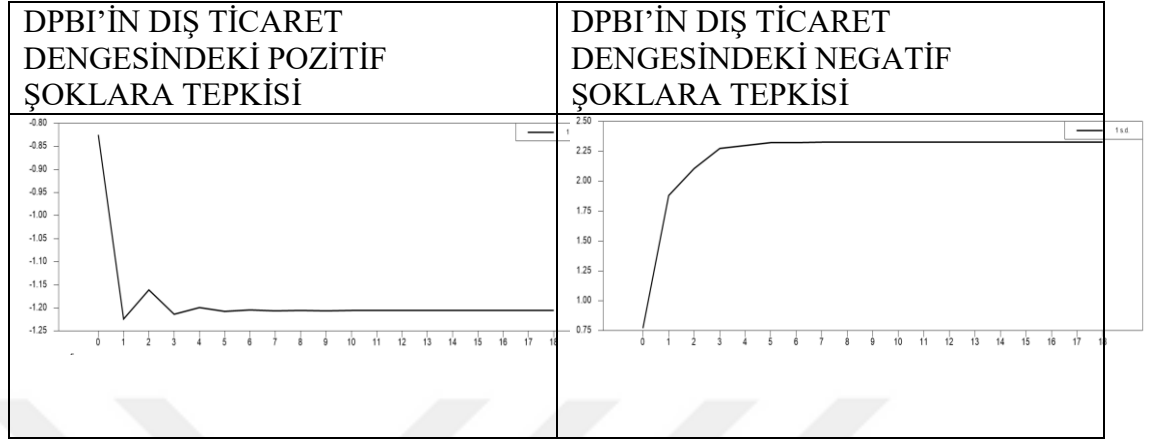
Not: ADF testindeki gecikme sayısı (parantez içinde), Akaike bilgi ölçütü kullanılarak önerilirken, ilgili testin %1, %5 ve %10'luk kritik değerleri sırasıyla; 3,47, 2,88 ve 2,58, şeklindedir.

Şekil 35: Brezilya’da dış ticaret dengesindeki pozitif ve negatif şokların döviz piyasası baskı endeksine etkisi.

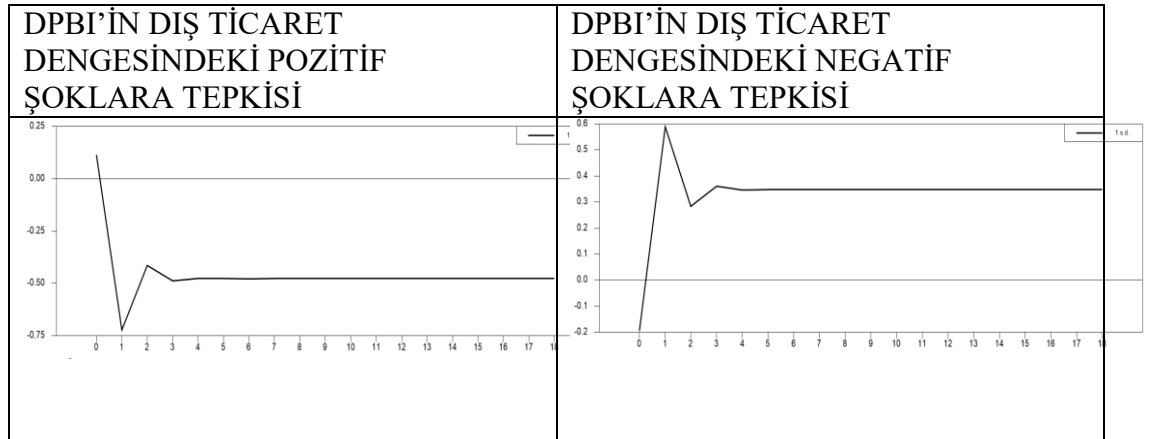
Brezilya: Non linear VAR modeli ile dış ticaret dengesindeki pozitif ve negatif şokların çalışmada incelenen ülkelerin döviz piyasası baskısı üzerindeki etkileri zaman boyutu içerisinde değerlendirilmiştir. Buna göre, etki tepki analizi ile Brezilyanın dış ticaret dengesindeki düzelmelerin (pozitif şokların) ülkenin döviz piyasası baskı endeksini düşürdüğü görülmektedir. Bu bulgu Brezilya Realinin başta ABD doları olmak üzere diğer gelişmiş ülke para birimlerine karşı da değer kazanacağını ortaya koymuştur. Söz konusu bulgu teorik beklentilere uygun olup ülkeye olan döviz girişinin döviz piyasası baskısını ve dolayısıyla finansal stresi düşüreceğine işaret etmektedir. Negatif dış ticaret dengesi şokuna verilen tepki de bu çerçevede olup dış ticaret dengesindeki bozulmanın yani dış ticaret açığının döviz çıkışlarına sebebiyet vererek Brezilya Realinin değer kaybıyla sonuçlandığını doğrulamıştır.

Şekil 36: Rusya’da dış ticaret dengesindeki pozitif ve negatif şokların döviz piyasası baskı endeksine etkisi.

Rusya: Rusya örneğinde ise ülkenin dış ticaret dengesinin düzelmesinin (pozitif şok) döviz piyasası baskı endeksini düşürdüğü görülmektedir. Bu ise ülkenin para biriminin değer kazanması ve finansal stresinin azalması anlamına gelmektedir. Negatif şoklara tepki olarak ise döviz piyasası baskı endeksinin artması ile ve Rusya Rublesinin ABD doları karşılığında değer kaybetmesi ile sonuçlanmıştır.

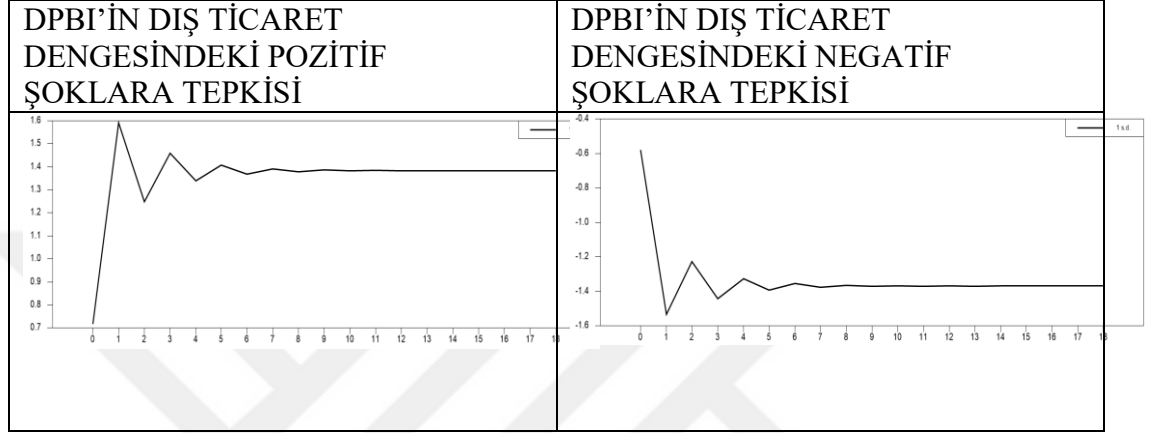
Şekil 37: Hindistan’da dış ticaret dengesindeki pozitif ve negatif şokların döviz piyasası baskı endeksine etkisi.

Hindistan: Rusya ve Brezilyada da olduğu gibi Hindistanın döviz piyasası baskısı endeksinin pozitif/negatif dış ticaret dengesi şokuna tepkisi negatif/pozitif değer almıştır. Bu bulgu Hindistan Rupisinin ABD doları karşısında değer

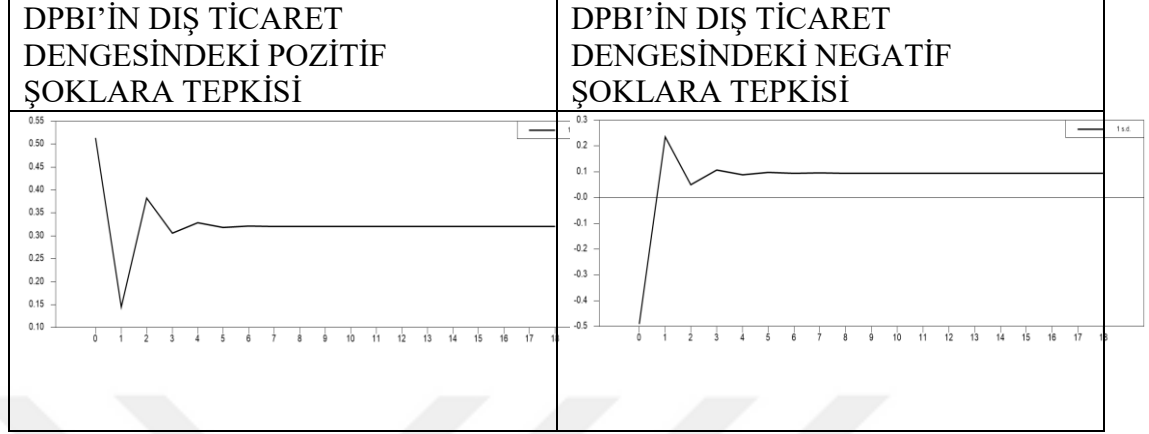
kazandığını/kaybettiğini ortaya koymuştur. Söz konusu sonuçları itibarı ile finansal stres de azalmıştır/artmıştır.

Şekil 38: Çin’de dış ticaret dengesindeki pozitif ve negatif şokların döviz piyasası baskı endeksine etkisi.

Çin: Yukarıda incelemiş olduğumuz ülkelerin aksine Çin’in dış ticaret dengesinin düzelmesi (pozitif şok) ülkenin döviz piyasası baskısı endeksini arttırdığı görülmektedir. Bununla beraber Çin Yuanının ABD doları ve diğer gelişmiş ülkelerin para birimine karşı değer kaybetmesi ile sonuçlanmaktadır. Bir başka deyişle ülkenin dış ticaret fazlası vermesi ülkenin ekonomik büyüme hızını tetikleyecek ve genişleyen toplam talebe bağlı olarak enflasyonist bir süreç baş gösterebilecektir. Etki tepki analizi sonuçları olası yüksek enflasyonu Çin Yuanının gelişmiş ülke para birimleri karşısında değer kaybına uzun vadede sebep olacaktır. Çin için gerçekleştirilen etki tepki analizi negatif şokların tam ters yönde etki etmesini göstermektedir. Dolayısıyla dış ticaret dengesinin bozulması ülkenin para biriminin değer kazanması ile neticelenecektir.

Şekil 39: Türkiye’de dış ticaret dengesindeki pozitif ve negatif şokların döviz piyasası baskı endeksine etkisi.

Türkiye: Çin örneğinde olduğu gibi Türkiye’de de pozitif şoklar yerli paranın değer kaybına sebep olacak olup yüksek büyüme performansı olan Türkiye’nin söz konusu gidişatının Türk Lirası’nın değer kaybı ile neticeleneceğini doğrulamıştır. Öte yandan negatif şokların ise belirgin yönde tepki vermemesi, aynı zamanda dış ticaret bozulmasının ülkedeki döviz piyasası dalgalanmalarını yükselteceğini ve finansal istikrarsızlığı beraberinde getireceğini ima etmektedir.

3.3 Kantil regresyon modeli sonuçları

Çalışmamızda ayrıca dış ticaret dengesindeki iyileşmelerin ve bozulmaların döviz piyasası baskı endeksi üzerindeki etkileri rejim değişikliklerinin varlığı altında incelenmiştir. Buna göre 0.1-0.3 arası kantiller düşük döviz piyasası baskısını, 0.4-0.6 arası kantiller ortalama döviz piyasası baskısını 0.7-0.9 arası kantiller yüksek döviz piyasası baskısını göstermektedir. Bu husus finansal stresin de göstergesi olan döviz piyasası baskısı endeksi temelinde bir analiz yapıldığını ortaya koymaktadır.

Kantil regresyon modeli sonuçları kantiller kapsamında irdelendiğinde katsayıların büyük çoğunluğunun istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bazı istisnai sonuçlar elde edilmiştir. Brezilya’da ρ değeri ve %90 anlamlılık düzeyi dikkate alındığında düşük döviz piyasası baskısı rejiminin varlığı altında dış ticaret dengesindeki iyileşmenin ülkenin para biriminin değer kaybına

neden olduğu saptanmıştır. Bu bulgu etki tepki analizi sonuçları ile çelişmekte olsa da rejim değişikliklerinin kısmen etkili olduğu söylenebilecektir.

Çin için yapılan kantil regresyon modeli ülkenin dış ticaret dengesinin bozulmasının yerli parada değer kazancına sebep olduğu ortaya koymaktadır. Söz konusu sonuç düşük döviz piyasası rejiminin varlığı altında geçerlidir. Dolayısıyla bu kantil regresyon modelinin ulaşılan bu bulgusu etki tepki analizi ile paralel olup rejim değişikliklerinin söz konusu ilişkiyi değiştirmediği saptanmıştır.

Hindistan Rusya Türkiye’de ise kantil regresyon sonuçları bütünü ile istatistik anlamsız sonuçlar üretmiştir. Dolayısıyla bu sonuç rejim değişikliklerinin söz konusu ilişkide rolünün olmadığını kanıtlamıştır.

Tablo 15: Kantil Regresyon modeli sonuçları

	Düşük DPB rejimi (Brezilya)			OrtalamaDPB rejimi (Brezilya)			Yüksek DPB rejimi (Brezilya)		
Değişkenler	0.1	0.2	0.3	0.4	0.5	0.6	0.7	0.8	0.9
dtd_t^+	1.73 (0.03)	1.13 (0.10)	1.64 (0.02)	1.41 (0.07)	0.96 (0.24)	1.64 (0.10)	1.72 (0.15)	0.84 (0.44)	1.31 (0.43)
dtd_t^-	2.44 (0.48)	-1.28 (0.12)	-1.50 (0.09)	-0.98 (0.31)	-0.65 (0.50)	-0.31 (0.74)	-0.33 (0.72)	0.79 (0.40)	0.23 (0.88)
β_0	-6.91 (0.00)	-4.25 (0.00)	-3.89 (0.00)	-3.01 (0.00)	-1.21 (0.25)	0.46 (0.67)	0.93 (0.41)	3.85 (0.00)	5.66 (0.00)
	Düşük DPB rejimi (Çin)			Ortalama DPB rejimi (Çin)			Yüksek DPB rejimi (Çin)		
dtd_t^+	0.19 (0.01)	-0.04 (0.79)	0.00 (0.97)	-0.06 (0.74)	-0.00 (0.95)	0.04 (0.48)	0.02 (0.63)	0.00 (0.91)	0.02 (0.53)
dtd_t^-	-0.17 (0.00)	-0.09 (0.03)	-0.06 (0.18)	-0.04 (0.42)	-0.03 (0.57)	-0.01 (0.70)	-0.00 (0.89)	0.01 (0.76)	0.04 (0.23)
β_0	-18.44 (0.00)	-9.46 (0.00)	-5.99 (0.00)	-3.25 (0.03)	-1.83 (0.17)	-0.49 (0.70)	1.07 (0.37)	3.15 (0.00)	6.46 (0.00)
	Düşük DPB rejimi (Hindistan)			Ortalama DPB rejimi (Hindistan)			Yüksek DPB rejimi (Hindistan)		
dtd_t^+	-0.36 (0.58)	0.31 (0.32)	0.30 (0.41)	0.26 (0.52)	-0.02 (0.95)	-0.19 (0.66)	-0.14 (0.79)	0.60 (0.35)	0.43 (0.20)
dtd_t^-	0.52 (0.20)	0.35 (0.37)	0.35 (0.44)	0.20 (0.70)	0.54 (0.29)	0.38 (0.51)	0.40 (0.53)	0.40 (0.48)	0.06 (0.88)

β_0	-4.08 (0.00)	-3.01 (0.00)	-2.40 (0.00)	-1.72 (0.06)	0.07 (0.93)	1.15 (0.29)	2.48 (0.04)	2.84 (0.03)	4.39 (0.00)
	Düşük DPB rejimi (Rusya)			Ortalama DPB rejimi (Rusya)			Yüksek DPB rejimi (Rusya)		
dtd_t^+	-0.26 (0.79)	-0.08 (0.94)	-0.61 (0.67)	0.32 (0.66)	0.16 (0.83)	0.28 (0.73)	0.62 (0.56)	0.61 (0.49)	0.10 (0.90)
dtd_t^-	-0.18 (0.88)	-0.54 (0.70)	-0.66 (0.62)	-1.65 (0.02)	-1.24 (0.12)	-0.94 (0.25)	-0.77 (0.31)	-0.19 (0.78)	-0.44 (0.52)
β_0	-6.89 (0.00)	-5.37 (0.00)	-3.12 (0.07)	-2.48 (0.05)	-1.10 (0.42)	0.56 (0.68)	2.54 (0.08)	5.54 (0.00)	8.72 (0.00)
	Düşük DPB rejimi (Türkiye)			Ortalama DPB rejimi (Türkiye)			Yüksek DPB rejimi (Türkiye)		
dtd_t^+	0.78 (0.64)	2.23 (0.03)	1.87 (0.12)	2.24 (0.09)	1.10 (0.42)	0.47 (0.72)	1.95 (0.40)	2.43 (0.29)	1.87 (0.39)
dtd_t^-	1.24 (0.30)	1.71 (0.21)	0.98 (0.53)	-0.94 (0.56)	-0.08 (0.96)	0.58 (0.74)	0.69 (0.72)	-0.34 (0.89)	-0.80 (0.63)
β_0	-5.06 (0.00)	-3.36 (0.00)	-2.46 (0.04)	-2.28 (0.08)	-0.40 (0.76)	1.04 (0.46)	2.60 (0.14)	4.53 (0.02)	7.18 (0.00)

SONUÇ

Tezin 1. bölümünde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark makroekonomik bağlamında ortaya konulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin belli başlı göstergeleri (gelir dağılımı, kişi başına düşen GSYİH, istihdam, nüfus artışı, sağlık sektörü ve finansal stres endeksi) incelenmiş ve bu ülkelerde makroekonomik istikrarın sürdürülmesinin önemli olduğu ortaya konulmuştur. Tezin 2. bölümünde ise gelişmekte olan ülkelere (Rusya, Brezilya, Hindistan, Polonya ve Türkiye) döviz piyasası baskı endeksi üzerinde durulmuş ve ilgili literatür analiz edilmiştir. Söz konusu bölüm ayrıca alternatif döviz piyasası baskısı endeksi formülizasyonlarını içermektedir. İlgili alternatifler arasında Patnaik vd. , (2017) üstün olduğu ortaya konulmuş ve bu doğrultuda tezin üçüncü bölümü şekillendirilmiştir.

3. bölümde ise öncelikle non-linear VAR modeli tahmin edilmiş ve asimetrik etkiler hesaba katılmıştır. Bir başka deyişle, döviz ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkelere makroekonomik gidişatın önemli bir göstergesi dış ticaret dengesindeki pozitif ve negatif şokların döviz piyasası baskısı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Non-Linear VAR modeli kapsamındaki etki tepki analizi sonucunda Brezilya Hindistan Rusya'da dış ticaret dengesindeki düzelmelerin (pozitif şokların) ülkenin döviz piyasası baskı endeksini düşürdüğü saptanmıştır. Dolayısıyla, söz konusu ülkelerin yerli para biriminin diğer gelişmiş ülke para birimlerine karşı değer kazanabileceği söylenebilir. Negatif dış ticaret dengesi şoklarına verilen tepki ise bu üç ülkenin para biriminin değer kaybedebileceğini ortaya koymuştur. Etki tepki analizi pozitif ve negatif şokların bir birlerine ters yönde etki yaptığını göstermekle birlikte pozitif ve negatif şokların katsayılarının mutlak değeri olarak bir birine yakınsamadığı görülmektedir. Dolayısıyla, söz konusu üç ülkede ilgili şokların asimetrik karakter taşıyabileceği iddia edilebilecektir. Bu üç ülkede dış ticaret dengesinin bozulmasının kayda değer finansal stres ve istikrarsızlık kaynağı bulunduğundan dış ticaret dengesi düzeltici tedbirlerinin önemi ortaya çıkmıştır. Çin örneğinde dış ticaret dengesinin düzelmesi ülkede makroekonomik aktivitenin hızlanmasıyla eş anlı geliştiği saptanmış olup beraberinde gelecek yüksek enflasyonun her iki ülkede döviz piyasası baskısını şiddetlendireceği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Çin ve Türkiyenin diğer gelişmekte olan ülkelere ayrıştığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç çalışmamızın başlıca

bulgusu olup pozitif ve negatif şokların rejim değışikliğinin kayda değer ölçüde etkisi altında olmamasına ÷lkeye özgü nedenlerin dış ticaret dengesi ve döviz piyasası baskısı açısından önem arz etmediğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ağır, H., Rutbil, M.	“Türkiye’de Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi” Maliye Araştırmaları Dergisi , Cilt: 5, Sayı: 3, 2019, s. 287-299
Aizenma, J., Hutchinson, M.	“Exchange Market Pressure and Absorption by International reserves: Emerging markets and fear of reserve loss during the 2008-2009 crisis” Journal of International Money and Finance , Cilt: 31, Sayı: 5, 2012, s. 1076-1091.
Aizenman, J., Chinna, M.D., Ito, H.	“The Financial Crisis, Rethinking of the Global Financial Architecture, and the Trilemma” Trade Working Papers, East Asian Bureau of Economic Research , 2010.
Akçadağ Alagöz, E.	“Economic Interdependence Between EU and China” International Journal of Social Inquiry , Sayı: 9, 2017, s. 33-56.
Akkaya, M.	“Index of Currency Market Turbulence and Estimation of Leading Indicators: the Case of Turkey” Beykoz Akademi Dergisi , Sayı: 8, 2020, s. 199-216
Akram, B. M., Byrne, J.P.	“Foreign Exchange Market Pressure and Capital Controls” Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, Elsevier , Sayı: 37, 2015, s. 42-53.
Alakbarov, N.	“Türkiye’de ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Reel Kişi Başına Hasıla Performansı Gelişimi” Hittit Üniversitesi

	Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Cilt: 11, Sayı: 3, 2018, s. 2087-2110.
Angelo, C.	“Scientists Plead with Brazilian Government to Restore Funding” Nature News , Sayı: 550, 2017, s. 166-167.
Arpa, A. T., Kolçak, M.	“Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları” Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 5, Sayı: 3, 2015, s. 651-677.
Artan, S., Kalaycı, C.	“Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açıklık, Demokrasi ve Gelir Dağılımı İlişkisi” SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi , Cilt: 4, Sayı: 2, 2014, s. 69-88.
Aşçı, M.E.	“BRICS Ülkelerinin Küresel Güç Olma Potansyelleri ve Türkiye” Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi , Sayı:1, 2019, s. 39-60.
Atay, E.	“Güney Kore’nin İnovasyon Aktörleri: Üniversite, Sanayi ve Kamu Araştırma Merkezlerinin Analizi” Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi , Sayı: 7, 2012, s. 175-191.
Aydemir, C.	“Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarım-Sanayi İlişkilerinin Sektörler Arası Bütünleşmeye Etkileri” Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi , 2008, s. 129-147.
Aydın, F., Saygılı, H., Saygılı, M., Yılmaz, G.	“Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi” Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Çalışma Tebliği , Cilt:1, Sayı: 10, 2010.

Aygül, M., Çelenk, B.V.	“Ekonomik Yaptırmalar ve Akreditif” TFM , Cilt: 4, Sayı: 1, 2018.
Bahar, O., Bozkurt, K.	“Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi” Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi , Cilt: 21, Sayı: 2, 2010, s. 255-265.
Bakış, O.	“Yeni GSYH Serilerinin Getirdiği Farklılıklar ve Sorunlar” Marmara İktisat Dergisi , Sayı: 2, 2018, s. 15-42.
Balashova, S., Lazanyuk, I., Matyushok, V.	“Growth Scenarios for the Russian Economy: A Mid-Term Perspective in the Background of “New Reality” RUDN University , 2018, Russia.
Bekrenyov, Y. V.	“Rusya’da Ücretler, Gelir ve Yoksulluk Sorunları: Sosyo-Ekonomik Yönler” Teorik İktisat Dergisi , 2018.
Belovodskiy, A. A.	“Rusya’da Sağlık Sorunları ve Çözüm Yolları” Modern Yüksek Teknolojiler , Sayı: 11, 2009, s. 21-27.
Berezin, A., Sergi, B.	“Oil and Gas Industry’s Technological and Sustainable Development: Where Does Russia Stand?” Emerald Publishing Limited , 2018.
Berikan, M., Hüseyinli, T.	“Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Rusya Ekonomisi Üzerine Etkileri” İktisadi Yenilik Dergisi , Cilt: 4, Sayı: 2, 2017, s. 30-45.
Biderman, C.	“Mobility, Integration and Accessibility-Transport Policies in the Sao Paulo Metropolitan Region. Incities and Social

	Equity: Inequality, Territory and Urban Form” London School of Economics (LSE) (Chapter 6) , 2009.
Bulut, C., Hasanov, F., Suleymanov, E.	“SSCB Sonrası Petrol İhraç Eden Ülkelerde Petrol Gelirlerinin Yaşam Standartlarına Etkisi” International Conference on Eurasian Economies , 2014.
Canbay, Ş.	“Türkiye’de Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının İhracat Üzerindeki Etkileri” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Sayı: 63, 2020, s. 131-140.
Cengiz, Ç.	“The Role of Euro in Global Economy and the Effects of Eurozone Crisis” Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi , Sayı: 1, 2018, s. 196-221.
Cergibozan, R., Arı, A.	“Türkiye’deki Banka Krizlerine Yönelik Ekonometrik Bir Yaklaşım: Markov Rejim Değişim Modeli” Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi , Sayı: 39, 2017, s. 47-64.
Chang, Y., Gau, Y., Hsu, C.	“Liquidity spillover in foreign exchange markets” Finance Research Letters , 2021.
Çakmak, U.	“Güney Kore’nin Ekonomik Kalkınmasının Temel Dinamikleri(1960-1990)” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt: 21, Sayı: 1, 2016, s. 151-171.

Çevmak, D.	“Sağlık Hizmetlerinde İnsan Kaynakları Planlaması: Türkiye Değerlendirmesi” Sağlık Yönetimi Dergisi , Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, s. 13-24.
Çelebi, İ.	“ABD ve AB’nin Yeni Ekonomik İşbirliği Stratejileri ve Türkiye’ye Etkileri” Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi , Sayı: 21, 2015, s. 217-229.
Çetin, R., Karadaş, S.	“Han Nehri Mucizesi: Ekonomik Kalkınmada Güney Kore Örneği” İstanbul İktisat Dergisi , Sayı: 68, 2018, s. 93-112.
Çütçü, İ., Kan, E.	“Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği” Sakarya İktisat Dergisi , Sayı: 7, 2018, s. 1-21.
Danışan, E.	“Kore Cumhuriyeti (Güney Kore) Kentleşme Deneyimleri” Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt: 1, Sayı: 1, 2020, s. 30-43.
Dayı, F., Akdemir, E.	“Döviz Piyasası Baskısı Modellerinin Yapay Sinir Ağı ile Mukayesesi: Türkiye Uygulaması” Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD) , Sayı: 8, 2016, s. 151-168.
Değer, M. K., Doğanay, M. A.	“Ekonomik Büyüme Üzerinde Altyapı Yatırımlarının Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları İçin Panel Veri Analizleri (1994-2013)” Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi , Cilt: 11, Sayı: 2, 2015.

Easterly, W.	“National Economic Policies and Economic Growth: A Reappraisal” Handbook of Economic Growth , ed. Philippe Aghion and Steven N. Durlauf . Amsterdam: North-Holland , Sayı: 1, Cilt: A, 2005.
Eichengreen, B., Rose, A., Wyplosz, C.	“Contagious Currency Crises: First Tests” Scand. J. of Economics , Cilt: 98, Sayı: 4, 1996, s. 463-484.
Eichengreen, B., Rose, A., Wyplosz, C.	“Speculative Attacks on Pegged Exchange Rates: An Empirical Exploration with Special Reference to the European Monetary System” NBER Working Papers , National Bureau of Economic Research, Inc , Cilt: 4898, 1994.
Elüstü, S.	“Yükselen Piyasalarda Makroekonomik Kırılganlık ve Türkiye Örneği”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi , 2016.
Emek, U.	“Türkiye’de Altyapı Hizmetlerinin Özel Sektöre Gördürülmesi: Neden, Ne zaman, Nasıl?”, İktisat İşletme ve Finans, Bilgesel Yayıncılık , Sayı: 24, 2009, s. 9-45.
Frankel, J., Sarvelos, G.	“Are Leading Indicators of Financial Crises Useful for Assessing Country Vulnerability?” Evidence from 2008-09 Global Crisis. National Bureau of Economic Research, Inc , NBER Working Papers , 2010.

Fyodorova, E. A. Lukasevich, I. A.	“Döviz Piyasası Üzerindeki Baskı Endeksi: gelişmekte olan ülkelerin özellikleri” Yeni Ekonomi Dergisi , Cilt: 2, Sayı: 14, 2012, s. 51-66.
Gasparini, L.	“Income Inequality in Latin America and the Carribean: Evidence from Household Surveys” CEDLAS Working Papers, Universidad Nacional de La Plata , 2003.
Gedikoğlu, T.	“Avrupa Birliği Sürecinde Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi , Cilt: 1, Sayı: 1, 2005, s. 66-80.
Girton, L., Roper, D. E.	“A Monetary Model of Exchange Market Pressure Applied to Postwar Canadian Experience” 1997.
Glebocki Keffe, H., Saha, S.	“Threshold Effects of Openness on Real and Nominal Effective Exchange Rates in Emerging and Developing Economies” The World Economy Journal , 2021.
Glick, R., Guo, X., Hutchinson, M.	“Currency Crises, Capital-Account Liberalization, and Selection Bias” The Review of Economics And Statistics , Cilt: 88, Sayı: 4, 2006, s. 698-714.
Glick, R., Hutchinson, M.	“Capital Controls and Exchange Rate Instability in Developing Economies” Journal of International Money and Finance , Sayı: 24, 2000, s. 387-412.
Glick, R., Hutchinson, M.	“How Bad are Twins? Output Costs of Currency and Banking Crises” Journal of Money, Credit and Banking , Sayı: 37, 2005, s. 725-52.

Gmeinder, M., Morgan, D., Mueller, M.	“How Much Do OECD Countries Spend on Prevention?” OECD Health Working Paper , Sayı: 99, 2017.
Gözbaşı, O., Öztürk, B., Demirgüneş, K.	“Gelişmekte Olan Ülkelerde Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Etkileşimi: Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi” Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi , 2012.
Greca, D., Fitzgerald, E.	“Healthcare in Brazil-Meeting Future Challenges” KPMG Global , 2021.
Gül, E., Acar, S.	“Tasarruflar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Grupları Örneği ile İncelenmesi” Sakarya İktisat Dergisi , Cilt: 7, Sayı: 3, 2018, s. 54-78.
Güloğlu, B., Altunoğlu, E.	“Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizleer: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri” İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi , Sayı: 27, 2002.
Gür, T. H., Tosuner, A.	“Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri” Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt: 20, Sayı: 1, 2002, s. 9-36.
Ithurbide, P., Bellaiche, M.	“Investing in the Changing Shape of Emerging Markets” Investment Insights Blue Paper , 2019, s. 14.

İğdeli, A., Sever, E.	“Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi ve Ekonomik Performans: Ülkeler Arası Mukayeseli Bir Analiz” Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi , Sayı: 17, 2016, s. 116-137.
Jacieski, K.	“The Strenght and Weaknesses of the Varieties of Capitalism Approach: the Case of Central and Eastern Europe” International Journal of Management and Economics , Cilt: 4, Sayı: 54, 2018, s. 328-342.
Jingl, L., Miller, N. C.	“Foreign Exchange Market Inefficiency and Exchange Rate Anomalies” Journal of International Financial Markets, Institutions and Money , Sayı: 34, 2015, s. 311-320.
Joumard, I., Andre, C., Chatal, O.	“Health Status Determinants: Lifestyle, Environment, Health Care Resources and Efficiency” OECD Economics Department Working Papers , Sayı: 627, 2008.
Kabaş, T.	“Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları” Doktora Tezi Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2009.
Kalkan, E., Kılıç, E.	“Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında Yumuşak Güç Krizi: Ukrayna Örneği” İmgelem Dergisi , Cilt: 3, Sayı: 5, 2019.
Kaminsky, G., Lizondo, S., Reinhart, C.	“Leading Indicators of Currency Crises” IMF Staff Papers , Cilt: 1, Sayı: 45, 1998.

Kaminsky, G., Reinhart, C.	“The twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems” American Economic Review , Sayı: 89, 1999, s. 473-500.
Kandemir, C.	“Muhasebenin Yolsuzluk Amaçlı Kötüye Kullanımı: 2000 Sonrası Bankı İflaslarında Türkiye Deneyimi” Öneri Dergisi , Cilt: 12, Sayı: 45, 2016, s. 235-286.
Karacan, R.	“Faiz, Döviz Kuru İlişkisinin Makroekonomik Performansa Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Sayı: 20, 2010, s. 72-92.
Karadağ, A.	“Sürdürülebilir Demokrasi” C. Ü. İktisadi ve İdari Birimler Dergisi , Cilt: 7, Sayı: 1, 2006.
Kasapoğlu, A.	“Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Dönüşümü” Sosyoloji Araştırmaları Dergisi , Cilt: 19, Sayı: 2, 2016, s. 131-174.
Kaya, E., Köksal, Y.	“Döviz Piyasası Baskısı ve Menkul Kıymet Piyasaları Etkileşimi: BIST 100 Üzerine Bir İnceleme” Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdarş Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt: 20, Sayı: 2, 2018,s. 21-35.
Kaya, M. G., Öz, E.	“Enflasyon, Bütçe Açığı ve Para Arzı İlişkisinin Türkiye Ekonomisi Açısından Değerlendirilmesi: 1980-2014 Dönemi” Yönetim ve Ekonomi Dergisi , Cilt: 23, Sayı: 3, 2016, s. 639-651.
Kesebir, M.	“Türkiye’de 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektörünün Durumu, Yapısal Reformlar ile Son Yıllardaki Gelişmeler”

	Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi , Cilt: 3, Sayı: 2, 2018, s. 1-19.
Klaassen, F.	“Identifying the Weights in Exchange Market Pressure” Tinbergen Institute Discussions Paper , 2011.
Koç Aytekin, G.	“Güney Kore’nin İhracata Dayalı Büyüme Modeli Kapsamında 2023 Türkiye İhracat Stratejisi” Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , Sayı: 4, 2015, s. 63-86.
Koçak, E.	“OECD Ülkelerinin Sağlık Sistemlerine İlişkin Etkinlik Analizleri” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi , 2014.
Korhonen, I., Peresetsky, A.	“What Influences Stock Market Behavior in Russia and Other Emerging Countries?” Emerging Markets Finance and Trade , Cilt: 52, Sayı: 5, 2016, s. 1210-1225.
Korkmaz, A., Avsallı, H., Korkut, G., Güner, H., Tetik, A.	“Küresel Ekonomik Krizde Dünyada ve Türkiye’de İşsizlikle Mücadelede Uygulanan Politikalar: Başarılı ve Başarısız Ülkeler” Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi , Cilt: 5, Sayı: 1, 2013, s. 113-125.
Kowalska, I. J.	“Employment and Remuneration Trends in Polish Hard Coal Mines in the Context of the Relations Between Boards and Trade Unions” International Journal of Synergy and Research , Cilt: 3, Sayı: 1, 2014, s. 27-43.

Kubar, Y.	“Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Göstergeleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi (1995-2010)” Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt: 2, Sayı: 4, 2016, s. 65-99.
Kudrin, A., Gurvich, E.	“A new Growth Model for the Russian Economy” Russian Journal of Economics , Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, s. 30-54.
Maimaitiaili, K., Yücel, F.	“İktisat Politikalarının Çin ve Hindistan’ın Kalkınmasındaki Etkileri” Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt: 13, Sayı: 2, 2020, s. 203-212.
Marques, F.	“Multiple Equilibria, Contagion and the Emerging Market Crises” International Monetary Fund (IMF)- Research Department; The Brooking Institution , 1999.
Migranova, L. A.	“Rusya’da ve Dünyada Ücretler: Karşılaştırmalı Analiz” Rusya Bilimler Akademisi Nüfusunun Sosyo-Ekonomik Sorunları Enstitüsü , 2018.
Mihaaljek, D.	“The Financial Stability Implications of Increased Market Economies” BIS Papers , Sayı: 44, 2008.
Nikolayev, A.	“Rusya’da Yoksulluk: Ekonomik Bir Analiz” Toplum ve Ekonomi , Cilt: 7, Sayı: 8, 2005, s. 262-304.

Nissanke, M., Thorbecke, E.	“Linking Globalization to Poverty” World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER), Working Papers , 2006.
Nur, H. B., Dilber, İ.	“Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar” Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Sayı: 32, 2017, s. 15-45.
Oğuztürk, B. S.	“Güney Kore’nin Kalkınmasında İnovasyonun Rolü” Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi , Cilt: 3, Sayı: 5, 2011, s. 48-53.
Önez Çetin, Z.	“Polonya’da Yerel Yönetim Sistemi” International Journal of Science , Sayı: 52, 2016, s. 351-372.
Öz, E., Baran, T.	“Türkiye’de Ekonomik Kriz Dönemlerinde Vergi İndirimlerinin Enflasyon, Faiz ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi” Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi , Cilt: 15, Sayı: 4, 2019, s. 1257-1277.
Öz, S.	“Küresel Rekabette Son Aşamaya Ulaşmak: Güney Kore” TÜSİAD Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu , 2008.
Özçelebi, O.	“Assesment of Asymmetric Effects on Exchange Market Pressure: Empirical Evidence from Emerging Countries” The North American Journal of Economics and Finance, Elsevier , Cilt: 48, Sayı: C, 2019, s. 498-513.

Özekicioğlu, H., Kılıç, C.	“People’s Republic of China and India in the Age of Global Economy” Journal of Economic Policy Researches , Cilt: 4, Sayı: 2, 2017, s. 19-34.
Öztürk, N.	“İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü” Sosyoekonomi 1 , 2005.
Özütler, H. Ş.	“Beşeri Sermaye ve Bilgi Ekonomisinin İktisadi Kalkınmadaki Önemi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2009.
Patnaik, I., Felman, J., Shah, A.	“An Exchnage Market Pressure Measure for Cross Country Analysis” Journal of International Money and Finance , Cilt: 73, 2017, s. 62-77.
Pentecost, E. J., Van, H., Charlotte & Van Poeck, A.	“Measuring and estimating exchange market pressurein the EU” Journal of International Money and Finance , Elseiver , Cilt: 20, Sayı: 3, 2001, s. 401-418.
Peresetsky, A.	“What Determines the Behavior of the Russian Stock Market?” MPRA Paper from University Library of Munich, Germany , 2011.
Pimentel, D., Marklein, A., Toth, M. A., Karpoff, M., Paul, G. S., McCormack, R., Kyriazis, J., Krueger, T.	“Biofuel Impacts on World Food Supply: Use of Fossil Fuel, Land and Water Resources” Energies , Cilt: 1, Sayı: 2, 2008, s. 41-78.

Popova, L., Jabalamel, F., Rasoulizadeh, E.	“Oil Price Shocks and Russia’s Economic Growth: The Impacts and Policies for Overcoming Them” Journal of World Sociopolitical Studies , Cilt: 1, Sayı: 1, 2017, s. 1-31.
Poselyanova, Y. A.	“Emerging Markets at the Present Stage of Development of the World Economy”, 2011.
Rodrik, D.	“Social Conflict and Economic Growth” UNCTAD (97/1) , 1997.
Rose, A., Spiegel, M.	“Cross-Country and Consequences of the 2008 Crisis: Early Warning” Federal Bank of San Francisco, Working Paper Series , 2009.
Sachs, J.	“The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time” Renewable Agriculture and Food Systems, Cambridge University Press , Cilt: 22, Sayı: 2, 2007, s. 154-155.
Sachs, J. D., Tornell, A., Velasco, A.	“Financial Crises in Emerging Markets: The Lessons from 1995” Brookings Papers on Economic Activity , Cilt: 27, Sayı: 1, 1996, s. 147-216.
Sagan, A., Panteli, D., Borkowski, W Dmowski, M., Domanski, F., Czyzewski, M., Goryński, P. , Karpacka, D., Kiersztyn, E., Kowalska, I., Ksiezak, M., Kuszeński, K.,	“Poland health system review” Health Systems in Transition , Cilt: 13, 2011, s. 1-193.

Lesniewska, A., Lipska, I., Maciag, R., Madowicz, J., Madra, A., Marek, M., Mokrzycka, A., Busse, R.	
Sayılgan, G., Süslü, C.	“Makroekonmik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme” BDDK Bankacılık ve FinansalPiyasalar , Cilt: 5, Sayı: 1, 2011.
Semyonov, Y. V., Borisov, V. V., Gusev, A. B., İzosimov, V. Y.	“Rusya’da Araştırma Altyapısının Geliştirilmesi: Sorunlar ve Beklentiler” BiliM Yönetimi ve Scientometrics , Cilt: 10, 2011, s. 74-92.
Sezer, A.	“Konut Finansman Sistemleri ve Türkiye Uygulaması” Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi , 2011.
Solodkova, M., A.	“Rusya Federasyonun’da Yoksulluk Değerlendirmesi Sorunları Üzerine” N.I. Lobachevsky adına Nizhny Novgorod Üniversitesi Bülteni Sosyal Bilimler , Cilt: 2, Sayı: 46, 2017, s. 40-44.
Stolbov, M. İ.	“Rusya için Finansal Stres Endeksi: Yeni Yaklaşımlar” HSE Economic Journal , Cilt: 23, Sayı: 1, 2019, s. 32-60.
Stona, F., Morais, A. C., Triches, D.	“Economic Dynamics During Periods of Financial Stress: Evidences from Brazil” International Review of Economics and Finance , Cilt: 55, Sayı: C, 2018, s. 130-144.

Suardi, S., Chang, Y.	“Are Foreign Reserves a Good Proxy for Foreign Exchange Interventions?” Journal of International Financial Markets, Institutions and Money , Cilt: 22, 2012.
Sucu, İ.	“Türk Bankacılık Sistemi: Finansal Krizler ve Finansal Kriz Sonrası Uygulanan İstikrar Programlarının Etkileri” Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi , 2005.
Şahinoğlu, T.	“Petrol Fiyatlarındaki Dalgalanmaların Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkileri” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi , 2008.
Şenol, Z., Erer, E.	“Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Kurumsal Faktörler Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 2020, s. 123-142.
Şerbetçi, A., Yardımcıoğlu, M.	“Yükselen Piyasa Ekonomileri ve BRIC, MIST, Kırılgan Beşli Ülke Gruplarının Değerlendirilmesi” Journal of Social and Humanities Science Research , Cilt: 4, Sayı: 9, 2017, s. 105-122.
Şit, M., Alancıoğlu, E.	“Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: VAR Analizi” ASSAM Uluslararası Hakemli Dergisi , Cilt: 3, Sayı: 5, 2016, s. 5-23.
Than, S., Kakinaka, M.	“Inflation targeting and exchange market pressure in developing economies: Some international evidence”

	Finance Research Letters, Elsevier , Cilt: 24, Sayı: C, 2018, s. 263-272.
Trunin, P. V., Goryunov, E.	“Rusya Merkez Bankası Bir Yol Ayırımında: Para Politikası Gevşemeli mi?” Ekonomik Sorular , Cilt: 6, 2013, s.1-16.
Turan, Z.	“Gelişmekte Olan Ülkelere Yabancı Banka Girişlerinin Etkileri ve Türkiye Bankacılık Sektöründe Yabancı Payları” Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 7, Sayı: 2, 2010, s. 87-104.
Turan, Z.	“Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi” Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi , Cilt: 4, Sayı: 1, s. 56-80.
Turgut, A.	“Finansal Krizlerde IMF’nin Rolü ve Önemi: 1997 Asya ve 2000-2001 Türkiye Krizleri” Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi , Sayı: 1, 2006, s. 1-14.
Uygur, E.	“Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri” Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni , 2001.
Uysal, Ö.	“Hindistan’da Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi: VAR Analizi ve Nedensellik Analizi” Sakarya İktisat Dergisi , Cilt: 8, 2019, s. 236-251.
Ünal, T., Seçilmiş, N.	“Ar-Ge Göstergeleri Açısından Türkiye ve Gelişmiş Ülkelerle Kıyaslaması” İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi , Cilt: 1, Sayı: 1, 2013, s. 12-25.

Vinokurov, M. A.	“Rusya’da Yüksek Öğrenim: Sorunlar ve Beklentiler” İzvestiya İrkutsk Devlet Ekonomi Akademisi , Cilt: 4, Sayı: 84, 2012.
Weymark, D.	“Estimating Exchange Market Pressure and the Degree of Exchange Market Intervention for Canada” Journal of International Economics , Cilt: 39, Sayı: 3-4, 1995, s. 273-295.
Yalçın, E.	“Brezilya ve Türkiye Ekonomilerinin Benzerliği: Gerçek mi Yanılsama mı?” Uzmanlık Yeterlilik Tezi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü , Ankara Mart, 2008.
Yalçın, B.	“Gelişmekte Olan Ülkeler ve Uluslararası Kurumsal Yatırımcılar” Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu , 2005.
Yanpar, A.	Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme Yönelimli Vergi Politikası” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi , 2007.
Yıldırım, A.	“Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele” İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi Derleme Makalesi , Cilt: 1, Sayı: 1, 2019, s. 15-33.
Yokuş, T, Ay, A.	“Kur Krizleri Tanımı ve Türkiye 2006-2018 Dönemi Kur Krizleri” Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi , Cilt: 18, 2020, s. 295-316.

Yudayeva, K. V.	“New Normal for Russia” Yaynevi “Delo” , 2013, s. 20.

